

ZAGADNIENIA
GOSPODARKI
ŻYWNOŚCIOWEJ
W WOJEWÓDZTWIE
RADOMSKIM

**biuletyn
kwartalny
radomskiego
towarzystwa
naukowego**

**ZAGADNIENIA
GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
w województwie radomskim**

**BIULETYN KWARTALNY
RADOMSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO**

TOM XIV

ZESZYT 4

RADOM 1977

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Stanisław Cieśliński, Jan Franecki, Witold Hański, Helena Kisiel (z-ca przewodniczącego), Stanisław Kowalczyk, Władysław Kubik, Tadeusz Lipiec (sekretarz), Stanisław Ośko (z-ca przewodniczącego), Stefan Witkowski (przewodniczący), Stanisław Zieliński, Krzysztof Zwierzchowski.

Zeszyt wydano z funduszków Wojewódzkiego Ośrodka Postępu Rolniczego
w Łaziskach, z siedzibą w Radomiu — Wośnikach

Wydawca: RADOMSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

26-600 RADOM, RYNEK 1

SPIS TREŚCI:

ARTYKUŁY

1. KOCIŃSKI Włodzimierz: Kierunki społeczno-ekonomicznych przemian w rolnictwie województwa radomskiego 1
2. RAKOWSKI Witold, KUCIŃSKI Kazimierz: Ciężenia migracyjne ludności wiejskiej regionu kozienickiego 7
3. WOSZTYL Józef: Organizacja zaopatrzenia w środki produkcji oraz odbioru płodów rolnych przez spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu w województwie radomskim 21
4. KUPIDURSKI Jerzy: Zmiany w zasobach siły roboczej w rolnictwie województwa radomskiego w latach 1970—1976 36
5. KUPIDURSKI Jerzy: Wyniki produkcyjne gospodarstw chłopo-robotników w województwie radomskim 47
6. PIWOWAR Jan: Zmiany w towarowości produkcji rolnej gospodarstw indywidualnych województwa radomskiego 52
7. RUTKOWSKI Adam: Zagrożenie rolnictwa ze strony zdarzeń losowych w województwie radomskim 65
8. JAROSZ Antoni: Wyniki produkcyjne i finansowe Zakładów Mięsnych w Radomiu 73
9. ŻUCHOWSKI Jerzy: Utylizacja odpadów skórzanych na wysokobiałkowy koncentrat paszowy 96

MATERIAŁY

10. GAJEWSKI Eligiusz: Sadowniczy Zakład Doświadczalny w Nowej Wsi 102
11. KOWALCZYK Stanisław: Szkolnictwo rolnicze w województwie radomskim 1977—1978 108
12. BORKOWSKI Jan: Rolnicze spółdzielnie produkcyjne w województwie radomskim 118

KIERUNKI SPOŁECZNO - EKONOMICZNYCH PRZEMIAN
W ROLNICTWIE WOJEWÓDZTWA RADOMSKIEGO

Nowy, wyższy etap rozwoju społecznego, w który kraj nasz obecnie wkroczył - budowa rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego - wymaga intensywnego rozwoju całej gospodarki narodowej, jako podstawy dokonujących się przemian społecznych.

Przyspieszony rozwój gospodarczy kraju uwarunkowany jest w decydującej mierze możliwościami wzrostu produkcji rolniczej jako głównego ogniwa gospodarki żywnościowej.

Zgodnie z celami gospodarki socjalistycznej poprawa wyżywienia narodu jest obecnie jednym z głównych i pilnych zadań społeczno-gospodarczego rozwoju. Uruchomienie więc wszystkich istniejących jeszcze możliwości wzrostu produkcji rolniczej, dalszy wydatny postęp w technicznej i społecznej rekonstrukcji tej gałęzi gospodarki narodowej stały się sprawą całego narodu.

Obecnie, mimo szybko rosnącej roli w gospodarce żywnościowej socjalistycznych sektorów rolnictwa, w dalszym ciągu decydujące o poziomie produkcji znaczenie spełnia sektor drobnotowarowy. Istnienie obok własności socjalistycznej obejmującej zwłaszcza przemysł, sektora drobnotowarowego w postaci warsztatów rzemieślniczych i gospodarstw chłopskich jest jedną z charakterystycznych cech okresu przejściowego.

Jak wykazują doświadczenia naszego kraju, drobna własność środków produkcji może istnieć także w fazie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. Koniecznym warunkiem jest tutaj absolutna dominacja w gospodarce narodowej własności socjalistycznej oraz istnienia ścisłych więzi i podporządkowania sektorów prywatnych gospodarce uspołecznionej.

W trakcie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego będzie następowała dalsza ewolucja gospodarki chłopskiej w kierunku jej socjalizacji.

Przekształcenie gospodarki drobnotowarowej w socjalistyczną wynika nie tylko z założeń ideologicznych naszego ustroju, lecz jest obiektywną koniecz-

nością ekonomiczną. Ekonomiści zajmujący się problematyką rolną są zgodni co do tego, że obserwujemy ostateczny zmierzch chłopskiej formy gospodarowania, zarówno w socjalizmie jak i w kapitalizmie.

Socjalistyczna przebudowa rolnictwa jest więc zadaniem długofalowym - strategicznym i w naszych warunkach może być dokonywana stopniowo, drogą kolejnych etapów.

Rozwój socjalistycznej gospodarki na wsi jest bowiem ściśle uzależniony od takich czynników jak: rozwój cywilizacyjny ludności wiejskiej, wzrost świadomości społecznej chłopów, organizatorska działalność partii i państwa w powstawaniu i umacnianiu stosunków socjalistycznych, a zwłaszcza w tworzeniu bazy materialnej niezbędnej do technicznej i społecznej rekonstrukcji rolnictwa. Ma to niezwykle istotne znaczenie, gdyż w rolnictwie - w odróżnieniu od przemysłu, gdzie rozwój kapitalizmu stworzył jednocześnie warunki do jego socjalistycznego przekształcenia - zadanie to spełnia nowy ustrój.

Znaczenie rozwoju sił wytwórczych - zgodnie z materialistycznym pojmowaniem dziejów dla stworzenia nowego społeczeństwa jest decydujące.

Nie należy wyciągać jednak stąd wniosku, że sama rewolucja naukowo-techniczna zdolna jest rozwiązać kwestię agrarną i zastąpić socjalistyczną przebudowę ustroju rolnego. Przeciwnie, rewolucja naukowo-techniczna musi być skojarzona z rewolucją społeczną czyli socjalizacją, która jest jedyną zdolną do związania narastających sprzeczności między rozwojem sił wytwórczych, a przestarzałymi stosunkami produkcji.

Z leninowskiej zasady etapowej realizacji strategicznego zadania przebudowy ustroju rolnego wynika konieczność dostosowywania tempa dokonywanych przemian do aktualnych potrzeb społecznych. Oznacza to, że socjalizacja rolnictwa musi być kojarzona ze stałym wzrostem produkcji. Innymi słowy tylko takie formy przebudowy mogą być społecznie akceptowane, które w efekcie dają wzrost produkcji rolniczej.

Zasady te stanowią podstawę polityki rolnej naszej partii. Poszukiwanie zatem najbardziej efektywnych z punktu widzenia polityki rolnej form przeobrażeń gospodarki chłopskiej jest, zwłaszcza w rejonach, gdzie ona zdecydowanie dominuje, zadaniem wciąż pilnym i aktualnym. Do takich rejonów

należy niewątpliwie województwo radomskie. Zajmuje ono powierzchnię 7.294,5 km², na której zamieszkiwało w 1976 roku 681,5 tys. ludzi, czyli na 1 km² przypadało 93 osoby, a więc o 16 osób mniej niż średnio w kraju. Województwo nosi charakter typowo rolniczy. Świadczy o tym fakt zamieszkiwania 60 % ludności na wsi, a także utrzymywania się z rolnictwa 42,3 % ogółu mieszkańców. W stosunku do zawodowo czynnych odsetek zatrudnionych w rolnictwie jest jeszcze wyższy i wynosi 53,2 %. Ludność zawodowo czynna stanowi 55 % jej ogółu. Wskaźnik ten jest o ponad 5 % niższy od średniej krajowej.

Liczba czynnych zawodowo w rolnictwie jest dość znaczna i w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych daje wskaźnik 35,7 osób, tj. o 8 osób więcej niż średnio w kraju. Wynika to z drobnotowarowego charakteru oraz rozdrobnienia rolnictwa. Tylko 2,1 % użytków rolnych znajduje się we władaniu uspołecznionego rolnictwa, a średnia wielkość gospodarstwa chłopskiego wynosi 4,7 ha. Dość znaczny odsetek, bo blisko 1/3 gospodarstw należy do grupy dwuzawodowych. Są to najczęściej gospodarstwa niewielkie /2 - 4 ha/, które nie zawsze mogą zapewnić właścicielom utrzymanie. Jak wykazywały badania sondażowe poziom gospodarowania w tej grupie jest niższy niż przeciętnie w województwie. Rozmieszczenie tej grupy jest oczywiście nierównomierne. Większą koncentrację gospodarstw dwuzawodowych można zaobserwować wokół większych ośrodków przemysłowych z tendencją do powiększania ich liczby. Około 6 % gospodarstw prowadzone jest przez kobiety. Wymagają one większej opieki ze strony instytucji obsługujących rolnictwo. Dodać należy, że znaczna część gospodarstw prowadzona jest przez właścicieli w wieku podeszłym. Właściciele 1/3 gospodarstw przekroczyli 60-ty rok życia, a 12,2 % ogólnej liczby gospodarstw nie posiada następców.

Poziom produkcji rolniczej w województwie poza rejonem sadowniczym jest stosunkowo niski. Świadczy o tym zarówno struktura zasiewu, obsada zwierząt jak i stan wyposażenia technicznego. Przedstawiając aktualny poziom sił wytwórczych, najkrócej scharakteryzować je można jako gospodarkę drobnotowarową, rozdrobnioną, o stosunkowo niskim poziomie technicznym uzbrojenia pracy i związanym z tym przeludnieniem agrarnym, narastającym zjawiskiem starzenia się wsi oraz ogólnym

niskim stanem kultury rolnej. Warunki powyższe w mniejszym lub większym stopniu odnieść można do sytuacji w tych rejonach kraju gdzie dominuje gospodarka drobnotowarowa, a więc w centralnych i południowo-wschodnich.

Wychodząc z obecnego stanu wsi oraz znając kierunek jego przyszłych przemian dla zapewnienia możliwości ich stymulowania niezbędną jest znajomość sytuacji i motywów kierujących działalnością rolników.

W tym celu przeprowadzono w wybranych gminach dosyć szerokie badania różnorodnych aspektów związanych z aktualnym stanem oraz perspektywami społeczno-produkcyjnej sytuacji ludności rolniczej. Badania objęły i dotyczyły więc szerokiej gamy tematycznej.

Wśród wielu tematów znalazło się również badanie motywów produkcyjnych. Metodą doboru celowego wybrano grupę 392 właścicieli gospodarstw, wśród których znajdowali się sołtysi, sekretarze wiejskich organizacji partyjnych oraz rolnicy przygotowujący się do podjęcia specjalizacji. Dobór grupy badawczej wynikał z przeświadczenia, że wymienione kategorie gospodarstw, lepiej znając cele i zadania realizowanej polityki rolnej, są na stosowane bodźce bardziej wrażliwe, stąd motywy ich działania powinny być bardziej czytelne.

Badania dotyczyły poszukiwania przyczyn zwiększania pogłowia trzody chlewnej, bydła oraz podjęcia kontraktacji roślinnej. Przeprowadzone badania wykazywały, że gospodarstwa respondentów w zdecydowanej większości w latach 1971 - 1975 zwiększyły pogłowie trzody i bydła. Największy wzrost zanotowano w grupie sekretarzy POP, oraz członków partii w porównaniu do pozostałych. Wynika to zapewne z wyższego poziomu świadomości sekretarzy i pozostałych członków partii, jak również organizatorskiej działalności podstawowych organizacji partyjnych w zakresie przydzielania i egzekwowania zadań partyjnych o charakterze produkcyjnym.

Jako motyw zwiększania trzody chlewnej obok bodźców cenowych wymieniono w następnej kolejności: zwiększenie produkcji pasz i posiadanie wolnych stanowisk. W mniejszym stopniu wskazywano na korzyści wynikające z zawarcia wieloletnich umów oraz podjęcia specjalizacji jako bezpośrednie przyczyny wzrostu pogłowia. Minimalny odsetek badanych wypełnił posiadanie wolnych zasobów siły roboczej, których wykorzystanie związane było z powiększeniem pogłowia. Świadczy to o wyczerpaniu się zasobów wolnej

siły roboczej w rolnictwie przy obecnym poziomie jej technicznego uzbrojenia.

Przyczyną, która odegrała największą rolę w zwiększaniu pogłowia bydła, obok cen, podobnie jak poprzednio, okazał się wzrost produkcji pasz. Na miejscu następnym wymieniono dość prosty zabieg organizacyjny polegający na usprawnieniu odbioru produktów. Miejsca następne zajęły takie przyczyny jak posiadanie wolnych stanowisk, korzyści z umów wieloletnich oraz podjęcie specjalizacji.

Analogicznie jak poprzednio wykorzystanie istniejących rezerw siły roboczej jako przyczyny wzrostu pogłowia bydła wymieniona była przez minimalny odsetek respondentów.

Trzecim tematem, na przykładzie którego badano motywy produkcyjnych decyzji rolników była kontraktacja roślinna. Ogółem prawie 3/4 gospodarstw respondentów prowadziło taką kontraktację. Najwyższy udział miały w tym przypadku gospodarstwa podejmujące specjalizację. Wynika to z faktu podejmowania przez nie w większości specjalistycznej produkcji roślinnej, co jest równoznaczne z jej kontraktacją. Nieco tylko mniejszy jest wskaźnik dotyczący gospodarstw sekretarzy POP, co oznacza, że są oni produkcyjnie aktywni również w tej dziedzinie. Wśród przyczyn podjęcia kontraktacji poza opłacalnością, następną lokatę zajęły warunki glebowe, a dalsze dwie zbliżone pozycje zajęły ważne zabiegi organizacyjne jakie stanowią sprawny dobór wyprodukowanej masy towarowej, a także odpowiedni fachowy instruktaż. W pewnych uprawach stanowić mogą one istotną barierę dalszego rozwoju produkcji. Wniosek odnośnie wpływu rezerw siły roboczej na rozszerzenie skali produkcji zwierzęcej odnosi się także do kontraktacji roślinnej. Tylko bardzo niewielki odsetek badanych wymieniło istnienie rezerwy siły roboczej, których wykorzystanie pozwoliło na zwiększenie wielkości produkcji.

Z przytoczonej analizy wyników badań motywów decyzji produkcyjnych rolników wynika jeden zasadniczy wniosek. Obok opłacalności produkcji decyzję o podjęciu lub rozszerzeniu skali produkcji warunkują również inne istotne czynniki, zarówno natury przyrodniczej jak i organizacyjnej. Te ostatnie, jako stosunkowo łatwo dające się kształtować, odgrywać będą jak się wydaje, rosnącą rolę w miarę postępu w rolnictwie. Wszechstronna i sprawna szeroko rozumiana obsługa rolnictwa, stanowi bo-

wiem jeden z podstawowych warunków wzrostu sił wytwórczych i stymulowania pożądanych przemian społecznych.

Dokonanie szczegółowego bilansu zarówno aktualnych jak i przyszłych potrzeb i możliwości województwa było podstawą do określenia kierunku rozwoju rolnictwa jako głównej gałęzi wytwórczej. Kierunki te sprecyzowane zostały w programie wojewódzkiego rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej do roku 1980 i perspektywami do 1990 r. Nie tracąc z pola widzenia socjalistycznej perspektywy rolnictwa, program koncentruje się na zadaniach aktualnych, wśród których produkcja żywności wieprzowego, mleka oraz owoców i warzyw uzyskała zdecydowany priorytet.

Najbliższe przemiany społeczne ludności rolniczej najściślej związane będą z przepływem ziemi z gospodarstw bez następców do innych użytkowników. Szacuje się, że w obecnym pięcioleciu około 40 tys. ha ziemi, a więc około 10 % zasobów województwa zostanie przyjęte głównie za rentę od indywidualnych właścicieli.

Główny kierunek wykorzystania tego arealu sprowadzał będzie się obok przekazania ziemi tam, gdzie istnieją ku temu odpowiednie warunki dla sektora uspołecznionego - do wzmacniania gospodarstw posiadających perspektywy rozwojowe, a zwłaszcza podejmujących specjalizację, które otoczone będą szczególną opieką. Stymulowanie koncentracji ziemi w intensywnie produkujących gospodarstwach chłopskich nie jest bynajmniej rezygnacją z socjalistycznych zasad ustrojowych, lecz świadczy o antydogmatycznym kierunku naszej polityki rolnej.

Rozwój sił wytwórczych jest w małym gospodarstwie ograniczony szeregiem barier, które poprzez zwiększenie powierzchni ulegają przesunięciu. Tak więc wzrost obszaru gospodarstw chłopskich jest jednym z warunków dalszego wzrostu sił wytwórczych, a więc stanowi istotny postęp organizacyjny i społeczny.

Witold Rakowski

Kazimierz Kucuński

Biul. Kwart. RTN
Tom 14:1977 z. 4

CIĄŻENIA MIGRACYJNE LUDNOŚCI WIEJSKIEJ REGIONU KOZIENICKIEGO

Wieś Połski południowej i południowo-wschodniej należała w okresie powojennym do obszarów przeludnionych. Jeśli przeciętnie w kraju w 1950 r. na 100 ha użytków rolnych przypadało 57 osób utrzymujących się z rolnictwa a w 1960 r. 55 osób to w b. woj. kieleckim odpowiednio 88 i 81. Obszarem przeludnionym¹ pod względem rolniczym była również wieś b. pow. kozienickiego. Na 100 ha użytków rolnych w 1950 r. przypadało tu 77 osób utrzymujących się z rolnictwa a w 1960 r. 67, zaś zawodowo czynnych mężczyzn odpowiednio 22 i 18². Uprzemysłowienie, w ślad za którym postępowała urbanizacja, umożliwiło znacznej części ludności wiejskiej opuszczenie wsi i przez to stworzyło szansę poprawy warunków życia, jej i pozostałych mieszkańców wsi. Migracje definitywne ludności wiejskiej przyczyniają się do zmniejszenia zasobów ludzkich na wsi wtedy gdy przyrost naturalny jest niższy od salda migracyjnego. Zatem może być taka sytuacja, że duży odpływ ludności będzie kompensowany wysokim przyrostem naturalnym i wobec tego stan ludności nie będzie się zmniejszał. Ludność wiejska stanowi zarazem ważny składnik wzrostu demograficznego miast, w których przyrost rzeczywisty mieszkańców jest wyższy od przyrostu naturalnego. Toteż celem niniejszego artykułu jest przedstawienie głównych kierunków ciężarów migracyjnych ludności wiejskiej regionu koziemickiego oraz ukazanie dla jakich obszarów kraju wieś tego rejonu stanowi miejsce stałego osadnictwa. Ponadto dokonano szacunkowych obliczeń ogólnego odpływu ludności z poszczególnych gmin dla lat 1946-1974.

Natężenie migracji ludności w podregionie

Spełniane funkcje społeczno-gospodarcze poszczególnych jednostek podziału terytorialnego, ich położenie w stosunku do ośrodków miejsko-przemysłowych i innych punktów osadniczych, walory środowiska naturalnego, zróżnicowanie demograficzno-społeczne wpływają na kształtowanie się natężenia napływu i odpływu ludności. Obliczanie wskaźników natężenia

ruchów migracyjnych na podstawie danych z jednego roku nie zawsze jest wskazane ponieważ w krótkim okresie czasu dają o sobie znać często zdarzenia przypadkowe. Trudno jest na przykład wytłumaczyć, tak na podstawie danych GUS jak i badań własnych, bardzo niski wskaźnik napływu ludności do gm. Magnuszew.

Natężenie migracji ludności wiejskiej w regionie kozienickim w 1974 r.

Gmina	Liczby absolutne		Na 1000 ludności	
	Napływ	Odływ	Napływ	Odływ
Garbatka	123	206	18,9	31,7
Głowaczów	112	265	12,7	30,1
Gniewoszków	111	154	22,0	30,5
Grabów	67	121	15,0	27,0
Kozienice	177	337	17,5	33,3
Magnuszew	43	169	6,4	25,3
Pionki	163	322	16,7	33,0
Sieciechów	83	151	16,8	30,6
Polska-wieś	.	.	20,9	33,0

Zródło: Rocznik Demograficzny 1975, GUS, s. 58.

Gmina ta jednocześnie charakteryzuje się niskim wskaźnikiem odpyływu. Z kolei napływ do gm. Gniewoszków według danych GUS był o 4,5 punkta wyższy niż do gm. Kozienice. Dysproporcje w natężeniu odpyływu nie są już tak duże jak w napływie ale i tu między gm. Magnuszew a Kozienice istnieje różnica 8 punktów. Niski wskaźnik napływu ludności jak i odpyływu z gm. Magnuszew można w pewnym stopniu wytłumaczyć graniczeniem jej z rzeką Wisłą. Otóż duże rzeki przez które nie ma przepraw stałych uniemożliwiają utrzymywanie stałych więzi z ludnością zamieszkałą po drugiej stronie rzeki. W związku z tym nasilenie kontaktów, zwłaszcza w zakresie zawierania małżeństw, będzie bardziej ograniczone do własnej gminy. Z kolei migracje wewnątrz gminy są pomijane w statystyce przez co obniżone są wskaźniki mobilności ludności. Podobnie sprawa przedstawia się z gm. Głowaczów, której granica wschodnia i południowa a także częściowo

południowa z innymi gminami oddzielona jest lasami. Osadnictwo tej gminy skupione jest w części środkowej co ułatwia utrzymywanie więzi sąsiedzkich wewnątrz gminy i należy przypuszczać, że nasilenie migracji wewnętrznych jest tu wyższe niż w innych gminach o odmiennej strukturze osadniczej. Co prawda gmina Sieciechów i Gniewoszków leżą także nad Wisłą ale przez ich teren przebiega linia kolejowa, a most na rzece w rejonie Dęblińska umożliwia utrzymywanie kontaktów z ludnością woj. lubelskiego.

W porównaniu do danych ogólnokrajowych to wskaźnik odpyływu z podregionu kształtował się prawie na takim samym poziomie, natomiast natężenie napływu było znacznie niższe /wyjątek gm. Gniewoszków/ co by świadczyło o mniejszej atrakcyjności osiedleńczej tych gmin.

Kierunki napływu i odpyływu ludności regionu kozienickiego w 1965 r.

Kierunki napływu lub odpyływu	gm. Kozienice		gm. Pionki		gm. Garbatka		pozostałe gminy	
	Napływ	Odpyływ	Napływ	Odpyływ	Napływ	Odpyływ	Napływ	Odpyływ
m. Kozienice	10	26	1	1	-	-	-	44
m. gm. Pionki	4	6	21	46	8	15	3	12
Gminy pow. Kozienice	20	9	9	20	7	6	37	40
m. i pow. Rądom	1	8	26	46	3	14	18	30
inne miejscowości	33	71	47	63	52	58	162	382
Razem	68	120	104	176	70	93	220	508

Kierunki napływu i odpływu ludności regionu kozienickiego w 1974 r.

Kierunki napływu lub odpływu	gmina Kozienice		gmina Pionki		gmina Garbatka		Pozostałe gminy	
	Napływ	Odpływ	Napływ	Odpływ	Napływ	Odpływ	Napływ	Odpływ
m. Kozinice	63	189	2	35	14	66	61	220
m. i gmina Pionki	29	13	41	165	26	84	32	60
Gminy pow. Kozienice	66	42	37	47	47	30	50	110
m. i pow. Radom	16	11	56	82	11	39	15	48
Inne miejscowości	133	86	130	108	117	177	389	791
Razem	307	341	266	437	215	396	547	1229

Kierunki odpływu ludności na tle napływu.

W związku z tym, że wieś regionu kozienickiego w okresie powojennym charakteryzuje się w całym okresie ujemnym saldem ruchów wędrownych wobec tego w większości przypadków o kierunkach napływu będą decydować kierunki odpływu mieszkańców, którzy bądź z przyczyn ekonomicznych czy też rodzinnych powracają do rodzinnych stron. Pewien wyjątek w ostatnich latach może stanowić gm. Kozinice gdzie podjęta realizacja budowy elektrowni wraz z inwestycjami towarzyszącymi przyczyniła się do wzrostu atrakcyjności tego terenu.

Z uwagi na to, że ludność z każdej z gmin wchodzących w skład regionu kozienickiego wykazuje inne powiązania przestrzenne w zakresie ruchów migracyjnych będą one omówione kolejno.³

Podstawowym kierunkiem odpływu ludności z gm. Kozienice jest najbliższe miast Kozienice. Zamieszkało tam więcej niż połowę emigrantów opuszczających gminę w 1974 r. Drugim kierunkiem przemieszczania była sąsiednia gmina Głowaczów do której udało się jednak zaledwie 8,5 % emigrantów przy wyrównanej liczbie mężczyzn i kobiet samodzielnie się

przemieszczających.⁴ Do Pionek, Warszawy, byłego pow. radomskiego i woj. katowickiego udało się jednakowa liczba osób. Napływ był największy z m. Kozienic, gm. Głowaczów i gm. Pionki. Z terenów dalej położonych najwięcej osób przybyło z b. pow. Radom, Zwoleń oraz z b. woj. Koszalin i Olsztyn. Dla emigrantów z gm. Pionki również głównym ośrodkiem ciężenia jest macierzyste miasto, jednakże odsetek wychodźców z tej gminy /38,6 %/ jaki się osiedlił w Pionkach w 1974 r. był niższy niż z gm. Kozienice /55,5 %/ w Kozienicach. Drugim obszarem ciężenia dla mieszkańców gm. Pionki były gminy byłego pow. radomskiego, głównie Jedlnia, Jastrzębia i Gózd. Mniej więcej jednakowa liczba emigrantów z gm. Pionki osiedliła się w Kozienicach, Radomiu i na terenie b. pow. zwoleńskiego. Ważnym kierunkiem przemieszczeń była także gm. Kozienice przy zdecydowanej przewadze kobiet. Pozostałe kierunki przemieszczeń były bardzo rozproszone i nigdzie nie osiedliło się więcej jak kilka osób. Porównując kierunki przemieszczeń z gm. Kozienice i Pionki widać, że bardziej rozproszone są one z tej ostatniej, co wynika z innego usytuowania względem ośrodków miejskich. Wydaje się, że mieszkańcy gm. Pionki mają większą swobodę wyboru miejsca zamieszkania niż gm. Kozienice chociażby z tej przyczyny, że bliżej znajduje się Radom. Napływ do gm. Pionki największy był z terenów wiejskich słabiej zagospodarowanych a więc z gm. b. pow. Radom i Zwoleń. Duży był także napływ z m. Pionek, ale są to głównie osoby powracające do dawnych miejsc stałego zamieszkania po czasowym pobycie w mieście. W sumie z tych trzech kierunków przybyła prawie połowa ogółu imigrantów w 1974 r.

Dla emigrantów z gminy Garbatka równorzędnymi ośrodkami ciężenia były: Pionki, Kozienice i Kielce. Łącznie w tych trzech miastach osiedliła się połowa wychodźców. W Radomiu osiedliło się już prawie o połowę mniej emigrantów z gm. Garbatka niż w Kielcach, pomimo, że ten pierwszy ośrodek leży znacznie bliżej. Tyle samo osób co do Radomia emigrowało do gmin podregionu kozienickiego. Stosunkowo dużo osób wyjechało też na teren b. pow. ryckiego /głównie do Dęblina/ oraz woj. lubelskiego /przede wszystkim do Puław/ co należy zawdzięczać w dużej mierze linii kolejowej integrującej te tereny i umożliwiającą kontakty międzyludzkie /dojazd do pracy i szkół/. Nie było natomiast wyjazdów z gminy Garbatki

do gmin b. pow. zwolenńskiego przy jednoczesnym dużym napływie z tych terenów. Świadczy to o większej atrakcyjności gm. Garbatka w stosunku do gm. b. pow. zwolenńskiego. Atrakcyjność ta spowodowana jest raczej czynnikami ekonomicznymi, a głównie możliwością zatrudnienia pozarolniczego.

Zatrudnienie pozarolnicze na terenie gm. Garbatka w 1973 r. na tle innych gmin regionu kozienickiego i gmin sąsiednich.

Gmina	Zatrudnienie		
	ogółem	w przemyśle	na 1000 mieszkańców
Garbatki	1.215	684	186
Głowaczów	524	76	59
Gniewoszów	402	132	80
Grabów	150	2	33
Kozienice	5.566	2.098	550
Magnuszew	376	45	56
Pionki	630	22	65
Sieciechów	354	90	72
Policzna	356	44	51
Zwoleń	358	8	43
Gózd	217	-	34
Przyłek	353	16	45

Źródło: Dane GUS ze spisu kadrowego.

Z gm. Gniewoszów najwięcej osób w 1974 r. wyjechało na teren b. woj. lubelskiego, głównie do Puław, dokąd zresztą część ludności dojeżdża do pracy. Drugim ośrodkiem ciężenia było m. Kozienice, z którym ma dogodne połączenie autobusowe. Znaczna liczba osób osiedliła się w gminach b. pow. zwolenńskiego oraz gminach sąsiednich regionu kozienickiego. Niewiele osób przeniosło się do Pionek, bo mniej niż do woj. gdańskiego. Jeśli chodzi o napływ to najwięcej przybyło tu osób z woj. lubelskiego, następnie z sąsiedniej gminy Sieciechów, gm. Policzna oraz z terenów b. pow. ryckiego.

Dla mieszkańców gminy Sieciechów najważniejszym ośrodkiem ciężenia były Kozienice, nieco mniejszymi Dęblin, Pionki i Puławy. Pokażna liczba osób osiedliła się na terenie 3 gmin sąsiednich i w dalej położonej gminie Grabów. Natomiast kierunki napływu były bardzo rozproszone przy zdecydowanej przewadze osób z gmin sąsiednich i terenów blisko leżących.

Z gminy Magnuszew poza m. Kozienice, główny strumień emigrantów kieruje się do regionu warszawskiego, a przede wszystkim do aglomeracji. Jak sygnalizowano gmina ta w przemieszczeniach ludności nie wykazuje większych związków z terenami leżącymi po drugiej stronie Wisły. Połowa osób zameldowanych na terenie gminy Magnuszew pochodziła z czterech kierunków: sąsiedniej gm. Grabów, m. Kozienice, b. pow. Piaseczno i Szydłowiec.

Jeszcze większe tendencje migracyjne do regionu warszawskiego, niż mieszkańcy gminy Magnuszew, wykazują emigranci gm. Grabów, przy czym najważniejszym ośrodkiem ciężenia jest sama Warszawa. Łącznie w regionie warszawskim zamieszkało więcej niż 50 % emigrantów. Znacznie już mniej osób przeniosło się do gmin sąsiednich Magnuszewa i Głowaczowa oraz do m. Kozienice. Największy napływ był zaś z południowej części b. woj. warszawskiego oraz trudny do wyjaśnienia napływ z gm. Sieciechów.

Z gm. Głowaczów ludność osiedlała się głównie w 1974 r. w m. Kozienice. Drugim kierunkiem ciężenia to strefa podmiejska Warszawy oraz trzecim sama Warszawa. Dużo osób przeniosło się także do gm. Kozienice. Do Radomia wyjechało czterokrotnie mniej osób niż do Kozienic i znacznie mniej niż do Warszawy. Natomiast napływ był największy z dwóch sąsiednich gmin: Kozienic i Grabowa a znacznie mniejszy ze strefy podmiejskiej Warszawy. Do tej gminy przybyła spora liczba osób z województw dalej położonych takich jak wrocławskie, szczecińskie. Zresztą z tej gminy do województw dalej położonych udało się najwięcej osób bo aż 17 %, podczas gdy z gm. Grabów tylko 4 %, gm. Pionki 7 %. W sumie można jednak stwierdzić, że ludność z gmin regionu kozienickiego przemieszcza się na krótkie odległości, co wynika ze stosunkowo bliskiego położenia dużych ośrodków miejskich oraz z szybkiego rozwoju Kozienic i Pionek. Z większości gmin więcej niż jedna trzecia emigrantów osiedla się na

terenach sąsiednich, a z dwóch gmin nawet więcej niż połowa. Jeszcze wyższy odsetek z gmin sąsiednich stanowili imigranci.

Procent migrantów pochodzących lub udających się do gmin /miast/ sąsiednich w 1974 r. na podstawie badań własnych.

Kierunek migracji	Kozienice	Pionki	Magnuszew	Grabów	Gniewoszów	Głowaczów	Sieciechów	Garbatka
Napływ	52	59	29	42	62	44	38	50
Odływ	69	67	38	41	46	24	41	9

Dane te wskazują na silną więź jaka istnieje między siecią osadniczą /i ludnością/ regionu kozienickiego oraz między tym regionem a terenami sąsiednimi. Więź ta tylko częściowo jest rozluźniona przeszkodami naturalnymi takimi jak rzeka Wisła w pewnej mierze Pilica czy też Puszcza Kozienicka. Do wytworzenia się silnej więzi w ramach regionu kozienickiego przyczyniło się uprzemysłowienie Kozienic i Pionek, które obok Świerży Górnych są punktami docelowymi migracji dla pokaźnej liczby ludności wiejskiej. W 1965 r. główne kierunki ciążenia migracyjnych ludności wiejskiej podregionu kozienickiego były nieco inne. Mianowicie, mniejsza liczba ludności osiedlała się w Kozienicach i Pionkach, a o wiele więcej w aglomeracji warszawskiej. W 1965 r. więcej mieszkańców wsi udawało się też do aglomeracji gdańskiej. Przyspieszony rozwój Kozienic, częściowo także Pionek, przyczynił się do skrócenia odległości migracji ludności wiejskiej, co ma duże znaczenie społeczne. Zmalały koszty związane ze zmianami zamieszkania i utrzymano częstsze kontakty rodzinne między emigrantami młodszymi a rodzicami pozostającymi na wsi. Emigracja na krótsze odległości łagodzi także w pewnym stopniu sytuację na rynku pracy i na rynku artykułów spożywczych. W tym pierwszym przypadku istnieje możliwość w okresie spiętrzonych prac polowych niesienia pomocy przez wychodźców rodzinom trudniącym się rolnictwem. Z kolei emigranci mają możliwość zaopatrzenia się w artykuły spożywcze na wsi w związku z tym łagodzą sytuację na rynku żywnościowym w miastach a także biorą na siebie koszty związane z transportem żywności, co przy obecnym

poziomie organizacyjnym naszego życia społeczno-ekonomicznego ma bardzo ważne znaczenie.

Struktura demograficzna migrantów.

Biorąc pod uwagę tylko osoby samodzielnie się przemieszczające to ze wszystkich gmin więcej emigrowało kobiet niż mężczyzn, przy czym najmniejsza różnica wystąpiła w gm. Sieciechów, a największa w gm. Magnuszew. Również do większości gmin przybywało więcej kobiet niż mężczyzn /wyjątek Grabów/. Dziećmi najbardziej byli obciążeni emigranci wyjeżdżający z gm. Garbatka /35 dzieci na 100 osób samodzielnie się przemieszczających/, Magnuszew /32/ i Kozienice /31/, zaś najmniej z gm. Grabów /25/, Gniewoszów, Głowaczów /28/. Najwięcej dzieci na 100 osób dorosłych przybyło do gm. Magnuszew /33/, Głowaczów, Grabów /28/, Kozienice i Pionki /27/, zaś najmniej do gm. Garbatka /21/ i Sieciechów /22/. Największa liczba dzieci z osobami dorosłymi osiedlała się w Kozienicach i Pionkach, zwłaszcza z gmin najbliższych położonych⁵ co by świadczyło o tym, że ludność do tych ośrodków przenosiła się całymi rodzinami. Natomiast osoby osiedlające się w Warszawie i jej strefie podmiejskiej byli w minimalnym stopniu obciążone dziećmi, ponieważ tam też wędrowała ludność młoda. W tym też przejawia się selektywność migracji do dużego miasta o rygorystycznych przepisach meldunkowych, gdzie łatwiej jest osobom samotnym uzyskać zameldowanie i mieszkanie niż całym rodzinom. Również ludność migrująca do województw dalej położonych była w mniejszym stopniu obciążona dziećmi. Na przykład na 100 emigrantów dorosłych ze wsi regionu kozienickiego udających się do woj. wrocławskiego przypadało 14 dzieci, podobnie do koszalińskiego i szczecińskiego, ale już do woj. katowickiego silnie uprzemysłowionego, preferowanego w podziale nakładów inwestycyjnych przypadało 29 dzieci. W napływie do gmin daje się również zauważyć, że rodziny z dziećmi przybywają głównie z terenów bliższych.

Jeśli chodzi o strukturę wieku ludności samodzielnie się przemieszczającej to w 1965 r. spośród mężczyzn osiedlających się na wsi podregionu udział grup wieku 20-24, 25-29 i 30-39 był prawie jednakowy, zaś w 1974 r. zdecydowanie wyższy był udział grupy wieku 20-24. Wśród napływających kobiet tak w 1965 r. jak i w 1974 najwyższy był udział grupy 20-24, ale w tym ostatnim roku znacznie wyższy.

Ludność młodsza wiekiem napływała przede wszystkim do gm. Kozienice i Pionki. W odpływie mężczyzn w 1965 r. daje wyraźnie się zauważyć znaczny udział grupy wieku 25-29 lat zaś w 1974 r. duży był udział także grupy wieku 20-24 lata co związane było z fluktuacją kadr w przedsiębiorstwach budowlanych realizujących inwestycje. Również wśród kobiet opuszczających podregion wyższy był udział grupy wieku 20-24 lata w 1974 r. niż 9 lat wcześniej. Należy zwrócić uwagę na bardzo wysoki udział kobiet mających 60 lat i więcej w migracjach, przy czym udział ten w odpływie był wyższy. Są to w większości przypadków kobiety wędrujące do swych dzieci do miast celem pomocy w odchowaniu wnucząt. Znaczna ich część po pewnym okresie czasu powraca do dawnych miejsc zamieszkania, stąd też duży ich jest udział w napływie. W wyniku większego odpływu niż napływu grupa mężczyzn zmniejszyła się w regionie na wsi o 158 w 1965 r. zaś w 1974 r. o 163. Z ogólnego ubytku mężczyzn w 1965 r. na grupę wieku 25-29 lat przypadało 38,6 % zaś w 1974 r. zaledwie 7,4 %. Ubytek kobiet w 1965 r. na wsi wynosił 190 osób i w 1974 r. 271 przy czym różnice między poszczególnymi grupami nie były tak duże jak wśród mężczyzn. Ubytek dzieci przemieszczających się razem z rodzicami wynosi 282.

Struktura wieku ludności napływającej i odpływającej ze wsi regionu kozienickiego w latach 1965 i 1974 /bez dzieci/ w %.

Grupa wieku	1965				1974			
	Napływ		Odpływ		Napływ		Odpływ	
	M	K	M	K	M	K	M	K
	175	172	333	362	347	350	510	621
15 i mniej ^{a/}	1,1	5,1	2,7	3,0	1,1	0,9	1,2	2,1
16 - 19	17,4	13,4	13,2	14,4	2,9	7,7	3,9	11,1
20 - 24	22,8	34,3	17,4	23,8	34,0	44,0	28,8	35,3
25 - 29	22,8	11,6	30,3	15,7	23,0	13,4	34,3	15,9
30 - 39	20,5	12,2	18,9	12,8	19,3	10,3	16,3	8,2
40 - 49	4,0	4,7	6,9	6,3	8,4	6,3	4,9	5,3
50 - 59	5,7	5,9	5,2	8,0	2,0	2,6	3,7	5,2
60 i więcej	5,7	12,8	5,4	16,0	8,3	14,8	6,9	16,9
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

a/ Obejmuje tylko dzieci, które miały wypełnione osobno karty zameldowań i wymeldowań.

Salda wędrówkowe ludności regionu kozienickiego w latach 1965 i 1974 w przekroju wieś-miasto /liczby bezwzględne/.

Grupy wieku	1965				1974			
	Miasto		Wieś		Miasto		Wieś	
	M	K	M	K	M	K	M	K
15 lat i mniej	- 1	+ 4	- 7	- 2	- 4	- 2	- 2	- 10
16 - 19	+ 5	+11	-14	-29	+ 9	+17	-10	- 42
20 - 24	+ 7	- 3	-18	-27	+23	+75	-29	- 65
25 - 29	- 9	- 9	-61	-37	+135	+70	-12	- 52
30-39	-10	- 5	-27	-25	+65	+35	-16	- 15
40 - 49	0	- 5	-16	-15	+20	+22	+ 4	- 11
50 - 59	- 6	-15	- 7	-19	+ 8	+10	-12	- 23
60 - 64	- 3	- 1	- 2	- 4	+ 2	+ 5	- 6	- 16
65 i więcej	0	- 3	- 6	-32	+ 8	+10	0	- 37

Wpływ migracji na zmiany ludnościowe w latach 1946-1974.

Migracje ludności obok przyrostu naturalnego są istotnym składnikiem wzrostu demograficznego poszczególnych jednostek osadniczych. W zależności od tempa rozwoju społeczno-gospodarczego odpływ ludności ze wsi ulega w czasie zmianom. Otóż w latach 1946-1950 tylko w gm. Głowaczów i Grabów przyrost rzeczywisty ludności był dodatni, w pozostałych 6 gminach nastąpił ubytek ludności na skutek emigracji mieszkańców na ziemię zachodniej i północnej Polski. W następnych 10 latach niewielki ubytek ludności nastąpił zaledwie w jednej gminie Magnuszew. Z kolei w latach 1960-1970 tylko jedna gmina Kozienice wykazała przyrost rzeczywisty ludności, podobnie zresztą jak i w następnych 4 latach. W sumie w okresie 29 lat przyrost rzeczywisty ludności nastąpił tylko w dwóch gminach: Garbatce i Kozienicach. Pozostałe gminy wykazały ubytek mieszkańców, przy czym największy w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w gm. Gniewozów i Magnuszew. Są to gminy leżące najdalej od ośrodków miejskich i które od strony wschodniej graniczą z rzeką Wisłą.

Przyrost lub ubytek rzeczywisty ludności w poszczególnych okresach czasu w gminach regionu kozienickiego /w liczbach absolutnych/

Nazwa gminy	1946- 1950	1950- 1960	1960- 1970	1970- 1974	Razem 1946 - 1974	Przyrost lub ubytek na 1000 ludności z 1946
Garbatka	- 338	1224	- 159	- 143	584	99
Głowaczów	157	194	1145	- 493	-1287	-128
Gniewoszków	- 679	279	- 697	- 180	-1277	-202
Grabów	271	36	- 461	- 144	- 298	- 62
Kozienice	- 474	271	510	174	481	50
Magnuszew	- 435	- 58	- 499	- 201	-1193	- 151
Pionki	- 555	666	- 19	- 310	- 218	- 22
Sieciechów	- 392	347	- 161	- 234	- 440	- 82

Zródło: Obliczenia własne na podstawie: Ludność i zasoby mieszkaniowe w latach 1946-1974. W-wa 1976 GUS s.268.

Szacunek przyrostu naturalnego ludności oraz odpływu w latach 1946-1974 r.

Nazwa gminy	Przyrost naturalny w liczbach absolutnych	Szacunek odpływu w latach 1946-1974	Odpływ na 1000 ludności z 1946r.
Garbatka	2.400	1.800	304
Głowaczów	4.100	5.400	535
Gniewoszków	2.600	3.900	615
Grabów	2.000	2.300	481
Kozienice	3.900	3.400	353
Magnuszew	3.200	4.400	558
Pionki	4.000	4.200	421
Sieciechów	2.200	2.600	484

Podane wielkości przyrostu rzeczywistego ludności nie odzwierciedlają faktycznego salda odpływu mieszkańców z poszczególnych gmin ponieważ nie uwzględniają przyrostu naturalnego. Biorąc pod uwagę szacunkowy przyrost naturalny ludności dla całego analizowanego okresu w wysokości około 1,4% rocznie⁶ to w wyniku reprodukcji ludność wzrosła by w okresie 1946-1974 od 2.000 osób w gminie Garbatka do 4.100 w gm. Głowaczów. Faktyczny odpływ z niektórych gmin przekraczał zatem nawet 4.000 osób a ze wsi z całego podregionu można szacować, że saldo ujemne wynosiło około 28.000 osób. Równocześnie ze stałym odpływem ludności ze wsi znaczna liczba mieszkańców podjęła pracę w zawodach nierolniczych w ramach migracji wahadłowych /dojazdów do pracy/ tak, że faktyczny ubytek rąk do pracy w rolnictwie i na wsi był wyższy. Odpływ ludności ze wsi jest zarazem wkładem tego obszaru w rozwój społeczno-ekonomiczny kraju. Koszty związane z reprodukcją ludności, która odpłynęła ponosili mieszkańcy wsi. Wychodźstwo ludności można traktować zatem jako odpływ kapitału, który przyczynia się do przyspieszenia rozwoju terenów napływowych /przy założeniu że zasoby rąk do pracy są należycie wykorzystane/. W pewnym jednak okresie czasu tereny wiejskie muszą być zasilane strumieniem środków materialnych pochodzących z miast aby zrekompensować ubytek rąk do pracy w rolnictwie a jednocześnie aby rolnictwo było w stanie zaspokoić potrzeby ludności nierolniczej na artykuły spożywcze. Nie zgranie tych dwóch momentów w czasie /nadmiernego odpływu ludności przy nikłym zasilaniu rolnictwa w środki pracy uprzedmiotowionej/ musi prowadzić do dużych perturbacji ekonomicznych i strat społecznych. Stąd też istnieje potrzeba prowadzenia badań nad wielkością odpływu ludności by w porę zapobiegać niektórym ujemnym zjawiskom z tym związanym. Między innymi nadmierny odpływ ludności młodej z gospodarstw rolnych prowadzi do starzenia się demograficznego mieszkańców wsi, do spadku produktywności pracy i ziemi rolniczej.

1. Przeludnienie rolnicze można traktować jako nadwyżkę ludności w stosunku do otrzymywanego dochodu z produkcji rolniczej lub też w stosunku do arealu użytków rolnych.

2. Por. Rozwój gospodarczy powiatów w latach 1950-1965. W-wa 1967 GUS s. 35.

3. Materiał statystyczny do badań kierunków odpływu i napływu ludności uzyskano z byłego urzędu powiatowego w Kozienicach /karty zameldowań i wymeldowań/. Segregacji materiału i zestawień tabelarnych dokonała Maria Smolarczyk z Koła Naukowego Geografów SGPiS. Materiały te pod względem liczbowym różnią się znacznie od danych GUS stąd też nie ma możliwości dokonywania porównań dynamicznych.
4. Za osoby samodzielnie się przemieszczające /albo osoby dorosłe/ przyjmuje się tych wszystkich migrantów, którzy mają oddzielne karty zameldowań i wymeldowań. Kiedykolwiek w niniejszym opracowaniu będzie mowa o kobietach lub mężczyznach dotyczyć będzie osób dorosłych.
5. Por. W. Rakowski: Przestrzenna struktura napływu i odpływu ludności Kozienic i Pionek. "Biul. Kwart. RTN" T-13: 1976 z. 3.
6. Oczywiście jest to szacunek. Dokładne wyliczenie jest niemożliwe albowiem brak jest danych o wysokości przyrostu naturalnego w przekroju małych jednostek administracyjnych dla lat wcześniejszych.

ORGANIZACJA ZAOPATRZENIA W ŚRODKI PRODUKCJI
ORAZ ODBIORU PŁODÓW ROLNYCH PRZEZ SPÓŁDZIELCZOŚĆ
ZAOPATRZENIA I ZBYTU W WOJEWÓDZTWIE RADOMSKIM

Obszar użytków rolnych w województwie radomskim wynosi 513,8 tys. ha co stanowi 70,4 % ogólnej powierzchni województwa, w tym grunty orne 54,8 %. Rolnictwo województwa radomskiego charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych, na 114,5 tys. indywidualnych gospodarstw rolnych średni obszar gospodarstwa wynosi 4,3 ha użytków rolnych, przy czym gospodarstwa do 2,0 ha stanowią 24 %, a powyżej 7,0 ha 23 %. W województwie występuje duża różnorodność gleb pod względem przydatności rolniczej oraz znaczna szachownica gruntów. Gleby klas IV i V stanowią ponad 65 %. Sektor uspołeczniony zajmuje 13,1 tys. ha, tj. 2,5 % ogólnej powierzchni województwa, podczas gdy w kraju udział ten wynosi 19,6 %. Hamująco na rozwój rolnictwa wpływa niski stopień jego mechanizacji. Na jeden ciągnik przypada ponad 80 ha użytków rolnych, podczas gdy średnia krajowa kształtuje się poniżej 40 ha, podobnie nie zadowalająca jest sytuacja w zakresie melioracji oraz zaopatrzenia wsi w wodę. Potrzeby w tym zakresie są zaspokojone w około 30 % w odniesieniu do gruntów ornych, w 50% odnośnie użytków zielonych.

Tereny wchodzące w skład województwa radomskiego podlegają typowym dla Polski środkowej wpływom klimatu przejściowego.

Średnia roczna ilość opadów wynosi 500 - 550 mm, a średnia roczna temperatura wynosi 7,8°C.

Na terenie wójejskim działa 61 jednostek administracji państwowej, tj. 48 gmin i 13 miasto-gmin, obejmujących 1.445 sołectw.

Potencjał społeczno-gospodarczy poszczególnych gmin jest znacznie zróżnicowany. Różnorodność struktury występuje w ilości ludności, ilości gospodarstw, wielkości użytków rolnych i potencjalnych możliwościach produkcyjnych rolnictwa, stanu uprzemysłowienia i warunków środowiskowych.

Stan organizacyjno-ekonomiczny spółdzielczości zaopatrzenia i zbytu.

W województwie radomskim działa 38 gminnych spółdzielni "Samopomoc Chłopska" zrzeszonych w Wojewódzkim Związku Spółdzielni Rolniczych w ramach dwustopniowego systemu organizacyjnego. GS, jako jednostki podstawowe, prowadzą wielostronną działalność gospodarczą i społeczno-wychowawczą. Realizują one zadania z zakresu zaopatrzenia gospodarstw rolnych w środki produkcji i materiały inwestycyjne, prowadzą skup nadwyżek rolnych w ramach realizacji umów kontraktacyjnych i obrotu wolnorynkowego, zaopatrują także rynek wiejski w artykuły spożywcze i artykuły przemysłowe, konsumpcyjne, dla wyposażenia mieszkań i użytku osobistego wraz z szeroką gamą towarów użytku kulturalnego. Niezależnie od szerokiego profilu działań gospodarczych, spółdzielnie rozwijają różnorodne formy działalności samorządowej, społecznej, wychowawczej i kulturalno-oświatowej wśród członków i całej społeczności wiejskiej. Działalność gminnych spółdzielni jest koordynowana i nadzorowana przez Wojewódzki Związek Spółdzielni Rolniczych. W ZSR organizuje zaopatrzenie w towary, surowce i materiały poprzez własne zakłady specjalistyczne i zakłady gospodarczo-handlowe pełniące rolę hurtowni terenowych. Zaopatrzenie GS realizowane jest w drodze tranzytu organizowanego, fakturowanego i sprzedaży magazynowej z hurtu. W formie dostaw bezpośrednich z zakładów przemysłowych dostarczane są do GS artykuły masowe do produkcji rolnej takie jak: nawozy mineralne i część środków ochrony roślin, materiały budowlane, mineralne i drzewne, mieszanki pasz treściwych /z produkcji własnej i zakupu/ i artykuły opałowe. Dostawy artykułów żywnościowych, wyrobów przemysłu lekkiego i artykułów do produkcji rolnej, wytwóarów hutniczych i artykułów instalacyjno-sanitarnych odbywa się za pośrednictwem hurtu własnego, w ramach dostaw realizowanych przez zakłady gospodarczo-handlowe i zakłady branżowe. Wybrany asortyment artykułów spożywczych dostarczany jest do spółdzielni z pominięciem hurtu własnego bezpośrednio z hurtu central państwowych i zakładów przetwórczych Wojewódzkiej Spółdzielni Mleczarskiej oraz z hurtu WSO. Zaopatrzenie gospodarstw indywidualnych i kółek rolniczych w ciągniki, sprzęt towarzyszący i narzędzia oraz części wymienne prowadzone jest przez rejonowe składnice maszyn rolniczych zlokalizowane w siedzibach zakładów gospodarczo-handlowych szczebla deta-

licznego. GS prowadzą w tej branży jedynie uzupełniającą sprzedaż podstawowych narzędzi rolniczych i części wymiennych do maszyn poprzez branżowe sklepy z artykułami do produkcji rolnej.

Gminne Spółdzielnie obsługują teren wszystkich 61 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich oraz w wyniku zmian organizacyjnych w handlu wewnętrznym wprowadzonym w 1976 r. realizują zadania zaopatrzenia miasta w opał, art. instalacyjno-sanitarne oraz w materiały budowlane, w zakresie wynikającym z odpowiednich zarządzeń MHWiU.

Z ogólnej ilości 38 spółdzielni: 23 jednostki prowadzą działalność na obszarze administracyjnym jednej gminy, 13 spółdzielni organizuje zaopatrzenie rynku i rolnictwa na terenie dwóch gmin każdy, a dwie spółdzielnie obsługują obszar po 6 gmin. Swoje funkcje gospodarcze spółdzielnie realizują poprzez bazy magazynowo-skupowe zlokalizowane na terenie każdej gminy. W przypadku, gdy spółdzielnia działa na terenie 2-ch gmin, jedna baza magazynowa mieści się w siedzibie spółdzielni, druga zlokalizowana jest w siedzibie urzędu drugiej gminy. GS w Białobrzegach i Szydłowcu prowadzą na terenie każdej z obsługiwanych gmin składy do produkcji rolnej i materiałów budowlanych wraz z punktami skupu. Składy te mieszczą się w siedzibach urzędów gmin. Wobec znacznej rozpiętości w potencjale społeczno-gospodarczym poszczególnych gmin warunki działania spółdzielni są w aktualnym układzie organizacyjnym znacznie zróżnicowane. Wielkości obsługiwanego terenu, ilości mieszkańców, ich dochody, obszar użytków rolnych, struktura jakościowa gleb, charakter produkcji rolnej i jej towarowość wyznaczają warunki gospodarcze, finansowe a również i organizacyjne poszczególnych GS. O stanie ekonomicznym i możliwościach rozwojowych spółdzielni decyduje nadto stopień uprzemysłowienia, rozmiary i kierunki ciężenia gospodarczego oraz szeregu innych czynników.

Pod względem wielkości zaplecza gospodarczego istnieje znaczne zróżnicowanie spółdzielni. Na jedną spółdzielnię przypada średnio 12.800 osób, 13.200 ha użytków rolnych i około 3.000 gospodarstw rolnych. Wielkość i struktura obrotów spółdzielni wykazuje zróżnicowanie w zależności od wielkości obsługiwanego zaplecza: od 5 do 20 tys. ha użytków rolnych, co wpływa na znaczną rozpiętość między obrotami poszczególnych jednostek,

które wynosiły w 1976 roku od 57 mln zł do 745 mln zł. Podobne rozpiętości występują w stanie finansowym, stanie bazy materialno-technicznej, stanie zatrudnienia, kadr i rentowności. Fundusze własne w obrocie stanowią w skali wszystkich GS 23,8 % wartości zapasów, wynoszą 9,9 % w najsłabszej pod tym względem spółdzielni i 39,2 %, w spółdzielni silnej ekonomicznie. Efektywność środków trwałych wyrażona wielkością zysku osiąganego na 1 zł wartości majątku stałego według średniej wojewódzkiej wynosi 0,072 zł. W skrajnych przypadkach stanowi to od 0,322 zł do 0,001 zł. Podobnie przedstawia się zróżnicowanie wielkości, funkcjonalności i stanu technicznego bazy magazynowo-skupowej, sieci sklepów i zakładów produkcyjnych oraz stanu zatrudnienia, warunków pracy i stopnia przygotowania kadr.

Potencjał gospodarczy spółdzielni wyznaczony ilością obiektów w podstawowych rodzajach sieci zaopatrzeniowej, sieci skupu oraz sieci produkcyjnej i usługowej przedstawia się następująco: sklepy detaliczne - 1529, w tym z art. do prod. rolnej - 87, zakłady i punkty usługowe - 484, zakłady gastronomiczne - 123, magazyny z art. do prod. rolnej - 271, składnice maszyn rolniczych - 8, magazyny hurtu - 217, zakłady produkcyjne - 107, różne punkty skupu - 1.087.

Wszystkie spółdzielnie posiadają znaczne niedobory w sieci gospodarczej. Skala potrzeb inwestycyjnych, nawet przy założeniu pełnego zabezpieczenia limitów na budownictwo, wymaga poważnego zaangażowania własnych środków finansowych i prężności organizacyjnej jednostek gospodarczych, niezbędnej przy podejmowaniu decyzji i wyborze optymalnych słusznych rozwiązań, zabezpieczających celowość i możliwie wysoką opłacalność przedsięwzięć inwestycyjnych. Możliwości spełnienia tych wymagań uwarunkowane są poziomem organizacji i zarządzania oraz stanem ekonomicznym spółdzielni.

Podstawowe kryteria stanu finansowego i organizacyjnego oraz warunków rozwojowych wskazują, że na 38 spółdzielni przypada: 18 silnych i b. silnych gospodarczo, 6 o średnim stanie finansowym, i 14 ekonomicznie słabych.

Warunkiem pomyślnej realizacji zadań gospodarczych jest prawidłowy nadzór i skuteczna kontrola ich wykonania. W spółdzielniach funkcję tą

spełniają statutowe organa samorządowe jakimi są rady nadzorcze, rady oddziałów, komisje rad nadzorczych i komitety członkowskie. Społeczny aktyw samorządowy liczy ponad 5 tysięcy osób, w tym ponad 4 tysiące członków komitetów członkowskich.

Ta liczna grupa aktywu reprezentuje blisko 115 tysięczną liczbę członków spółdzielni. Samorządne funkcje nadzorcze i kontrolne, przy należytej działalności, służą pełnemu zabezpieczeniu interesów członków, należytej i sprawnej ich obsłudze oraz ochronie majątku spółdzielczego.

Zatrudnienie w gminnych spółdzielniach wynosi 7.654 osób o następującej strukturze wykształcenia: 70 osób posiada wykształcenie wyższe, 1.410 średnie, 2.750 zasadnicze zawodowe i 3.424 podstawowe. Stosunkowo wysoki udział pracowników z wykształceniem podstawowym i zasadniczym wpływa niekorzystnie na poziom pracy spółdzielni i w pewnym stopniu stanowi przyczynę słabości i braków w ich funkcjonowaniu. Potrzeby w zakresie kadry ustalone w oparciu o wymogi taryfikatorów ściśle precyzujących zakres kwalifikacji w odniesieniu do poszczególnych stanowisk wynoszą: 107 osób z wykształceniem wyższym, ekonomicznym, prawniczym i finansowym na stanowisku członków zarządu i głównych księgowych i 1.179 pracowników z wykształceniem średnim, w specjalnościach: technik ekonomista, ze specjalnością finanse, księgowość, obrót towarowy oraz technik rolnik. Wymiana kadry będzie następować sukcesywnie w ramach posiadanego przez GS programu obsady kadrowej, we współpracy ze szkołami ekonomicznymi oraz przez angażowanie młodej kadry o wysokich kwalifikacjach na stanowiska kierownicze w spółdzielniach i ich oddziałach.

Kontraktacja i skup płodów rolnych.

Realizując swe zadania statutowe spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu podporządkowuje działalność gospodarczą wykonaniu zadań rozwoju rolnictwa. W całym kompleksie działań dziedziną bezpośrednio związaną z obsługą produkcji rolnej stanowią funkcje realizowane w zakresie skupu, kontraktacji oraz zaopatrzenia produkcyjnego i inwestycyjnego gospodarstw rolnych.

Gminne Spółdzielnie odgrywają poważną rolę w organizacji produkcji rolnej, prowadzą bowiem powszechną kontraktację roślin i zwierząt rzeźnych,

organizują zbyt masy towarowej i posiadają znaczne osiągnięcia w skupie wolnorynkowym i zdecentralizowanym. Prowadzą skup ponad 60 artykułów w ramach skupu planowego i 10 artykułów w skupie zdecentralizowanym. Stanowi to poważną część ogólnej wartości nadwyżek rolnych nabywanych przez skup uspołeczniony od producentów indywidualnych, spółdzielni kółek rolniczych i spółdzielni produkcyjnych.

W ramach globalnych wielkości skupu zrealizowanych w 1976 roku na terenie województwa radomskiego udział skupu GS wynosi w zbożach konsumpcyjnych 83,6 %, w ziemniakach 58,3 %, w owocach 19,7 %, w surowcach włókienniczych i złomie 100 %. W skupie jaj GS odbierają 83,9 % i drobiu 63,2 %. Wartość skupu płodów rolnych wyniosła w 1976 r. 2.232 mln zł, co stanowi 22,2 % ogólnych obrotów spółdzielni. Do najważniejszych artykułów odbieranych przez aparat GS należy zaliczyć: zboża konsumpcyjne, ziemniaki i zwierzęta rzeźne.

Skup nadwyżek rolnych od gospodarstw indywidualnych prowadzony jest w dwóch formach: w ramach zawartych umów kontraktacyjnych i z wolnej podaży. Udział skupu z kontraktacji ma wyraźną tendencję wzrostową. Coraz bardziej powszechnymi wśród dostawców stają się umowy wieloletnie, które stanowią obustronną gwarancję transakcji zawieranych przez spółdzielnie i producentów rolnych na czas określony i są związane z odpowiednimi świadczeniami w zakresie zakupu środków produkcji, cen i udogodnień w rozliczeniach. Dość powszechnie występuje jednak zjawisko nierealizowania zobowiązań umownych.

Nasilenie umów kontraktacyjnych w poszczególnych okresach jest zależne od różnicy cen wolnorynkowych i spółdzielczych.

Drobnotowarowy charakter gospodarstw rolnych na terenie woj. radomskiego wpływa w sposób zasadniczy na niewielki średni udział poszczególnych gospodarstw w skupie. Przeciętne dostawy podstawowych artykułów rolnych w przeliczeniu na 1 producenta wynoszą: zbóż konsumpcyjnych 260 kg, ziemniaków 550 kg, zwierząt rzeźnych 330 kg.

W kontraktacji i skupie znacznej części artykułów produkcji roślinnej i zwierzęcej występuje od dłuższego już czasu pewna stabilizacja. Wyniki zbiorów płodów rolnych oraz rozmiary pomocy paszowej, obok cen skupu, mają wpływ na hodowlę zwierząt gospodarskich, których skup

w sposób zasadniczy wpływa na wykonanie zadań przez spółdzielnię. Wszystkie podstawowe artykuły są przedmiotem skupu. Przy skupie owoców, warzyw i ziemniaków obowiązuje rejonizacja zaplecza zatwierdzona corocznie dla instytucji prowadzących skup przez Urząd Wojewódzki w Radomiu. Przeważająca ilość operacji handlowych związanych z przyjęciem od rolników masy towarowej dokonywana jest w punktach skupu.

Na terenie województwa jest 1087 stałych punktów skupu /w tym zboż i nasion - 79, ziemniaków - 84, warzyw i owoców - 35, zwierząt rzeźnych - 87, jaj - 561, drobiu - 53, pierza - 18, królików - 32, wełny - 35, włókna - 18, skór surowych - 27, surowców wtórnych i złomu - 60/ oraz 52 punkty sezonowe skupu owoców i warzyw. Sieć punktów skupu nadwyżek rolnych w woj. jest wystarczająca pod względem ich ilości i rozmieszczenia. Natomiast powierzchnia i pojemność niektórych magazynów oraz stan ich wyposażenia nie zabezpieczają sprawnego odbioru, magazynowania i załadunku przyjmowanej masy towarowej, a zatem i należytej obsługi producentów rolnych.

Sytuacja ta jest wynikiem niedostatecznego stanu technicznego części obiektów, nieodpowiedniego wyposażenia i stopnia mechanizacji prac związanych z przyjmowaniem i załadunkiem produktów rolnych.

Braki w wyposażeniu technicznym obiektów skupowych dotyczą podnośników i przenośników w magazynach zbożowych, mechanicznych sortowników ziemniaków, taśmociągów i wózków widłowych wysokiego podnoszenia, wag samochodowych wysokotonazowych i wiat na opakowania przy punktach skupu w dużych obrotach.

W każdej bazie GS w pobliżu punktów skupu są punkty kasowe, co ułatwia producentom odbiór należności za sprzedane nadwyżki.

Skup nadwyżek rolnych odbywa się codziennie. Skup zwierząt prowadzony jest systemem spędowym 1-3 razy w tygodniu w każdej gminie, za wyjątkiem dwóch gmin gdzie nie ma bucht. W każdym tygodniu czynnych jest 117 spędów, co zabezpiecza warunki sprawnego odbioru dostawców. Średni promień obsługi dostawców zbóż i zwierząt rzeźnych wynosi 6 km. Przy skupie ziemniaków promień obsługi jest mniejszy i nie przekracza 5 km. Stałe punkty skupu zboża, ziemniaków i jaj oraz żywca posiadają wszystkie gminy. Inne branżowe punkty skupu są zorganizowane w rejon-

nach, gdzie występuje odpowiednia podaż masy towarowej /owoców, królików, skór surowych, wełny i pierza/.

Dotychczasowy skup nadwyżek rolnych realizowany jest w formie: dostaw do punktów skupu dokonywanych przez rolników - producentów własnym transportem, z bezpośredniego odbioru nadwyżek rolnych z gospodarstw rolnych przez GS z dowozem do punktu skupu oraz bezpośredniego odbioru produktów rolnych z gospodarstw z jednoczesną dostawą do magazynów Państwowych Zakładów Zbożowych w przypadku zbóż, do Zakładów Przemysłu Mięsnego przy odbiorze zwierząt rzeźnych.

Odbiór zbóż konsumpcyjnych i zwierząt rzeźnych bezpośrednio z zagród nie jest zbyt duży, ta forma skupu w 1976 roku stanowiła zaledwie 5,7 % udziału w całości skupu zbóż, 28,6 % w skupie ziemniaków i 0,2 % w skupie zwierząt. Wynika to nie tylko z małej towarowości i niskiej specjalizacji gospodarstw rolnych lecz również z niedostatecznego jeszcze zaangażowania spółdzielni w intensywniejsze wprowadzenie bezpośrednich dostaw i ich upowszechnianie.

Zaopatrzenie rolnictwa w środki produkcji.

Dostawy środków do produkcji rolnej dla gospodarstw indywidualnych i kółek rolniczych organizowane przez GS stanowiły w 1976 r. 220 mln zł t.j. 34 % ogólnej sprzedaży detalicznej i 21,7 % obrotów całej działalności GS. Za pośrednictwem sieci handlowej GS dostarczono dla potrzeb rolnictwa woj. radomskiego w 1976 r. : 164 tys. ton nawozów mineralnych, 47 tys. ton pasz treściwych, 160 tys. ton cementu i 227 tys. ton węgla. Wartość sprzedanych maszyn rolniczych osiągnęła 523 mln zł, a artykułów metalowych wraz z wytworami hutniczymi i instalacyjno-sanitarnymi 118 mln zł. Największy udział w sprzedaży detalicznej środków produkcji mają maszyny rolnicze /24 %/. Nawozy mineralne stanowią - 17,8 % całości sprzedaży, materiały budowlane, mineralne i drzewne oraz wytwory hutnicze łącznie 23 %. Obrót środkami produkcji dla rolnictwa prowadzą wszystkie spółdzielnie i ZGN WZSR. Wymieniona dziedzina działalności obejmuje szeroki asortyment towarowy służący produkcji roślinnej, hodowli, budownictwu inwentarskiemu, gospodarczemu i mieszkalnemu oraz mechanizacji prac polowych i hodowlanych.

Zakres działania handlu detalicznego obejmuje zaopatrzenie gospodarstw indywidualnych, kółek rolniczych i spółdzielni produkcyjnych, a dostawy towarowe do sieci GS realizowane są poprzez przemysł kluczowy i spółdzielczy, hurt własny i obcy. Sprzedaż artykułów do produkcji rolnej dokonywana jest w sieci handlowej, składającej się z: 65 składów towarów masowych, 8 składnic maszyn rolniczych, 11 składów drewna, i 87 sklepów branżowych.

Promień obsługi składów towarów masowych i sklepów z art. do produkcji rolnej pokrywa się z zasięgiem terytorialnym urzędów gminy, natomiast składnice maszyn rolniczych i składy drzewne obsługują rejony obejmujące kilka gmin.

Aktualny stan bazy magazynowej detalu charakteryzuje się niedostateczną wielkością powierzchni, a niedobory w stosunku do potrzeb wynoszą 110 tys. m² powierzchni użytkowej.

W większości baz magazynowych występuje brak odpowiednich urządzeń technicznych do załadunku i wyładunku towarów. Przy niedostatecznej ilości pracowników fizycznych powoduje to dodatkowe utrudnienia w szybkiej i sprawnej obsłudze rolników. Składy towarów masowych dysponują w większości wózkami ręcznymi do transportu wewnątrz magazynów, co wydłuża czas obsługi odbiorców i rozładunków towarów i powoduje nadmierne zużycie czasu odbiorców na wykonywanie czynności nieprodukcyjnych.

Stosowane są różne formy zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji oraz materiały inwestycyjne. Nawozy mineralne sprzedawane są w magazynach i punktach komisowej sprzedaży oraz w formie bezpośredniego dowozu do gospodarstw na podstawie zamówień i zaopatrzenia usługowego realizowanego przez SKR.

Sprzedaż chemicznych środków ochrony roślin prowadzona jest w magazynach oraz w formie zaopatrzenia SKR do świadczenia kompleksowych usług przez brygady specjalistyczne. Materiały budowlane sprzedawane są w magazynach lub w formie bezpośredniego odbioru poprzez rolników z zakładów produkcyjnych. Prowadzony jest również usługowy dowóz tych materiałów do zagród. Artykuły opałowe sprzedawane są w składach opałowych oraz w formie bezpośredniego dowozu do rolników. Artykuły metalowe i instalacyjno-sanitarne sprzedawane są w branżowych sklepach

detalicznych. Maszyny i narzędzia rolnicze oraz części wymienne sprzedawane są w Składnicach Maszyn Rolniczych, a w zakresie drobnego sprzętu rolniczego i podstawowych części wymiennych, w sklepach z artykułami do produkcji rolnej.

W dowozie bezpośrednim artykułów do produkcji rolnej spółdzielnie nie osiągają dużych efektów. Dostawy usługowe do gospodarstw w 1976 roku stanowiły 17 % ogólnej sprzedaży nawozów, 12,9 % cementu, 14,5 % materiałów ściennych, 4 % węgla i 1 % pasz. Łączny tonaż dostarczonych towarów bezpośrednio do zagród wyniósł 141 tys. ton. Przy ogólnym obrocie 1.250 tys. ton masy towarowej wynik ten nie jest zadowalający. Rozdrobnienie gospodarstw i wielokierunkowa ich produkcja jest w pewnym stopniu czynnikiem hamującym. Tym niemniej, na stan ten rzutuje niedostateczna organizacja obsługi, trudności w zsynchronizowaniu dostaw towarowych z odbiorem płodów rolnych, wreszcie mało operatywne prace części przedstawicieli we wsiach. Małe jeszcze ich zaangażowanie powoduje, że nie spełniają należycie nałożonej na nich funkcji, łącznika między spółdzielnią i rolnikami i organizatora dostaw.

Zadania GS w realizacji programu rozwoju rolnictwa.

Program rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej województwa radomskiego na lata 1976-1980 zakłada dalszą poprawę materialno-technicznych warunków produkcji w rolnictwie, dynamiczny jej przyrost i odpowiednią rozbudowę wszystkich działów gospodarki żywnościowej. Jako warunek niezbędnego wzrostu produkcji rolnej, a szczególnie produkcji zwierzęcej, założono podjęcie kompleksu przedsięwzięć zabezpieczających wysoką wydajność produkcji, przede wszystkim racjonalne wykorzystanie ziemi w drodze koncentracji gruntów, poprawę agrotechniki i technologii produkcji, rozwijanie zespołowych form gospodarowania i wprowadzenie specjalizacji gospodarstw oraz pełne i racjonalne wykorzystanie środków do produkcji rolnej.

Program zakłada duży wzrost potencjału budownictwa wiejskiego w drodze budowy zaplecza technicznego i wprowadzenia mechanizacji robót budowlanych, pozyskiwanie materiałów przez budowę własnych wytwórni materiałów budowlanych, a ponadto ukierunkowanie budownictwa na inwestycje bezpośrednio powiązane z produkcją rolną.

W przyjętych kierunkach koncentracji budownictwa rolniczego uwzględnione zostały zadania z zakresu zaopatrzenia wsi w wodę, melioracji użytków rolnych, elektryfikacji i poprawy zasilenia energią elektryczną gospodarstw rolnych.

Zadania zawarte w programie przewidują przedsięwzięcia z zakresu rozwoju oświaty rolniczej i przygotowania kadr.

Wymieniony wzrost produkcji rolniczej wyrażać się powinien m. in.: trzody chlewnej o min. 15 %, tj. uzyskanie obsady 126 sztuk na 100 ha użytków rolnych oraz bydła o min. 12 % do uzyskania obsady 60 szt. na 100 ha użytków rolnych. Wzrost produkcji globalnej do roku 1980 uzyskany zostanie o 26,8 % w porównaniu z rokiem 1975 /w tym zwierzęcej 19,1 %, roślinnej 32,6 %/. Założony wzrost plonów zbóż wynosi 47,5 %, ziemniaków 19 % i buraków ponad 45 %. Zwiększenie produkcji owoców zaplanowane na 41 % i warzyw o 28 %. Program nakłada na GS poważne, wysoce mobilizujące zadania w zaopatrzeniu rolnictwa, kontraktacji i skupie. Masa towarowa środków produkcji na potrzeby rolnictwa, jako jeden z podstawowych czynników mających wpływ na wielkość produkcji rolnej, osiągnie wzrost w roku 1980 ogółem w wartości o 38 % w stosunku do roku 1975. Dostawy nawozów w NPK w wysokości ponad 90 tys. ton zabezpieczą dynamikę 66,2 % w ciągu bieżącego pięcioletnia. Zabezpieczenie odpowiedniego rozwoju budownictwa na wsi nastąpi m. in. przez zwiększenie dostaw materiałów budowlanych średnio o ca 8% w skali roku, w stosunku do dostaw zrealizowanych w 1975 r. Przewidywane dostawy maszyn i narzędzi rolniczych wzrosną do około 660 mln zł w roku 1980.

Ten systematyczny wzrost podaży środków do produkcji rolnej wiąże się z koniecznością wprowadzenia zmian w dotychczasowych metodach pracy spółdzielni, doskonalenia obsługi produkcji rolnej i usprawnienie systemu zaopatrzenia w środki produkcji. Dotyczy to w szczególności doskonalenia systemu rozdziału masy towarowej, gwarantującego z jednej strony zachowanie kryteriów i priorytetów sprzedaży zawartych w odpowiednich przepisach, z drugiej zaś równomiernego rozłożenia zapasów i utrzymywania ciągłości zaopatrzenia. Niezbędne więc staje się utrzymanie i dalsze intensywne rozwijanie bezpośredniego dowozu środków do produkcji do zagród wiejskich w ramach

usług transportowych i zabezpieczenia masy towarowej w odpowiedniej wysokości na cele usług agrotechnicznych świadczonych przez kółka rolnicze.

Równocześnie z przyrostem produkcji rolnej zwiększą się zadania GS w zakresie skupu i kontraktacji nadwyżek rolnych, zarówno w zakresie odbioru i zagospodarowania odebranych od rolników towarów, jak i usprawnienia organizacji i techniki skupu. W systemie skupu nadwyżek rolnych, a szczególnie w technice dysponowania produktami rolnymi, niezbędne stanie się wzmocnienie kadrowe aparatu skupu przez odpowiedni dobór pracowników i stałe podnoszenie ich kwalifikacji, zwrócenie uwagi na pracę wiejskich przedstawicieli, usprawnianie kontraktacji w kierunku podnoszenia rangi umowy, poważnego traktowania przez spółdzielnię i rolnika wzajemnych zobowiązań wynikających z faktu zawarcia kontraktu, przechodzenie na umowy wieloletnie oraz zwiększenie areału i tonażu zakontraktowanych nadwyżek. Znacznemu zwiększeniu ulegnie bezpośredni odbiór produktów rolnych z gospodarstw, m. in. poprzez wykorzystanie w dostępnych rozmiarach kursów powrotnych transportu dostarczającego producentom środki produkcji.

Rozmiary i różnorodność zadań w zakresie obsługi handlowej rolnictwa wiązać się muszą ze stałym poszukiwaniem organizacyjnych form pracy zapewniających zachowanie zasad ekonomiki obrotu towarowego i równowagi finansowej spółdzielni, a jednocześnie rozwijanie i podnoszenie jakości usług handlowych na rzecz odbiorców.

Obsługa produkcji rolnej ze strony GS woj. radomskiego winna następować w kontekście zadań nałożonych na rolnictwo w ogólnokrajowym programie rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej.

W działalności zaopatrzeniowej dużą rolę winna odgrywać społeczna oszczędność kosztów. Nieunikniona tu będzie modernizacja przebiegów masy towarowej w relacjach przemysłowo-detalicznych z pominięciem we wszystkich możliwych przypadkach hurtu i magazynów spółdzielni. Jest to podstawowy warunek bezawaryjnego przejmowania wzrastającej masy towarowej przy małej pojemności magazynów handlowych. W warunkach ograniczeń inwestycyjnych i małych możliwości w przyroście powierzchni magazynów, pierwszoplanową staje się sprawa modernizacji i mechanizacji istniejących obiektów. Przedstawione tu przedsię-

wzięcia winny być podejmowane w aspekcie uzyskania podwójnego efektu, a mianowicie, usprawnienia gospodarki terenowej i poprawy obsługi członków i użytkowników spółdzielni.

Istotną sprawą w całości prac spółdzielni stanowi usprawnienie kontraktacji, a w konsekwencji i skupu produktów rolnych. Specjalizacja i wzrost towarowości gospodarstw założone w programie rozwoju rolnictwa stwarzają warunki na zwiększenie areału i tonażu zakontraktowanych nadwyżek i przechodzenia na umowy wieloletnie. Przy zapewnieniu odpowiedniego zespołu warunków możliwe jest osiągnięcie 80 % udziału tego rodzaju umów w ogólnej ilości zawieranych kontraktów.

W kompleksie spraw zabezpieczających realizację zadań statutowych spółdzielni w obsłudze wsi i rolnictwa zasadnicze znaczenie ma odpowiedni stan przygotowania kadr do prawidłowej realizacji zaopatrzenia w środki produkcji i skupu.

Działania na tym odcinku objąć winny systematyczne, okresowe szkolenia służb branżowych, zarówno zaopatrzenia jak i skupu. Jest to niezbędne w systemie zachowania stosowanych kryteriów i priorytetów sprzedaży, a jednocześnie należytych wymogów obsługi odbiorców również i na odcinku prawidłowej oceny produktów rolnych. Jednocześnie winno następować aktywizowanie i usprawnienie pracy wiejskich przedstawicieli GS, jako łączników między spółdzielnią a rolnikami w dostawach środków produkcji, usługach transportowych i skupie.

Struktura sprzedaży detalicznej artykułów
do produkcji rolnej w roku 1976 w tys. złotych

Wyszczególnienie		Wartość w roku 1976	%
Ogółem		2.186.649	100,0
1.	Pasze treściwe	224.740	10,3
2.	Maszyny i narzędzia rolnicze	523.482	23,9
3.	Nawozy sztuczne	338.798	15,5
4.	Środki ochrony roślin	57.471	2,6
5.	Artykuły metalowe	209.793	9,6
6.	Wytwory hutnicze	79.030	3,6
7.	Materiały budowlane	359.707	16,5
8.	Materiały drzewne	65.187	3,0
9.	Węgiel na cele prod. rolnej	36.170	1,6
10.	Produkty naftowe	4.856	0,2
11.	Węgiel na cele opałowe	287.415	13,2

Skup i kontraktacja nadwyżek rolnych w latach
1975 - 1976 w milionach złotych

Rok	Wartość skupu ogółem				
	CS	% udz.	WSO	% udz.	WSML, % udz.
1975	2.312	60,8	883	23,2	607 16,0
1976	2.242	55,0	1.028	25,2	809 19,8
					Razem 3.802 100,0
					4.079 100,0

Struktura skupu w/g wartości w roku 1976.

Lp.	Wyszczególnienie	wskaźniki	
		Kraj	WZSR Radom
1.	Zboża konsumpcyjne	13,6	4,6
2.	Strączkowe jadalne	0,2	0,2
3.	Oleiste	4,9	0,2
4.	Warzywa i owoce	1,6	12,0
5.	Pasze objętościowe	0,4	0,2
6.	Ziemiaki	3,4	3,5
7.	Zwierzęta rzeźne	63,5	66,0
8.	Drób, jaja, pierze, króliki	6,0	6,9
9.	Surowce włókiennicze	2,4	4,0
10.	Surowce skórzane	1,6	0,6
11.	Odpadki i złom	2,0	1,5
12.	Skup zdecentralizowany	0,4	0,4

ZMIANY W ZASOBACH SIŁY ROBOCZEJ W ROLNICTWIE
WOJEWÓDZTWA RADOMSKIEGO W LATACH 1970 - 1976.

Stan zasobów siły roboczej w rolnictwie indywidualnym w ostatnich latach uległ zmniejszeniu, co jest związane z dużym zapotrzebowaniem na siłę roboczą ze strony pozarolniczych działów gospodarki narodowej.

1. Ludność według rodzaju i źródła utrzymania.

Do najważniejszych zmian potencjału pracy w rolnictwie należą zmiany w strukturze ludności w podziale na czynnych zawodowo i utrzymywanych członków rodzin. Do ludności czynnej zawodowo zaliczyłem wszystkie osoby zatrudnione /w sensie ekonomicznym/, czyli wykonujące określoną niezbędną dla społeczeństwa pracę, będącą jednocześnie źródłem dochodów dla całej rodziny.

Przez pojęcie "utrzymywanych członków rodzin" rozumiemy osoby pozostające na utrzymaniu państwa i organizacji społecznych wraz z tymi którzy pozostają na utrzymaniu poszczególnych osób.

Z danych przytoczonych w tabeli 1 wynika, że ludność czynna zawodowo w rolnictwie w latach 1970-1975 zmalała o około 4,3 tys. osób, podczas gdy ludność czynna zawodowo w zawodach pozarolniczych wzrosła o około 21 tysięcy osób. W wyniku tych zmian w roku 1975 w rolnictwie zatrudnionych było 49,2 % ludności czynnej zawodowo, zaś poza rolnictwem 50,8 %. Liczba czynnych zawodowo w rolnictwie na 100 ha użytków rolnych uległa zmniejszeniu z 44 osób w 1970 roku do 37 osób w 1975 roku tj. o około 7 osób. Niewielkie zmiany nastąpiły wśród rodzin będących na utrzymaniu państwa, organizacji społecznych oraz poszczególnych osób. W latach 1970-1975 liczba tych osób w rolnictwie zmniejszyła się o 1,3 tys. osób tj. o 0,6 %.

Tabela 1

Ludność według rodzaju i źródła utrzymania w latach 1970 - 1975.

Lata	Razem		Czynni zawodowo		Utrzymywani członkowie rodzin	
	Razem	w tym roln.	Razem	w tym roln.	Razem	w tym roln.
1	2	3	4	5	6	7
/ w liczbach bezwzględnych /						
1970	664,1	428,0	364,8	194,1	299,7	233,9
1975	681,5	422,4	385,8	189,8	295,7	232,6
Różnice w tys. osób 1975-1970	+17,4	- 5,6	+21,0	- 4,3	- 4,0	- 1,3
/ w procentach /						
1970	100	100	54,9	45,3	45,1	54,7
1975	100	100	56,6	44,9	43,4	55,1

Źródło:

1. Ważniejsze dane statystyczne w przekroju gmin woj. radomskiego WUS styczeń 1976 s. 23.
2. Bilans zawodowo czynnych w gospodarce narodowej wzór BSR - 2 opracowanie W.K.P. z roku 1976.
3. Rozwój społeczno-gospodarczy województwa radomskiego między VI i VII Zjazdem PZPR WUS listopad 1975. Radom 1975.

2. Struktura czynnych zawodowo w rolnictwie w/g wieku w roku 1970.

Proces starzenia się ludności czynnej zawodowo w rolnictwie województwa radomskiego jest wyraźny, co ilustruje tabela 2. W ogólnej liczbie czynnych zawodowo w rolnictwie udział osób w wieku 60 lat i więcej stanowi 27,3 %, gdy w tym samym okresie zatrudnienia w tej samej grupie wieku w zajęciach pozarolniczych stanowi zaledwie 4,2 %. Istnieje silna korelacja między procesem starzenia się ludności rolniczej, a produktywnością gospodarstw rolnych. Z badań wynika, że spadek produkcji zaczyna się przeciętnie już po osiągnięciu przez użytkownika wieku 50-55 lat, lecz ulega szczególnemu nasileniu po przekroczeniu 65 roku życia. Wprawdzie fakt posiadania następcy nieco łagodzi negatywne skutki produkcyjne starzenia się użytkownika, jednak bynajmniej ich nie eliminuje. Z tego punktu widzenia potrzebne jest stworzenie systemu bodźców zachęcających starszych użytkowników do wcześniejszego przekazywania gospodarstw, a następców do wcześniejszego ich przejmowania.

Tabela 2

Struktura czynnych zawodowo w rolnictwie według wieku w roku 1970.

Lata	Czynni zawodowo w tys. osób	Struktura zatrudnienia w %
Ogółem	194,0	100
19 lat i niżej	11,0	5,7
od 20 lat do 24 lat	13,0	6,7
od 25 lat do 34 lat	21,0	10,8
od 35 lat do 59 lat	96,0	49,5
60 lat i więcej	53,0	27,3

Zródło: Rozwój społeczno-gospodarczy województwa radomskiego między VI i VII Zjazdem PZPR, listopad 1975, WUS s.10

4. Zmiany w strukturze agrarnej gospodarstw indywidualnych w latach 1970-1976.

Znaczne zagęszczenie ludności rolniczej na wsi pozostaje bez wpływu na strukturę obszarową gospodarstw chłopskich. Istniejąca struktura agrarna gospodarstw indywidualnych jest w naszym województwie wyjątkowo

niekorzystna. Ponad 106 tys. gospodarstw użytkuje około 498 tys. ha użytków rolnych, a zatem przeciętna wielkość gospodarstw nie przekracza 5 ha. Utrudnia to nie tylko unowocześnienie gospodarstw rolnych, ale i ogranicza tempo wzrostu produkcji, wpływa na niską wydajność pracy, a tym samym jest istotną przyczyną niskiego poziomu dochodów rolniczych.

Na przestrzeni ostatnich 6 lat notujemy spadek o 5,5 % gospodarstw o areale poniżej 2 ha oraz o 0,4 % gospodarstw o powierzchni od 2 do 5 ha przy jednoczesnym wzroście o 7,6 % gospodarstw powyżej 5 ha i więcej. Jest to zjawisko pozytywne, gdyż jak badania dowiodły, że większe gospodarstwa cechuje nie tylko znacznie większa skala, ale i znacznie szybsza dynamika wzrostu produkcji. W gospodarstwach o których zwiększony został obszar, w krótkim czasie następuje wzmożona aktywność inwestycyjna, rosną nakłady na bieżącą produkcję, poprawia się uzbrojenie pracy, rośnie wydajność pracy, a tym samym szybko uzyskują wyniki produkcyjne wyższe od przeciętnych. Poprawa struktury agrarnej łączy się bardzo silnie z koniecznością przeciwdziałania negatywnym procesom demograficznym w chłopskim rolnictwie, a szczególności procesowi starzenia się rolników, który jest rezultatem migracji siły roboczej z rolnictwa.

4. Liczba gospodarstw indywidualnych użytkowników w wieku 55 lat i więcej według grup obszarowych.

Równoległe z procesem starzenia się ogółu ludności czynnej zawodowo w rolnictwie postępuje proces starzenia się osób gospodarujących t.j. kierujących gospodarstwami rolnymi. Gospodarstwa użytkowników w wieku 55 lat i więcej stanowią 41 % ogółu gospodarstw rolnych w województwie. Wśród osób gospodarujących, przez osoby w wieku od 55 do 64 lat użytkowane jest 17,2 % gospodarstw, zaś w granicach powyżej 64 lat 23,8 % gospodarstw. Oznacza to, że blisko 1/4 osób gospodarujących jest w wieku poprodukcyjnym t.j. powyżej 64 lat. Przeprowadzone badania wykazują, że najlepsze wyniki produkcyjne uzyskują rolnicy w wieku 40 - 50 lat, a przy wieku około 60 lat następuje już spadek produkcji.

Tabela 3

Zmiany w strukturze agrarnej gospodarstw indywidualnych w województwie radomskim w latach 1970 - 1976.

Lata	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej		
		poniżej 2 ha	od 2 do 5 ha	5 ha i więcej
1	2	3	4	5
/ w liczbach bezwzględnych /				
1970	104.005	21.128	37.746	45.131
1976	106.111	19.965	37.576	48.570
Różnica 1976- 1970	+ 2.106	- 1.163	- 170	+ 3.439
/ w procentach /				
1970	100	20,3	36,3	43,4
1976	100	18,8	35,4	45,8

Zródło:

1. Rozwój społeczno-gospodarczy województwa radomskiego między VI i VII Zjazdem PZPR, WUS listopad 1975 s. 23.
2. Sprawozdanie statystyczne z wykonania planu oraz sytuacji gospodarczej województwa za 1976 rok, WUS 1977 s. 51.

Z tabeli 4 wynika, że wśród osób gospodarujących w starszym wieku przeważają gospodarstwa w grupie obszarowej od 2 do 5 ha, które stanowią ponad 36 % ogółu gospodarstw. Przesuwanie się granicy wieku powyżej 64 lat ma decydujący wpływ na zmniejszenie się liczby gospodarstw w przedziale powyżej 5 ha, a zwiększenie się liczby gospodarstw w grupie od 0,5 do 5 ha. Jest to zjawisko niekorzystne, gdyż dalsze rozdrabnianie struktury gospodarstw rolnych wpływa ujemnie na ich wyniki produkcyjne.

Wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym województwa rośnie liczba gospodarstw bez następców. Za gospodarstwo bez następcy uważamy takie, w którym nie ma prawowitego następcy - stale pracującego w gospodarstwie, mogącego aktualnie lub w przyszłości przejąć gospodarstwo rolne. Gospodarstwo takie przewidziane jest do sprzedaży innemu rolnikowi względnie do przekazania państwu za rentę. Według danych z roku 1976 wynika, że liczba gospodarstw bez następcy wynosi ponad 16 % ogółu gospodarstw. Najwięcej gospodarstw bez następców występuje w rejonach o rozdrobnionej strukturze agrarnej oraz w rejonach podmiejskich i uprzemysłowionych. Rozwój przemysłu i popyt na siłę roboczą spowodowały odpływ ludzi młodych z gospodarstw, które nie zapewniały im odpowiednich dochodów z pracy na poziomie zbliżonym do dochodów uzyskiwanych w zawodach pozarolniczych. Obserwuje się powszechnie, że przejmowanie gospodarstw następuje zbyt późno, co niewątpliwie odbija się ujemnie na wynikach produkcyjnych. Ojcowie oddają gospodarstwa młodym rolnikom, gdy nie mogą już pracować, dlatego młodzież ucieka do miasta z braku utrzymania.

5. Liczba gospodarstw ekonomicznie zaniedbanych w roku 1976.

Następnym problemem w rolnictwie są gospodarstwa ekonomicznie zaniedbane, które wpływają na obniżenie się produkcji rolnej w województwie. Pod pojęciem "gospodarstwo ekonomicznie zaniedbane" należy rozumieć gospodarstwo rolne, które w okresie ostatnich trzech lat osiągnęło wyniki produkcyjne przynajmniej o 1/3 niższe od przeciętnego gospodarstwa rolnego w danej miejscowości, a które nie rokuje nadziei na poprawę wyników gospodarstwa.

Tabela 4

Liczba gospodarstw indywidualnych użytkowanych w wieku 55 lat i więcej według grup obszarowych w roku 1976.

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej w ha					
		0,5-2	2-5	5,7	7-10	10-15	15 i więcej
/ w liczbach bezwzględnych /							
Razem	43530	6364	15917	9541	7627	3381	700
W/g wieku użytkownika: 55 - 59 lat	8090	939	2598	1831	1678	864	180
60 - 64 lata	10148	1280	3532	2339	1879	919	199
65 - 69 lat	10581	1504	3894	2347	1892	781	163
70 - 74 lata	7706	1260	3001	1642	1234	479	90
75 i więcej	7005	1381	2892	1382	944	338	68
Gospodarstwa z następcą	26489	3462	9183	5994	4995	2346	509
Gospodarstwa bez następcy	17041	2902	6734	3547	2632	1035	191
/ w procentach/							
Razem	100	14,6	36,6	21,9	17,5	7,8	1,6
W/g wieku użytkownika 55 - 59 lat	100	11,6	32,1	22,6	20,8	10,7	2,2
60 - 64 lata	100	12,6	34,8	23,0	18,5	9,1	2,0
65 - 69 lat	100	14,2	36,8	22,2	17,9	7,4	1,5
70 - 74 lata	100	16,4	38,9	21,3	17,0	6,2	1,2
75 i więcej	100	19,7	41,3	19,7	13,5	4,8	1,0
Gospodarstwa z następcą	100	13,1	34,7	22,6	18,8	8,9	1,9
Gospodarstwa bez następcy	100	17,0	39,5	20,8	15,5	6,1	1,1

Źródło: Użytkownicy indywidualnych gospodarstw rolnych urodzeni w 1920r. i wcześniej. Stan w dniu 30. VI. 1976 GUS luty 1977 s. 25.

Według danych spisu rolniczego z 1976 roku wynika, że z ogólnej liczby 112.578 gospodarstw rolnych uznanych zostało za ekonomicznie zaniedbane 1693 gospodarstwa. Stanowi to 1,5 % ogólnej liczby gospodarstw w województwie. Przez gospodarstwo ekonomicznie zaniedbane użytkowana jest powierzchnia 8.821 ha, co stanowi 1,6 % ogólnej powierzchni użytkowanej przez gospodarkę nieuspołecznioną. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa ekonomicznie zaniedbanego w województwie wynosi 5,21 ha. Z ogólnej liczby tych gospodarstw 1.255 gospodarstw tj. 74,1 % to gospodarstwa użytkowników w wieku powyżej 55 lat, a 438 gospodarstw tj. 25,9 % to gospodarstwa użytkowników w wieku do 55 lat. Zjawisko gospodarstw ekonomicznie zaniedbanych występuje w większości gmin i miast województwa radomskiego. Największy odsetek gospodarstw zaniedbanych ekonomicznie jest w grupie gospodarstw od 2 do 5 ha, jest to grupa najliczniejsza w województwie. W gospodarstwach ekonomicznie zaniedbanych przeważają gleby w klasie IV i V o słabej urodzajności. Stan zabudowań w poszczególnych gospodarstwach przedstawia się niekorzystnie, gdyż około 40 % gospodarstw posiada stan zabudowań określony jako słaby, a około 25 % wogóle nie posiada zabudowań gospodarczych. Właścicielami gospodarstw zaniedbanych ekonomicznie są przeważnie ludzie starzy gospodarujący samotnie. W przeważającej mierze przyczyną upadania gospodarstw są: starość, brak rąk do pracy, długotrwałe choroby osób gospodarujących lub nieudolność gospodarującego, w mniejszym stopniu klęski żywiołowe, pijaństwo i inne. Na podstawie przeprowadzonych rozmów z rolnikami gospodarstw zaniedbanych ekonomicznie wynika, że część tych gospodarstw przekazana będzie następcom, część na Skarb Państwa w zamian za rentę.

Wg danych Wojewódzkiego Biura Geodezji i Urzędzeń Rolnych w Radomiu w roku 1975 przejęto od rolników indywidualnych w zamian za rentę 3,7 tys. ha gruntów, natomiast w roku 1976 przejęto 4,7 tys. ha t. j. o około 27 % więcej. Reasumując trzeba stwierdzić, że w głównej mierze przyczyną podupadania gospodarstw rolnych jest: słaba jakość gleb, zły stan zabudowań, względnie ich brak, starość oraz długotrwałe choroby osób gospodarujących.

6. Wyniki produkcyjne w gospodarstwach o przeciętnym poziomie gospodarowania, oraz zaniedbanych ekonomicznie w roku 1976.

Poziom produkcyjny i ekonomiczny gospodarstw zaniedbanych ekonomicznie odbiega znacznie od poziomu analogicznych gospodarstw rolnych o przeciętnym poziomie gospodarowania. Gospodarstwa zaniedbane ekonomicznie posiadają obsadę bydła niższą o 21,3 szt. na 100 ha użytków rolnych, przy czym te różnice w obsadzie zwiększają się wraz z wiekiem użytkownika. Obsada trzody chlewnej jest o 56,9 sztuk niższa aniżeli w gospodarstwach o przeciętnym poziomie, a więc o jedną trzecią, co powoduje określone skutki w produkcji towarowej. Z tego wynika, że w gospodarstwach zaniedbanych ekonomicznie tkwią duże rezerwy produkcyjne, które można by uruchomić przez rozwiązanie problemu tych gospodarstw.

Tabela 5

Obsada inwentarza żywego na 100 ha użytków rolnych w gospodarstwach zaniedbanych ekonomicznie, oraz przeciętnym poziomie gospodarowania w roku 1976.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Gospodarstwa o przeciętnym poziomie	Gospodarstwa zaniedbane ekonomicznie
Obsada na 100 ha użytków rolnych			
- bydło	sztuk	52,0	30,7
- trzoda chlewna	sztuk	88,8	31,9
- owce	sztuk	15,7	7,5
- konie	sztuk	15,6	8,3

Zródło: Wyniki spisu rolniczego w zakresie użytkowania gruntów, powierzchni zasiewów oraz zwierząt gospodarskich, WUS 1976 s. 153, 152 i 101.

7. Uwagi końcowe i wnioski.

Z przedstawionych w artykule materiałów wynika, że siła robocza w rolnictwie województwa radomskiego poddana jest intensywnemu procesowi starzenia się. Wyrazem tego jest fakt, że ludzie starzy /powyżej 60 lat/ stanowią ponad 27 % ogółu czynnych zawodowo w rolnictwie.

Ponadto około 24 % ogółu prowadzących gospodarstwa rolne jest w wieku powyżej 64 lat.

Tak więc kierowanie gospodarstwami i praca na roli obciąża w coraz to większym stopniu najstarszą ludność wsi województwa radomskiego. Należy stwierdzić, że istnieje ścisły związek między zmianami demograficznymi, a zasobami siły roboczej. Zmniejszenie się udziału ludności zamieszkałej na wsi na skutek migracji młodzieży do miasta i przechodzenie jej do pracy poza rolnictwem, ma wpływ na zmniejszenie się liczby ludności utrzymującej się z pracy w rolnictwie. Zwiększenie się odsetek ludzi starszych pogłębia proces starzenia się siły roboczej w rolnictwie. Związane to jest z przesuwaniem się granicy wieku osób gospodarujących powyżej 64 lat, co powoduje nasilenie występowania gospodarstw bez następców.

W związku z tym pojawiają się nowe problemy wymagające jak najszybszego rozwiązania, a mianowicie:

- Konieczność odmłodzenia struktury wieku użytkowników gospodarstw indywidualnych. Gospodarstwa osób w starszym wieku są mało dynamiczne i uzyskują niższe od przeciętnych wyniki produkcyjne. Ponadto użytkownicy w starszym wieku przekazują gospodarstwa rolne następcy zbyt późno, co znacznie opóźnia rozpoczęcie samodzielnej pracy przez młodego rolnika.
- Wprowadzenie systemu ubezpieczeń społecznych dla rolników indywidualnych i ich rodzin. Wpłynie to na poprawę sytuacji życiowej ludności rolniczej oraz stworzy lepsze warunki dla sprawniejszego przepływu ziemi i gospodarstw rolnych do rąk młodych rolników gwarantujących lepsze ich wykorzystanie. Przed młodymi rolnikami powstają perspektywy wcześniejszego przejmowania gospodarstw i prowadzenia ich po nowemu.
- Przyspieszenie poprawy struktury agrarnej gospodarstw indywidualnych, poprzez zwiększenie średniego obszaru gospodarstwa w granicach 15 - 20 ha.
- Poprawa poziomu wykształcenia i kwalifikacji rolniczych. Badania wykazują, że rolnik lepiej wykształcony szybciej przejmuje i wdraża innowacje techniczne i technologiczne do rolnictwa. W gospodarstwach tych rolników produkcja rolna jest wydatnie tańsza i bardziej intensywna.

Rozwiązanie tych problemów stworzy podstawy do przyspieszenia tempa wzrostu produkcji rolnej.

1. Edward Rosset - "Perspektywy demograficzne Polski. Warszawa 1962.
2. Jerzy Holzer - "Podstawy analizy demograficznej. Warszawa 1963.
3. Praca zbiorowa pod kierunkiem dra Jarosława Frankla - "Zmiany zasobów siły roboczej w rolnictwie" "Wieś i Rolnictwo" 1977 nr 3.
4. Adam Wyderko - "Struktura ludności wiejskiej według wieku", "Zagadnienia Ekonomiki Rolnej" 1970 nr 5.
5. Karol Michna - "Wypadanie ziemi z intensywnej produkcji w gospodarstwach bez następców" "Wieś Współczesna" 1975 nr 8.
6. Adam Wyderko - "Opinie rolników o niedoborach siły roboczej w gospodarstwach", "Wieś Współczesna" 1976 nr 9.
7. Wł. Rączy - "Gospodarstwa bez następców w Polsce południowo-wschodniej", "Wieś Współczesna" 1977 nr 6.
8. Anna Szemberg - "Sytuacja demograficzna ludności rolniczej" "Życie Gospodarcze" 1977 nr 1.
9. Anna Szemberg - "Stawiać na większe gospodarstwa" "Zielony Sztandar" 1977 nr 96.
10. Anna Kuszko - "Starość na wsi", "Życie Gospodarcze" 1977 nr 20.

Jerzy Kupidurski

Biul. Kwart. RTN
Tom 14:1977 z. 4

WYNIKI PRODUKCYJNE GOSPODARSTW CHŁOPO-ROBOTNIKÓW W WOJEWÓDZTWIE RADOMSKIM

Dwuzawodowość w rolnictwie, a więc problem chłop-robotników jest problemem występującym nie tylko u nas, ale także w wysoko rozwiniętych krajach zachodnich, gdzie rolnictwo nie jest tak rozdrobnione. Przez pojęcie "dwuzawodowość" rozumiemy osoby stale łączące pracę w swoim gospodarstwie rolnym z pracą zarobkową poza gospodarstwem.

Według danych WUS z listopada 1975 roku, w województwie radomskim w 1970 roku było ponad 35 tys. osób dwuzawodowych, co stanowi 9,8 % w stosunku do ogółu pracujących. Gospodarstwa tych osób na obecnym etapie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju wywierają korzystny wpływ na rozwój produkcji rolnej, gdyż w warunkach rozdrobnionej struktury agrarnej są jedynie dostępną formą zagospodarowania istniejących rezerw pracy i podniesienia standardu życia.

Przedmiotem rozważań niniejszego artykułu są wyniki produkcyjne gospodarstw chłopo-robotników w wybranych gminach województwa radomskiego z roku 1976. Badania ankietowe prowadzono w 6-ciu gminach /Warka, Jastrzębia, Jastrząb, Wierzbica, Drzewica, Zakrzew/, obejmując nimi 120 gospodarstw tj. po 20 gospodarstw z każdej gminy. Do badań wytypowano gminy najbardziej reprezentatywne dla poszczególnych rejonów województwa, jak i też takie gdzie problem ten jest marginalny. Badania dotyczyły uchwycenia aktualnego stanu na koniec grudnia 1976 roku wyników produkcyjnych tych gospodarstw jak: plony podstawowych ziemio-
płodów, obsada pogłowa zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych oraz skup produktów rolnych. Uzyskane wyniki porównano ze średnią wojewódzką za dany okres /1/.

W badanych gminach ponad 42 % gospodarstw rolnych to gospodarstwa chłopo-robotników, które użytkują około 49 % ogólnej powierzchni gruntów. W strukturze gospodarstw przeważają gospodarstwa w przedziale od 2 do

5 ha, które stanowią ponad 59 % ogółu gospodarstw. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa wynosi 4,6 ha i jest nieco niższa od średniej wojewódzkiej /4,9 ha/. W strukturze zasiewów przeważają uprawy zbożowe /66,6 %/ oraz ziemniaków /18,6 %/, znikomy jest natomiast udział upraw przemysłowych /0,14 %/ oraz pastewnych /7,6 %/. Poziom nawożenia w kg NPK na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach rolnych ludności dwuzawodowej jest zróżnicowany i waha się w granicach od 100 do 150 kg, co w niektórych wypadkach znacznie przekracza średnią wojewódzką. W gospodarstwach tych pracuje 315 osób, czyli na 1 gospodarstwo przypada 2,6 osoby. Liczba czynnych zawodowo w rolnictwie na 100 ha użytków rolnych wynosi 45 osób i jest wyższa od średniej wojewódzkiej o około 9 osób. Z badań wynika, że w gospodarstwach chłopo-robotników istnieją znaczne rezerwy w produkcji zwierzęcej, gdyż dotychczasowe wykorzystanie istniejących stanowisk dla bydła wynosi 87 %, trzody chlewnej 72%. Stan budynków inwentarskich jak i mieszkalnych jest na ogół średni względnie dobry. Gruntów odłogujących w tych gospodarstwach nie stwierdzono. Uzyskane wyniki produkcyjne w gospodarstwach dwuzawodowych ilustruje tabela 1. Z analizy wysokości plonów zbóż wynika, że w gospodarstwach prowadzonych przez chłopo-robotników, które stosują nawożenie na poziomie średnim lub wyższym niż średnie w gminie, plony zbóż są wyższe od średnich w województwie. Te same tendencje występują również w plonach ziemniaków i siana łąkowego. Z badań wynika, że gospodarstwa dwuzawodowe posiadają znaczną przewagę w obsadzie na 100 ha użytków rolnych bydła, zwłaszcza krów w porównaniu do wskaźników wojewódzkich. Przewaga ta wynosi w pogłowie bydła ogółem 17,7 %, w pogłowie krów 26,1 %. W całej badanej zbiorowości gospodarstw dwuzawodowych odsetek gospodarstw posiadających krowy wynosi 83,4 %, w tym gospodarstwa utrzymujące 2 krowy stanowią 45 %, a 30,8 % gospodarstw ma 1 krowę. Obsada pogłowia trzody chlewnej w tych gospodarstwach jest na poziomie średniej wojewódzkiej. Towarowość produkcji zwierzęcej za wyjątkiem mleka zbliżona jest do średniej wojewódzkiej. Skup mleka z 1 ha użytków rolnych jest wyższy o 40 %. Towarowość produkcji roślinnej jest zróżnicowana, skup zboża jest niższy o 23 %, natomiast skup ziemniaków jest wyższy o ponad 34 %.

Wnioski

Z przedstawionych wyników badań gospodarstw dwuzawodowych nie można wyciągnąć wniosków normatywnych, gdyż reprezentują one zbyt małą zbiorowość. Natomiast można wyciągnąć pewne uwagi ogólne oraz sugestje. Wyniki produkcyjne badanych gospodarstw w wielu wypadkach nie odbiegają wiele od poziomu średniej wojewódzkiej, a w niektórych wypadkach /np. skupu mleka i ziemniaków/ są nawet wyższe. Negatywne strony dwuzawodowości to:

- mniejsza stabilność produkcji towarowej tych gospodarstw,
- mniejsza wydajność pracy chłopo-robotników w przedsiębiorstwach przemysłowych, szczególnie w okresach nasilonych prac polowych w rolnictwie,
- koszty dojazdów do pracy,
- ograniczenie możliwości podnoszenia kwalifikacji zawodowych,
- przeciążenie pracą.

Mimo tych negatywnych stron dwuzawodowość na obecnym etapie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju jest procesem korzystnym, gdyż zapewnia pełne zatrudnienie, wyższą społecznie wydajność pracy, a tym samym wyższe dochody. Przejęcie ziemi chłopo-robotników przez sektor uspołeczniony /SKR-y/ nie wpłynie korzystnie na wzrost produkcji rolnej, a raczej liczyć się trzeba w początkowym okresie na obniżenie produkcji z hektara.

Stąd gospodarstwa chłopo-robotników odgrywają i będą odgrywać nadal ważną rolę w bilansie żywnościowym kraju. Słuszne jest eliminowanie słabych gospodarstw poprzez wspólne działanie administracji gospodarczej i kierownictw zakładów pracy.

Dobrze prowadzonym gospodarstwom dwuzawodowym należy stworzyć korzystne warunki dalszego rozwoju napatrując je w niezbędne środki do produkcji rolnej.

Tabela 1

Efekty produkcyjne badanych gospodarstw za lata 1975 - 1976.

Lp.	Wyszczególnienie	Jedn. miary	Badane gospodarstwa		Średnia wojewódzka	
			1975	1976	1975	1976
I.	<u>Plony</u>					
	- 4 zbóż	q/ha	nie badano	15-28	-	21,1
	- ziemniaków siana	q/ha	nie badano	100-200	-	185
		q/ha	nie badano	20-60	-	52,9
II.	<u>Obsada inwentarza na 100 ha użytków rolnych</u>					
	- bydła ogółem	szt.	nie badano	60,5	-	52,4
	- w tym krów	szt.	nie badano	42,0	-	33,3
	- trzody chlewnej	szt.	nie badano	90,1	-	90,2
III.	<u>Skup</u>					
	- zboża	kg/ha	44	47	43	61
	- żywca wieprzowego	kg/ha	103	80	95	80
	- żywca wołowego	kg/ha	30	26	28	27
	- mleka	litr/ha	487	518	335	370
	- ziemniaków	kg/ha	58	148	111	110
- owoców i warzyw	kg/ha	181	300	217	453	

Zródło: Obliczenia własne na podstawie danych z ankiet wyników produkcyjnych gospodarstw chłopo-robotników opracowanych przez Urzędy Gmin /Warka, Jastrząb, Jastrzębia, Zakrzew, Drzewica, Wierzbica/.

1. Badania Wydziału Rolnictwa, Leśnictwa i Skupu, Urzędu Wojewódzkiego w Radomiu, styczeń 1977.
2. Frenkel; "Zmiany zasobów siły roboczej w rolnictwie, "Wieś i Rolnictwo" 1977 nr 3.
3. Dwuzawodowość "Dziennik Ludowy" 1977 nr 214.
4. Jolanta Ptaszkowska - Bogusz; Gospodarstwa chłopsko-robotnicze prowadzone przez kobiety "Wieś Współczesna" 1977 nr 1.
5. Lech Ostrowski; Plany na przyszłość rodzin dwuzawodowych "Wieś Współczesna" 1975 nr 8.

ZMIANY W TOWAROWOŚCI PRODUKCJI ROLNEJ GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH WOJEWÓDZTWA RADOMSKIEGO

Podstawową funkcją gospodarki województwa radomskiego jest obok przemysłu rolnictwo i gospodarka żywnościowa. Warunki środowiskowe określające naturalne możliwości rozwoju produkcji rolnej nie są najlepsze. Gleby charakteryzują się dużą różnorodnością pod względem jakości oraz przydatności rolniczej. Gleby klas IV stanowią 65 % ogólnej ich powierzchni, a gleby o wyższych klasach bonitacyjnych niespełnia 17 %. Współczynnik bonitacji gleb wynosi 0,87, podczas gdy wskaźnik krajowy kształtuje się na poziomie bliskim 1.

W strukturze użytkowania ziemi gospodarstwa uspołecznionego zajmują 2,7% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Domunują zatem gospodarstwa indywidualne /ponad 112 tysięcy/, wśród których przeważają gospodarstwa drobne o powierzchni od 0,5 ha do 5 ha, które stanowią 53 % ogółu gospodarstw. Większe gospodarstwa indywidualne o powierzchni od 5 ha do 10 ha stanowią 38 % ogółu, a o powierzchni powyżej 10 ha analogicznie 9%.

Rozdrobnienie ziemi w sektorze gospodarki indywidualnej jest jednym z czynników ograniczających wzrost i rozwój produkcji rolnej. Przy średniej wielkości użytków rolnych w jednym gospodarstwie wynoszącej 4,4 ha niekorzystnie kształtuje się rozłóg ziemi. W wielu wsiach są gospodarstwa, które ziemię mają w kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu działkach często znacznie odległych od ośrodka gospodarczego. Czynnikiem utrudniającym rozwój rolnictwa jest również niska wydajność pracy zatrudnionych w produkcji. Radomskie rolnictwo wytwarza około 20 % globalnej produkcji województwa angażując 49 % ogółu czynnych zawodowo. W przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych liczba osób czynnych zawodowo wynosi 34, gdy w kraju = 28. Wśród czynnych zawodowo w rolnictwie 1/3 jest w wieku powyżej 60 lat, a 12,2 % gospodarstw jest bez następców.

1. Postęp w globalnej i towarowej produkcji rolnej w latach 1970-1975.

W województwie radomskim po 1970 roku w stosunkowo długim okresie czasu sukcesywnie i dynamicznie wzrastała produkcja rolna. Jednakże w latach 1975-77 zaznaczyły się, podobnie jak w całym kraju niekorzystne zjawiska obniżenia się tempa jej wzrostu, a nawet spadku w porównaniu z poziomem uzyskanym w latach poprzednich. Wpłynęło to na znaczne obniżenie się dynamiki przyrostu produkcji w okresie całej minionej pięcioletki.

W latach 1971-1974 średnioroczne przyrosty produkcji liczonej w cenach stałych z 1971 r. kształtowały się w województwie na poziomie 6,4%. W 1975 r. nastąpił spadek globalnej produkcji rolniczej o 0,7% w porównaniu z jej wielkością w roku poprzednim. W 1976 r. zanotowano dalszy spadek o 0,2 % w stosunku do wielkości uzyskanej w 1975 r. W sumie globalna produkcja rolna w latach 1970-1975 wzrosła o 28,5 %, w tym roślinna o 17,5 %, a zwierzęca o 46,8 %.

W okresie tym w kraju produkcja globalna wzrosła o 19,8 %, przy czym roślinna o 11,9 %, a zwierzęca o 29,6%. Średnioroczne tempo przyrostu produkcji wyniosło 3,9 %, w tym w latach 1971-1974 - 5,1 %. W 1975 r. nastąpił spadek produkcji o 2,7 % w porównaniu z wielkością w 1974 r. Wynika z tego, że dynamika przyrostu produkcji rolnej w województwie radomskim była wyższa niż w kraju. Mimo tego osiągnięty poziom rozwoju radomskiego rolnictwa jest w wielu wskaźnikach znacznie niższy od krajowego.

Plony ważniejszych ziemioplodów w 1976 r.

Wyszczególnienie	Jednostka miary	wojew. radomskie	Kraj	miejsce w kraju
Plony 4 zbóż	q/ha	21,1	26,8	49
Plony ziemniaków	q/ha	185	203	45
Plony siana	q/ha	52,9	56,3	33
Plony buraków cukrowych	q/ha	299	272	9
Obsada bydła	szt/100 ha	51,5	67,2	47
Obsada krów	szt/100 ha	33,4	31,3	27
Obsada trzody chlewnej	szt/100 ha	90,3	98,4	23

Ostatnie miejsce w kraju miało również województwo w zużyciu nawozów mineralnych, których zużycie na 1 ha użytków rolnych NPK wyniósł w 1976 roku 108 kg NPK gdy w kraju - ponad 190 kg NPK.

Znaczny postęp osiągnęło rolnictwo województwa we wzroście produkcji towarowej. W latach 1970-1975 wartość tej produkcji wzrosła o 48,5 %, w tym wartość płodów skupionych zwiększyła się o 73,9 %. Jednakże w latach 1975-1976 zanotowano spadek produkcji towarowej w granicach 0,3 % w 1975 r. i 9,5 % w 1976 r. w porównaniu do lat poprzednich, w tym wartość skupu niższą w 1976 r. o 2,6 %.

Produkcja towarowa w Polsce wzrosła w latach 1970-1975 o 35,4 %, w tym wartość skupu o 40 %. W 1975 roku zanotowano również wzrost produkcji towarowej o 1,9 % w stosunku do wielkości w roku poprzednim.

W województwie radomskim wahania w rozmiarach towarowej produkcji rolnej są zatem znacznie większe niż w kraju. Uzyskany dotychczas poziom produkcji towarowej w województwie jest niższy niż osiągnięty w Polsce. Przykładem tego są uzyskane wyniki w skupie w 1976 r.

Wartość produkcji towarowej.

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Województwo		Kraj 1975
		1975	1976	
Skup żywca /mięso/	kg/ha	133,3	114,8	126,9
Skup mleka	tys. l/100ha	34	37	42
Skup 4 zbóż	ton/100 ha	4,3	7,0	26,6

Produkcja towarowa wyrażona w jednostkach zbożowych przeliczonych dla skupowanych podstawowych płodów /żywiec, mleko, zboże, warzywa, owoce/ uzyskiwana z 1 ha użytków rolnych /hektary przeliczeniowe/ wyniosła w województwie w 1975 r. 14,36, podczas gdy w kraju - 17,5. Wskaźnik ten w 1976 r. obniżył się w województwie do 13,75. Wartość skupu płodów rolnych w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych wyniosła w 1975 r. w województwie 881 tys. zł, w kraju - 1.156 tys. zł.

Spośród różnorodnych przyczyn i uwarunkowań tego stanu rzeczy leżą niekorzystne warunki atmosferyczne w ostatnich latach, niewspółmiernie niskie w stosunku do potrzeb zaopatrzenia w przemysłowe środki produkcji, i niski poziom wyposażenia technicznego radomskiego rolnictwa.

Przykładowo w 1975 r. wartość brutto środków trwałych rolnictwa w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wynosi w województwie 53,7 tys. zł, gdy w kraju - 57,1 tys. zł, nakłady inwestycyjne - 2.913 zł i 4.398 zł, zużycie energii elektrycznej - 177 kWh i 221 kWh. Powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 ciągnik fizyczny wynosiła w województwie 62 ha, gdy w kraju - 36 ha. Rolnicza produkcja globalna województwa stanowiła 3,2 % produkcji krajowej, natomiast nakłady inwestycyjne tylko 1,8 % nakładów krajowych.

2. Wyniki produkcyjne indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 1975-1976.

Na skutek niesprzyjających warunków meteorologicznych znacznie obniżyła się w 1975 r. produkcja zbóż, która była niższa o 23 % od zbiorów w roku poprzednim, zbiory siana o 2 %. Obniżka wielkości produkcji roślinnej spowodowała deficyt paszowy, który nie zrównoważony odpowiednio większymi dostawami przemysłowych mieszanek pasz treściwych przyczynił się do spadku pogłowia zwierząt gospodarskich, szczególnie w gospodarce indywidualnej.

Relacje takie kształtowały się przy zmniejszającym się obszarze użytków rolnych w indywidualnych gospodarstwach z 500,7 tys. ha w 1975 r. do 495,6 tys. ha w 1976 r. Ziemia ta przeznaczana była na celę nierolnicze, pod zalesienia jak też przejmowana i przekazywana gospodarstwom społecznym. Zmalała również powierzchnia zasiewów z 400,3 tys. ha w 1975 r. do 391,6 tys. ha w 1976 r. W strukturze zasiewów wzrosła w tym okresie powierzchnia upraw zbożowych z 217,8 tys. ha do 234,5 tys. ha, zmalała powierzchnia uprawy ziemniaków i roślin pastewnych. W uprawie roślin pastewnych zmniejszeniu uległa powierzchnia roślin mniej wydajnych na rzecz wzrostu areалу kukurydzy i buraków pastewnych, co uznać należy za zjawiska pozytywne. Natomiast w strukturze upraw zbóż zwiększenie powierzchni nastąpiło na skutek wzrostu uprawy głównie żyta i w niewielkim stopniu pszenicy, przy zmniejszeniu się powierzchni uprawy jęczmienia. Korzystna tendencja rozszerzania się upraw zbożowych nie była zatem skorelowana z intensyfikacją struktury tych upraw. Nie uzyskano również w latach 1975-1976 postępu we wzroście plonów uprawianych roślin.

Plony ważniejszych ziemiopłodów w q/ha.

Wyszczególnienie	1974	1975	1976	Polska 1975
Plony 4 zbóż	23,7	18,5	21,1	24,8
Plony ziemniaków	166	176	185	180
Plony buraków cukrowych	303	306	302	317

W omawianym okresie czasu nastąpił spadek nawożenia mineralnego - jednego z najbardziej plonotwórczych czynników. W 1974 r. zużycie nawozów wyniosło 112,4 kg NPK/ha, w 1975 r. - 111,5 kg NPK/ha, w 1976 r. - 108 kg NPK. Zasadniczymi przyczynami spadku zużycia nawozów mineralnych był niedostatek usług w dowozie i rozsiewie nawozów, braki wapna nawozowego, nawozów azotowych i fosforowych, niedostatek fachowego poradnictwa dla rolników /nie wykorzystywanie map glebowo-rolniczych/, niemożność lub niechęć do stosowania zwiększonych dawek nawozów /zwłaszcza przez właścicieli gospodarstw podupadłych i użytkowników w starszym wieku/ i niekonsekwentne lub nieprawidłowe rozliczanie obowiązku nawożenia.

W wyniku ukształtowania się takich relacji w produkcji roślinnej wyąpiły w gospodarce nieuspołecznionej w latach 1975-1976 znaczne niedobory paszowe. Braki pasz w przeliczeniu na jednostki owsiane po uwzględnieniu pasz pochodzących z zakupu z dostaw państwowych wyniosły w roku gospodarczym 1975/1976 - 10,5 %, a w przeliczeniu na białko - 12,5 %. Niedobory pasz treściwych wyniosły 6,8 %. W roku gospodarczym 1976/77 szacunkowy bilans pasz wykazał deficyty w jednostkach owsianych na poziomie 3 %, w białku - 8 %, przy pełnym pokryciu w paszach treściwych, a przy niedoborach kiszzonek i siana.

Sytuacja taka w głównej mierze wpłynęła na spadek ilości pogłowia zwierząt w gospodarstwach indywidualnych w latach 1975/1977, gdy w tym czasie w sektorze gospodarki uspołecznionej nastąpił wzrost pogłowia.

1. Pogłowie zwierząt w gospodarstwach indywidualnych.

Wyszczególnienie	Bydło	Krowy	Jałówki	Trzoda	Maciory prośne	Maciory nie prośne	Owce
stan - 30. VI. 1977. tys. sztuk	251,4	167,7	19,4	446,1	37,0	26,3	84,4
stan - 30. VI. 1975 = 100	94,7	97,9	82,4	86,6	111,1	96,4	105,9
stan - 30. VI. 1976 = 100	98,5	99,1	88,5	102,1	141,3	114,3	109,3
stan - 31. XII. 1976 = 100	108,4	103,9	102,6	120,7	114,5	142,7	130,3

Wynika z tego, że stan pogłowia bydła według spisu rolnego z 1977 r. niższy o 5,3 % pogłowia zwierząt jak i spisu w 1975 r., a pogłowie trzody niższe o 13,4 %. Od stycznia 1977 r. notuje się stopniowy wzrost pogłowia zwierząt, zwłaszcza trzody, które wzrosło o 2 % od czerwca 1976 r. /a macior o 30 %/. Należy tu zaznaczyć, że stany grudniowe pogłowia zwierząt są naogół zawsze niższe od stanów czerwcowych. Tendencja w roku bieżącym jest znacznie głębsza niż w latach poprzednich, a ponadto wyższe są ceny prosiąt i warchlaków. Wzrost pogłowia bydła jest o wiele mniej dynamiczny, co jest zrozumiałe ze względu na dłuższy biologiczny okres odnowy. Należy też odnotować systematyczny wzrost pogłowia owiec.

Reasumując stwierdzamy, że w latach 1975-1977 sektor indywidualny w województwie nie utrzymał wysokiej dynamiki wzrostu produkcji z lat 1971-1974, a nawet wystąpiły tendencje spadkowe.

3. Towarowa produkcja rolna gospodarstw indywidualnych w latach 1975-1977 według skupu płodów rolnych.

Wysokie przyrosty produkcji rolnej uzyskiwane w latach 1971-1974 wpłynęły na znaczny wzrost ilości skupowanych płodów rolnych z gospodarstw indywidualnych. Skup ziemiopłodów zwiększył się o 60 % /w cenach bieżących/, zboża 12,8 %, buraków cukrowych - 36 %, warzyw-13,3%

owoców - 48,9 %, żywca wieprzowego i mleka ponad 2-krotnie, żywca wołowego - 20 %, jak - o 23,3 %. Natomiast w latach 1975-1977 wystąpiły zahamowania w dynamice skupu niektórych płodów rolnych, zwłaszcza produktów zwierzęcych.

Skup podstawowych płodów rolnych z gospodarstw indywidualnych.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1975	1976	1977 - 7 miesięcy	1976 / 1975 %
Zboże /w 1977-VII/	tys. ton	18,2	37,5	3,9	206,0
Buraki cukrowe	tys. ton	41,3	56,1	-	135,8
Ziemniaki	tys. ton	53,9	59,3	24,0	110,0
Warzywa	tys. ton	34,5	27,5	3,4	79,7
Owoce	tys. ton	181,8	207,3	62,2	114,0
Żywiec	tys. ton	64,6	54,6	32,8	84,5
w tym: wołowy	tys. ton	12,6	14,6	7,7	115,8
wieprzowy	tys. ton	46,4	34,8	23,9	75,0
Mleko	tys. l	168,3	185,3	117,8	110,1
Jaja	tys. szt.	39,4	45,5	-	115,5

W analizowanym okresie nastąpił wzrost skupu płodów produkcji roślinnej, z wyjątkiem oleistych i warzyw, zmniejszył się natomiast skup żywca wieprzowego. Świadczy to o występowaniu ujemnych korelacji pomiędzy skupem żywca i zboża. Rolnicy indywidualni ograniczając wielkość produkcji zwierzęcej, sprzedają zboże w większej ilości.

W roku 1977 tendencje spadkowe w skupie żywca utrzymały się nadal. Za siedem miesięcy tego roku skupiono mniej o 12,8 % żywca w stosunku do tego samego okresu roku ubiegłego, a żywca wieprzowego o 14,4 %, wołowego o 9,5 %.

Skup podstawowych płodów rolnych w przeliczeniu na 1 ha.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Gospodarka całkow.		Gosp. nieuspołecz.	
		1975	1976	1975	1976
Skup zboża	kg/ha	42,8	69,7	36,3	70,2
Skup żywca	kg/ha	133,3	114,8	129,0	109,6
Skup mleka	l/ha	335	370	336	372

4. Współzależność między postępowaniem w produkcji rolnej, a wynikami w skupie płodów rolnych w latach 1975-1976.

Wzrost produkcji rolnej zwiększa równocześnie ilość skupowanych płodów. Przedstawiamy to w poniższej tabeli. Jako mierników uzyskanego postępu przyjęto wzrost wielkości plonów i zbiorów zbóż, owoców i warzyw oraz produkcji zwierzęcej.

Zależność między wzrostem produkcji rolnej a skupem.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1975		1976		% 1976/1975	
		Prod.	Skup	Prod.	Skup	Prod.	Skup
Plony zbóż	q/ha	18,5	-	21,1	x	114,1	x
Zbiory zbóż	tys. t	431,2	18,2	491,6	34,7	114,0	190,7
Zbiory owoców	tys. t	324,2	181,8	353,8	206,9	109,1	113,8
Zbiory warzyw	tys. t	102,2	34,5	84,9	27,5	83,1	79,7
Prod. żywca w tym wieprzowego	tys. t	112,8	64,6	100,1	54,6	88,7	84,5
wołowego	tys. t	74,7	46,4	61,9	34,8	82,9	75,0
	tys. t	31,8	12,6	31,2	14,6	98,1	115,9
Wydajność mleka od 1 krowy	l/rok	2367	x	2370	x	100,1	x
Produkcja mleka	tys. l	404,3	168,3	398,2	185,3	98,5	110,1

Z analizy przedstawionych porównań wynika, że w latach 1975-1976 w województwie radomskim zależność między uzyskiwanymi wynikami w produkcji i skupie nie miała jednoznacznego charakteru, a korelacja nie w każdym przypadku była dodatnia.

Przy wzroście produkcji zbóż i owoców zwiększył się skup tych płodów. Zwraca uwagę fakt, że wzrost skupu był niewspółmiernie wysoki w przypadku zbóż w stosunku do wzrostu zbiorów. Wpłynęło na to obniżenie się stanu pogłowia zwierząt i zmniejszenie się ilości zboża przeznaczanego na pasze, a zwiększenie ilości zbóż na sprzedaż. Spadek zbiorów warzyw oraz zmniejszenie się produkcji żywca wieprzowego wywołało również spadek ilości skupowanych płodów. Spadek skupu jest tu głębszy niż spadek produkcji, co sugeruje przypuszczenie, iż w przypadkach zmniejszenia

się wolumenu produkcji zwiększa się sprzedaż poza uspołecznionym skupem /wolny rynek/ lub samozaopatrzenie. Analiza bilansu żywca wieprzowego wskazuje, że wzrosło samozaopatrzenie ludności rolniczej w latach 1975-1976 o 4,4 % /do 13,4 tys. ton/. Jednakże szacowana produkcja towarowa żywca wieprzowego spadła w tych latach o 19,4 %, a skup zmalał o 18,2 %, co wskazuje, że prawdopodobnie sprzedaż poza skupem nie wzrosła. Należy wziąć tu również pod uwagę i to, że w przypadku malejącej produkcji rolnicy indywidualni oczekując na spodziewaną wyższą cenę wstrzymują sprzedaż odchowując sztuki do większej wagi. Sugestię taką potwierdza fakt znacznego wzrostu sprzedaży żywca wieprzowego w miesiącu kwietniu 1977 roku, kiedy wprowadzono dodatkowe premie pieniężne za odstawę oraz ceny kontraktowane za wszystkie odstawiane sztuki. Odstawiano tuczniaki o wadze często przekraczającej 200 kg.

W latach 1975-1976 przy zmniejszającej się produkcji mleka i żywca wołowego skup tych produktów wzrastał. W przypadku skupu mleka tłumaczyć to można tym, iż spadek produkcji wywołany spadkiem pogłowia krów nie miał zasadniczego wpływu na wielkość skupu ze względu na wzrost towarowości produkcji mleka i obejmowanie skupem mleka tych gospodarstw, które w poprzednich latach nie odstawały mleka /w roku 1977 gospodarstwa nie odstawaające mleka stanowiły 30 % ogółu gospodarstw/. Wzrost skupu żywca wołowego przy spadku jego produkcji wystąpił na skutek wyzbywania się w 1976 roku stada podstawowego i zmniejszania rozmiarów hodowli przez indywidualne gospodarstwa. W tym przypadku spadek produkcji powoduje spadek skupu po okresie 2-3 lat, a wzrost produkcji wywołuje zwiększenie skupu w okresie późniejszym. Stwierdzić można skądinąd, że niestabilność i pewna żywiołowość produkcji oraz brak dodatniej korelacji między zmianami w wielkości produkcji i skupu, co miało miejsce w latach 1975-1976 w sektorze indywidualnej gospodarki w zakresie skupu żywca w województwie radomskim, wywoływać może, co się potwierdziło, okresowe mniej lub więcej długotrwałe perturbacje na rynku mięsny.

5. Prognozy rozwoju towarowej produkcji rolnej gospodarstw indywidualnych na lata 1977-1980.

Pięcioletni plan społeczno-gospodarczego rozwoju województwa radomskiego na lata 1976-1980 zakłada wzrost produkcji globalnej liczonej

w cenach z 1971 roku o 23,1 %, w tym roślinnej o 33,5 % a zwierzęcej o 9,2 %. Wzrost produkcji towarowej brutto planuje się na poziomie 116,4 %, w tym skupu - 132,6 %. Wzrost ten liczony w stosunku do wyników z 1975 roku jest relatywnie mniejszy w produkcji zwierzęcej, co było uwarunkowane koniecznością przełamania tendencji spadkowych w tej produkcji odnotowanych w latach 1976-1977. Wzrost produkcji zwierzęcej w porównaniu do osiągniętego poziomu w tych latach będzie zatem relatywnie odpowiednio wyższy.

Planowany jest dynamiczny wzrost skupu płodów rolnych, a więc stopniowa zmiana niekorzystnych tendencji jakie kształtują się w skupie produktów zwierzęcych. Produkcyjną ofertę indywidualnego sektora rolnictwa dotyczącą najważniejszych płodów rolnych przedstawiono w tabeli. Dane obrazują planowany do uzyskania w 1980 roku poziom produkcji i skupu w porównaniu do stanu osiągniętego w roku 1975.

Skup ważniejszych płodów rolnych z sektora indywidualnego.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1975	1980	% 1980 / 1975
Plony zbóż	q/ha	18,5	26,7	144,4
Zbiory zbóż	tys. ton	431,2	638,1	148,0
Skup zbóż	tys. ton	18,2	35,5	195,0
Plony buraków cukrowych	q/ha	306	400	130,7
Zbiory buraków cukrowych	tys. ton	49,0	109,1	222,6
Skup buraków cukrowych	tys. ton	44,8	100,0	223,2
Plony ziemniaków	q/ha	176	209	118,7
Zbiory ziemniaków	tys. ton	1654,4	1713,1	102,4
Skup ziemniaków	tys. ton	57,4	85,6	149,1
Skup warzyw	tys. ton	34,5	60,1	174,2
Skup owoców	tys. ton	181,8	278,6	153,2
Produkcja żywca	tys. ton	112,8	106,0	94,0
Skup żywca	tys. ton	64,2	63,5	98,9
w tym: produkcja żywca wieprzowego	tys. ton	74,7	70,6	94,5
w tym: skup żywca wieprzowego	tys. ton	46,4	45,7	98,5
Produkcja mleka	mln l	404,3	446,6	110,5
Skup mleka	mln l	168,3	237,5	141,1

Z tabeli wynika, że najbardziej dynamicznie wzrastać będzie skup produktów roślinnych i mleka. Wzrastał będzie również skąd żywca, jednakże przy głębokim spadku w latach 1976-1977 nie osiągnie on w 1980 r. poziomu 1975 r. Zasadnicza szybka zmiana tych tendencji w sektorze gospodarki indywidualnej sprawia szereg trudności. W tej sytuacji postawiono zwiększone zadania przed sektorem uspołecznionym, a także przewiduje się szybki rozwój produkcji gospodarstw specjalistycznych i zespołów rolników indywidualnych.

Plany towarowej produkcji gospodarstw specjalistycznych.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1976		1980	
		ilość	% udział w skupie ogółem	ilość	% udział w skupie ogółem
Mleko	mln l	1,0	0,52	50,6	21,3
Żywiec wołowy	ton	73	0,39	924	4,8
Żywiec wieprzowy	ton	192	0,51	8591	18,8
Żywiec barani	ton	10	8,54	112	55,8
Wełna	q	15	0,81	798	33,2

Dla uzyskania znacznego wzrostu produkcji rolnej planuje się zorganizowanie wielu nowych gospodarstw specjalistycznych oraz powiększenie obszaru już istniejących. Liczba ich w 1980 r. ma wynieść 5.500, w tym w produkcji bydła - 1925, trzody - 1125, owiec - 333, owoców - 1377, warzyw - 366. W 1976 r. było w województwie 101 specjalistycznych gospodarstw. Ilość zespołów rolników indywidualnych ma wynieść w 1980 r. 710, wobec 277 w roku 1976. Rozwój gospodarstw specjalistycznych i zespołowych będzie wymagał przeznaczenia dla nich odpowiedniej ilości przemysłowych środków produkcji, zwłaszcza maszyn, materiałów budowlanych i pasz treściwych. Przy deficycie tych środków produkcji odpowiednio mniej ich przeznaczy się dla innych gospodarstw.

6. Uwagi końcowe i wnioski.

Przeprowadzona analiza zmian w produkcji towarowej gospodarstw rolnych sektora indywidualnego w województwie radomskim, zachodzących

w ostatnich latach, nie wyczerpuje oczywiście zagadnienia, a wskazuje raczej na ostateczne niejako zewnętrzne "spektakularne" relacje między produkcją globalną a towarową rolnictwa. Wobec braku wielu bardziej szczegółowych danych, jak też z uwagi na ograniczenia wynikające z braku pełnych bilansów na szczeblu wojewódzkim w zakresie dopływu do rolnictwa środków do produkcji w powiązaniu z uzyskiwanymi wynikami produkcyjnymi nie sposób ująć i przedstawić pełnych realacji w procesie produkcji rolniczej. Pominęto zatem relacje dochodowo cenowe, zależności między wynikami produkcyjnymi a wydajnością pracy i dopływem środków obrotowych do produkcji, stanem majątku produkcyjnego, strukturą agrarną itp.

Niemniej jednak na podstawie przedstawionego materiału można wysunąć pewne stwierdzenia i wnioski natury praktycznej, a mianowicie:

1. Towarowa produkcja rolna sektora indywidualnego szczególnie dynamicznie wzrastała w latach 1971-1974. Był to stosunkowo długi okres nieprzerwanego wzrostu tej produkcji. Niekorzystne warunki atmosferyczne przy deficytach środków do produkcji spowodowały w głównej mierze spadek skupu zwłaszcza produktów pochodzenia zwierzęcego. Próba wskazania na kształtowanie się prostych zależności między rozmiarami i dynamiką zmian produkcji globalnej i towarowej pokazała, że w krótszym okresie czasu /1-2 lata/ w rolnictwie indywidualnym mogą występować znaczne rozbieżności i zróżnicowania /korelacja dodatnia lub ujemna/ między produkcją a skupem. Wydaje się, że celowe byłoby bardziej szczegółowe zbadanie przebiegu tych procesów w produkcji i skupie mleka i żywca przy uwzględnieniu w możliwie szerokim zakresie wpływu innych czynników i warunków wzrostu produkcji i skupu.
2. W celu zapewnienia stabilnego i sukcesywnego wzrostu towarowej produkcji rolnej sektora nieuspołecznionego przewiduje się szczególnie wysokie tempo przyrostu produkcji towarowej z gospodarstw specjalistycznych i zespołowych. Już w roku 1977 zorganizowano co najmniej jedno gospodarstwo specjalistyczne prawie w każdej wsi. Wydaje się, że aczkolwiek jest to kierunek jak najbardziej słuszny, to tak dynamiczne zmiany w przeciągu krótkiego okresu czasu, przy niedoborach przemy-

słowych środków produkcji, nie będą możliwe. Przemawia za tym również słabe tempo rozwoju tych form w latach poprzednich. W 1976 roku w województwie było 101 gospodarstw /nie w każdej gminie/ specjalistycznych wobec ponad 112 tys. gospodarstw indywidualnych. Program wzrostu towarowej produkcji zwierzęcej w tych gospodarstwach należy uznać za trudny do osiągnięcia, choć bardzo ambitny. Dla osiągnięcia dalszego wzrostu towarowej produkcji zwierzęcej we wszystkich gospodarstwach indywidualnych, rokujących nadzieję na zwiększanie produkcji, nieodzowne jest, przy założeniu wzrostu dostaw środków produkcji, pełne wykorzystanie możliwości rezerw w oparciu o pasze gospodarskie, pełne zagospodarowanie własnego materiału hodowlanego i dostarczanego z gniazd reprodukcyjnych i zarodowych, racjonalne żywienie, pełniejsze wykorzystanie stanowisk inwentarskich itp.

3. Celowym jest w procesie technicznej rekonstrukcji rolnictwa szersze uwzględnianie potrzeb regionu radomskiego w tym zakresie, z uwagi na niedorozwój w stosunku do innych regionów w kraju. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że działania takie już podjęto.
4. Osiągnięcie planowanego przyrostu produkcji towarowej wymagać będzie pełnej mobilizacji służb rolnych i szerokiego aktywu społeczno-gospodarczego na wsi, których działanie winno być prowadzone w klimacie wzajemnego zaufania producentów i kontrahentów, przy wskazywaniu na szerokie możliwości rozwojowe gospodarstw indywidualnych.

Prezentowany w artykule materiał statystyczny oparto na informacjach Wydziału Rolnictwa, Leśnictwa i Skupu Urzędu Wojewódzkiego w Radomiu.

ZAGROZENIE ROLNICTWA ZE STRONY ZDARZEŃ LOSOWYCH W WOJEWÓDZTWIE RADOMSKIM

Przyrodnicze i społeczne warunki środowiska odgrywają ważną rolę w kształtowaniu poziomu produkcji różnych regionów naszego kraju. Wpływają one również, i to w stopniu bardzo znacznym, na wielkość strat majątkowych w gospodarce narodowej wywoływanych przez zdarzenia losowe. Dla właściwej rejonizacji i organizacji produkcji rolnej oraz dla prowadzenia działalności zapobiegawczej /prewencyjnej/ ogromne znaczenie ma ustalenie regionów o dużym, średnim i małym stopniu zagrożenia ze strony tych zdarzeń.

Krótką charakterystyka województwa radomskiego.

Wyszczególnienie		
1. Powierzchnia	7.294	km ²
2. Ilość miast	15	
3. Ilość wsi	61	
4. Ludność	678	tys.
a/ w miastach	264	tys.
b/ na wsi	414	tys.
5. Stopień zurbanizowania	39	%
6. Zatrudnienie w przemyśle	86	tys.
7. Zatrudnienie w rolnictwie	3,5	tys.
8. Zbiory:		
a/ 4 zboża	408	tys. ton
b/ ziemniaki	1.668	tys. ton
c/ buraki cukrowe	54	tys. ton
9. Zwierzęta gospodarskie:		
a/ bydło	274	tys. szt
b/ trzoda chlewna	547	tys. szt
c/ konie	78	tys. szt

Po drugiej wojnie światowej Radomskie, podobnie jak i inne rejony naszego kraju, szybko się uprzemysławia i staje się regionem przemysłowo-rolniczym, co potwierdza fakt, że w przemyśle pracuje ponad 45 % ogółu ludności¹. Jednakże ze źródeł rolniczych utrzymuje się na tym terenie 44 % ogółu mieszkańców. Biorąc to pod uwagę, oraz słaby stopień zurbanizowania można postawić tezę, że rolnictwo w Radomskim odgrywa bardzo ważną rolę i ono przede wszystkim narażone jest na straty spowodowane realizacją podstawowych zdarzeń losowych. Gospodarka rolna w woj. radomskim spoczywa, prawie całkowicie, w rękach indywidualnych rolników. Wiadomo, że tak zwane warunki gospodarowania, takie jak: bezpieczeństwo, pomoc weterynaryjna i zootechniczna mają zasadniczy wpływ na wielkość i jakość produkcji rolnej. Łatwiej jest zagwarantować te warunki w dużych gospodarstwach niż w bardzo małych, jakie dominują w województwie radomskim.

Ryzyko ognia.

Na omawianym terenie dominowała zwarta zabudowa wsi - ok. 80 % wiosek posiadało taką zabudowę. Ponad 60 % budynków wiejskich posiadało pokrycie słomiane lub inne łatwopalne.² Wszystko to sprawiło, że region województwa radomskiego był najbardziej narażony na szkody spowodowane pożarami. Częstość szkód wywołanych pożarami była w dawnym woj. kieleckim /w skład którego wchodziło obecne woj. radomskie/ bardzo wysoka i wynosiła 0,42 % podczas gdy dla kraju wskaźnik ten wynosił 0,36 %.³

W ciągu ostatnich pięciu lat na terenie województwa radomskiego zanotowano około 4,000 pożarów z czego aż 98 % tej liczby to pożary na wsi. Pożary te wyrządziły szkody materialne na sumę 168,354 tys. zł. Poważny wpływ na powstanie tak wysokich szkód miał oczywiście charakter zabudowy oraz pokrycia budynków i szybkość akcji ratowniczej.⁴ Wpływ pokrycia dachowego na wielkość strat powstałych podczas pożarów /na tzw. rozszerzalność ognia - tj. ile obiektów zostaje zniszczonych podczas jednego pożaru/ przedstawia poniższa tabela.

Województwo	Budynki kryte słomą w %	Rozszerzalność ognia
1. Warszawskie	55,7	2,3
2. Kieleckie	58,8	2,4
3. Radomskie	58,7	2,4
4. Opolskie	1,7	1,3
5. Zielonogórskie.	3,7	1,4

Zródło: M. Brzostek, Działalność zapobiegawcza PZU. Warszawa 1971, s. 21.
/obliczenia dla woj. radomskiego dokonane przez autora/.

Wynika z nich, że w woj. radomskim podobnie jak w kieleckim i warszawskim, gdzie ponad 55 % budynków posiada pokrycie łatwopalne, rozszerzalność ognia była dwukrotnie wyższa niż np. w woj. opolskim czy zielonogórskim gdzie tylko niewielki odsetek budynków posiada takie pokrycie.

Wysoki wskaźnik rozszerzalności ognia na omawianym terenie /w woj. radomskim/ świadczy również o tym, że wieś radomska była źle zaopatrzona w sprzęt przeciwpożarowy, akcje ratownicze były opóźnione z braku właściwej telefonizacji wsi oraz sieć jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej była niedostateczna. Przyczyny pożarów w województwie radomskim były bardzo różnorodne.

Przyczyny pożarów w województwie radomskim w latach 1970 - 1976
/rozkład procentowy/

Przyczyna	Rozkład procentowy
1. Podpalenia	28,4
2. Wady budowy	20,4
3. Elektryczność	16,4
4. Piorun	11,6
5. Dzieci i umyślowo chorzy	9,2
6. Samozapalenie	2,2
7. Urządzenia maszynowe	0,3
8. Wybuchy	0,3
9. Inne przyczyny	10,7
10. Nieznane przyczyny	0,5
Razem	100,0

Zródło: Obliczenia autora na podstawie Sprawozdań Statystycznych PZU i Komendy Wojewódzkiej Straży Pożarnej.

Ryzyko powodzi i gradu.

Głównymi ryzykami powodującymi straty w uprawach są powódzie i grad. Przepływające przez teren woj. radomskiego rzeki miały w większości brzo- gi nieregulowane co przy niesprzyjających warunkach atmosferycznych było przyczyną częstych powodzi niszczących uprawy.

Zagrożenie ryzykiem powodzi i gradu w Polsce.

Województwo	Powierzchnia upraw dotkniętych w %	
	Powodziami	Gradem
1. Białystok	0,07	1,38
2. Bydgoszcz	0,57	1,10
3. Gdańsk	0,18	0,78
4. Katowice	0,28	1,74
5. Kielce /RADOM/	0,88	1,76
6. Koszalin	0,02	1,14
7. Kraków	1,60	1,68
8. Lublin	0,60	1,41
9. Łódź	0,29	1,07
10. Olsztyn	0,00	0,26
11. Opole	1,18	1,08
12. Poznań	0,49	1,53
13. Rzeszów	1,27	1,51
14. Szczecin	0,08	0,57
15. Warszawa	0,78	1,02
16. Wrocław	0,87	1,29
17. Zielona Góra	0,86	1,39
POLSKA	0,57	1,21

Zródło: E. Stroiński, Rejonizacja strat majątkowych w rolnictwie, "Wiadomości Ubezpieczeniowe" 1974 nr 11 s. 6.

Opady gradu i powódzie wykazują cykliczność która powtarza się w regularnych odstępach. Aby tą cykliczność wychwycić należy prowadzić i notować wypadki wystąpienia powodzi i opadów gradu w ciągu co najmniej 11 lat.

Bardzo wysokie zagrożenie ryzykiem powodzi charakterystyczne jest dla województw tzw. górskich. Dawne woj. kieleckie, a co za tym idzie i obecne województwo radomskie nie było zaliczane do województw górskich a mimo to zagrożenie upraw tym ryzykiem było bardzo wysokie i wynosiło 0,88 % powierzchni upraw tego terenu. Dla terenu całego kraju wskaźnik ten wynosił 0,57 % i był o wiele niższy niż na terenie obecnego woj. radomskiego.

Zagrożenie ryzykiem gradu było na terenie kraju bardzo wysokie i zróżnicowane. Jak wynika z danych zamieszczonych w powyższej tabeli wynika, że teren obecnego woj. radomskiego był od lat głównym regionem kraju narażonym na klęski gradowe. Podczas gdy przeciętnie corocznie 1,21 % powierzchni upraw całego kraju było dotykane opadami gradu, to uprawy na terenie województwa były niszczone na 1,76 % swojej powierzchni.

W latach 1970-1976 grad i powódzie wywołały szkody na terenie woj. radomskiego w wysokości 300.270 tys. zł, z czego tylko w 1972 r. aż 150.000 tys. zł.

Ryzyko upadku zwierząt.

Mniejsze było zagrożenie terenu woj. radomskiego ze strony zdarzeń losowych powodujących upadek zwierząt gospodarskich. Częstość szkód powodująca upadek zwierząt w naszym kraju wynosiła 3,1 % dla bydła i 4,7% dla koni. Wskaźniki te dla woj. radomskiego kształtowały się na poziomie 2,9 % i 4,3 %, tj. nieznacznie poniżej średniej krajowej, ale na 2/3 terenu województwa wskaźniki te były wyższe niż średnia krajowa. Zdarzenia losowe powodujące upadek zwierząt wywołały tylko w bydło i koniach, w omawianym okresie szkody na 350.276 tys. zł. Negatywnym niewątpliwie zjawiskiem występującym w woj. radomskim jest stosunkowo duża ilość zwierząt padłych w stosunku do zwierząt dobitych z konieczności.

Zwierzęta padłe i dobite z konieczności w woj. radomskim w latach 1970-1976 w odsetkach.

LATA	BYDŁO		KONIE		OGÓLEM
	Padłe	Dobite	Padłe	Dobite	
1	2	3	4	5	6
1970	56,3	43,7	93,2	6,8	100,0
1971	53,4	46,6	93,5	6,5	100,0

1	2	3	4	5	6
1972	54,5	45,5	93,2	6,8	100,0
1973	54,7	45,3	91,4	8,6	100,0
1974	54,7	45,3	92,0	8,0	100,0
1975	54,9	45,1	92,1	7,9	100,0
1976	53,0	47,0	90,5	9,5	100,0

Źródło: Obliczenia autora na podstawie Sprawozdań Statystycznych PZU za lata 1970-1976 /nie publikowane/.

Dane zawarte w powyższej tabeli świadczą o niskiej kulturze hodowlanej rolników oraz o słabej i źle działającej służbie weterynaryjnej na terenie województwa radomskiego. Przyczyny szkód w pogłowie zwierząt gospodarskich /bydła i konie/ wywołane zdarzeniami losowymi były różnorodne i potwierdzają wniosek wysunięty powyżej.

Głównymi przyczynami szkód w pogłowie koni były: kolka /morzysko/ 37,5 %, choroby układu pokarmowego 13,4 %, choroby układu krążenia 11,1 %, choroby mięśni, ścięgien, stawów i kości 9,7 % oraz mięśniochwat i ochwat 9,2 %. Natomiast w pogłowie bydła najwięcej szkód wywołały: choroby układu pokarmowego 29,9 %, choroby związane z porodem 22,9 %, choroby mięśni, stawów i kości 10,8 % oraz urazowe zapalenie czepca 8,1 %.

Do powstania wyżej wymienionych chorób, w dużej mierze przyczyniają się sami rolnicy przez niewłaściwą opiekę i karmienie zwierząt. Duży procent szkód wywołanych chorobami związanymi z porodem jest następstwem braku odpowiedniej higieny w pomieszczeniach gospodarskich.

Reasumując, należy powiedzieć, że zagrożenie gospodarki rolnej na terenie województwa radomskiego ze strony tylko podstawowych czterech zdarzeń losowych /pożaru, gradu, powodzi i upadku zwierząt/ jest ogromne. Łączne straty wywołane przez te zdarzenia w rolnictwie, na tym terenie, osiągnęły w latach 1970-1976 straty sięgające około 1 mld zł. Straty z tytułu realizacji innych zdarzeń losowych takich jak np. huragan, upadek zwierząt innych niż bydło i konie /np. trzoda chlewna/, susza i przymrozki osiągnęły w tym czasie około 0,5 mld zł.

Potwierdzeniem wysokiego zagrożenia terenu województwa radomskiego ze strony zdarzeń losowych może być zestawienie dokonane na podstawie długofalowych analiz przedstawiające kolejność województw /przed 1975 r./ według wzrastającego ryzyka strat majątkowych tzw. ryzyka gospodarowania i wygląda następująco: 1. Rzeszów, 2. Szczecin, 3. Opole, 4. Wrocław, 5. Koszalin, 6. Lublin, 7. Olsztyn, 8. Białystok, 9. Zielona Góra, 10. Katowice, 11. Poznań, 12. Łódź, 13. Bydgoszcz, 14. Gdańsk, 15. Kraków, 16. Warszawa, 17. Kielce /Radom/.

Wynika z tego, że teren obecnego województwa radomskiego charakteryzuje się najwyższym wskaźnikiem ryzyka gospodarowania.

Uwagi końcowe.

Tak wysokie zagrożenie rolnictwa województwa wpływa negatywnie na wielkość i jakość produkcji rolnej. Aby zmniejszyć zagrożenie ze strony zdarzeń losowych należy prowadzić szeroką działalność zapobiegawczą /prewencyjną/. Działalność ta powinna dotyczyć przede wszystkim:

1. Poprawy stanu zabudowy wsi, zmiany pokryć dachowych, lepszego zabezpieczenia wsi w wodę, w sprzęt przeciwpożarowy, lepszego /zwiększenie ilości/ rozmieszczenia strażnic OSP oraz propagandy właściwego obchodzenia się z urządzeniami elektrycznymi i maszynowymi, organizacji dziecińców dla dzieci wiejskich szczególnie w okresie żniw, oddziaływania poprzez nakazy, normy prawne o charakterze prewencyjnym na rolników w celu zmuszania ich do właściwego obchodzenia się z posiadanym mieniem,
2. Zabezpieczenia upraw przed ryzykiem powodzi poprzez regulację rzek i strumyków, budowę wałów ochronnych, eliminowania chorego bydła i koni oraz ich masowego leczenia - co wymaga sprawnie działającej służby weterynaryjnej, działania weterynaryjnego i zootechnicznego zmierzającego do zapewnienia zwierzętom właściwych warunków z zakresu żywienia i pielęgnacji, prowadzenia pokazów i instruktażu właściwego obchodzenia się ze zwierzętami gospodarskimi, prowadzenia intensywnych badań naukowych zmierzających do znalezienia skutecznego sposobu walki z ryzykiem gradu. Dla prowadzenia działalności w podanych wyżej kierunkach potrzebne są nakłady finansowe, które można uzyskać z tzw. funduszu prewencyjnego, gromadzonego specjalnie w tym celu przez Państwowy Zakład Ubezpieczeń /nakłady przeznaczone z funduszu prewencyjnego PZU na walkę ze zdarzeniami

losowymi w rolnictwie w województwie radomskim są wykorzystywane tylko w 66 %/. Należy pokonać przeszkody powodujące tak niskie wykorzystanie tego funduszu.

Prowadzona w sposób energiczny i masowy działalność zapobiegawcza da pozytywne wyniki w podniesieniu efektywności produkcji rolnej, a co za tym idzie zwiększy podaż płodów rolnych na rynku.

1. Przed 1975 rokiem województwo radomskie w 80 % wchodziło w skład dawnego województwa kieleckiego. Rocznik statystyczny województwa kieleckiego 1974. Kielce 1975.
2. M. Brzostek, Działalność prewencyjna w ubezpieczeniach, Studia Ubezpieczeniowe, t. 1. Warszawa-Poznań 1973 s. 226.
3. Badanie wskaźnika częstości wymaga długich okresów czasu aby wychwycić prawidłowości i popełniać względnie mały błąd wywołany przyczynami ubocznymi. Dlatego też dane odnoszą się do podziału administracyjnego przed 1975 rokiem.
4. Obliczenia autora na podstawie Sprawozdań Statystycznych PZU za lata 1970-1976 /nie publikowane/.
5. Obliczenia autora na podstawie Sprawozdań Statystycznych PZU.

WYNIKI PRODUKCYJNE I FINANSOWE ZAKŁADÓW MIĘSNYCH W RADOMIU

1. Uwagi wstępne oraz założenia metodyczne.

Podstawowym celem organizacji gospodarki mięsnej jest zaopatrzenie społeczeństwa w mięso i jego przetwory. Zaspokojenie tych wymagań musi być zgodne z upodobaniami smakowymi konsumentów oraz zasadami racjonalnego żywienia. Zamówienia społeczne określają rangę przemysłu mięsnego w gospodarce narodowej oraz wyznaczają zakres i metody działania tej organizacji. W Polsce powołana do życia w roku 1949, a następnie szczegółowo zrekonstruowana w roku 1958 organizacja gospodarki mięsnej posiada charakter kompleksowy.¹ Zadaniem jej jest zarządzanie całą organizacją produkcji od gospodarki rolnej do rytmicznego i poprawnego zaopatrzenia rynku wewnętrznego oraz eksportu. Szczegółowy nacisk kieruje na poprawę technologii produkcji, konserwację i przechowywanie gotowych produktów oraz ekonomiczną efektywność działania.

Celem pracy, jest próba dokonania oceny niektórych efektów ekonomicznych i organizacyjnych Zakładów Mięsnych w Radomiu, podległych Okręgowemu Przedsiębiorstwu Przemysłu Mięsnego w Kielcach. Zakłady działają na pełnym wewnętrznym rozrachunku gospodarczym. Przeprowadzone badania mają za zadanie naświetlenie niektórych ekonomicznych zjawisk produkcyjnych w działalności zakładu, oraz określenie istniejących odchyleń.

Badaniami objęto lata 1970-1976. Podstawowym materiałem źródłowym były dane liczbowe pochodzące z Zakładów Mięsnych w Radomiu. W pracy zastosowano dwie odmiany metody statystycznych porównań, należących do grupy metod rachunkowych², a mianowicie porównanie z planem czyli analizę wykonania planu oraz porównanie w czasie czyli analizę dynamiki. Dla bardziej dokładnego zbadania danego zjawiska zastosowano również metodę wyodrębnienia tendencji rozwojowych czyli trendu, która w dłuższym okresie czasu

charakteryzuje się spadkiem, wzrostem czy też stałym poziomem, jest to metoda najmniejszych kwadratów.³ Metoda ta polega na dopasowaniu określonej funkcji matematycznej do całego szeregu statystycznego, a podstawą jej jest założenie, iż trend jest funkcją liniową czasu i że funkcja ta ma określony kształt np. linii prostej lub paraboli. W pracy założono, iż szereg będzie posiadał linię prostą o równaniu $Y' = a + b x$.

Z uwagi, iż proste otrzymanego trendu nie pokrywają się z linią trendu, zachodzi potrzeba oceny błędu, z jakim linia trendu odtwarza zasadniczą tendencję rozwojową. Miarą tej oceny jest tzw. średni albo standardowy błąd szacunku wyrażający się wzorem:

$$S_y = \pm \frac{\sqrt{\sum (y - y')^2}}{N}$$

Dla ustalenia wpływu zatrudnienia oraz wydajności pracy na efektywność produkcji oparto się na obliczeniu korelacji zwykłej, oraz rachunku regresji uwzględniając trzy zmienne y , x , z .

Współzależność korelacyjna zachodzi między populacjami, których cechy mają charakter ilościowy /mierzalny/⁴.

Podstawowym problemem analizy korelacyjnej jest ustalenie siły związku między badanymi zjawiskami. Współczynnik korelacji może przyjmować następujące wartości:

- $r = 1$ - w przypadku korelacji dodatniej doskonałej,
- $0 < r < 1$ - w przypadku korelacji dodatniej niedoskonałej,
- $r = 0$ - gdy korelacji brak,
- $0 > r > -1$ - w przypadku korelacji ujemnej niedoskonałej,
- $r = -1$ - w przypadku korelacji ujemnej doskonałej.

Współczynnik korelacji r x y obliczono według wzoru:

$$r_{xy} = \frac{\sum (y_i - \bar{y}) / \sum (x_i - \bar{x})}{\sqrt{\sum (y_i - \bar{y})^2} / \sqrt{\sum (x_i - \bar{x})^2}}$$

2. Baza surowcowa przemysłu mięsnego.

Punktem wyjścia do planowania wielkości skupu zwierząt rzeźnych jest stan pogłowia zwierząt gospodarskich. Odbywający się corocznie w terminie od 1 - 8 czerwca spis pogłowia zwierząt daje orientacyjne dane o ich

liczebności w pewnym dniu roku pozwalając na określenie dynamiki wzrostu.

Stan pogłowia zwierząt gospodarskich według spisów czerwcowych.

Rok	Bydło ogółem		Trzoda chlewna		Owce		Konie	
	tys. szt.	wskaz. dynam.	tys. sztuk	wskaz. dynam.	tys. sztuk	wskaz. dynam.	tys. sztuk	wskaz. dynam.
1970	208,2	100,0	329,7	100,0	74,0	100,0	73,4	100,0
1974	271,4	130,4	345,5	165,4	81,3	109,9	78,0	106,3
1975	274,0	131,6	546,9	165,8	80,8	109,2	78,3	106,7
1976	263,6	126,6	462,2	140,2	79,3	107,1	77,1	105,0

Z tabeli wynika, iż w latach 1970-1976 uwidocznił się do roku 1975 wzrost stanu pogłowia trzody chlewniej, bydła i koni, natomiast spadek pogłowia owiec.

Szczególnie wyraźny wzrost - 65,8 % daje się zauważyć w stanie pogłowia trzody chlewniej. Występował on corocznie z wyjątkiem roku 1976, w którym to miała miejsce niekorzystna sytuacja paszowa /wysokie ceny pasz treściwych i objętościowych oraz trudności w ich zakupie/. W roku 1974 dynamika wzrostu pogłowia owiec osiągnęła wskaźnik 109,9 %. Nieopłacalność hodowli owiec do roku 1974 wpłynęła na brak zainteresowania tą dziedziną przez rolników indywidualnych. Stały spadek stanu pogłowia koni z wyraźną tendencją zniżkową w roku 1976 jest całkowicie zrozumiałą ze względu na coraz częstsze zastępowanie tych zwierząt przez siłę mechaniczną.

3. Formy skupu.

Właściwe funkcjonowanie skupu żywca rzeźnego uzależnione jest od wielu czynników organizacyjnych, a w szczególności od prawidłowej formy skupu zlokalizowanej w terenie.⁶

Producenci rolni zbywają produkcję towarową - zwierzęta rzeźne według następujących form sprzedaży: kontraktacja, skup niekontraktowanych nadwyżek, i sprzedaż mięsa na rynku bazarowym.

Podstawową formą zbytu żywca jest kontraktacja. Zabezpiecza ona rytmiczną dynamikę dostaw. Ponadto zapewnia producentom rolnym odpowiednie

warunki umożliwiające zwiększenie dochodowości gospodarstw oraz wpływa na racjonalne sposoby żywienia zwierząt. Stwarza również realne podstawy do specjalizacji produkcji zwierzęcej i jej opłacalności. Zapewnia też poprawę jakości żywca rzeźnego oraz zabezpiecza materiał wyjściowy do tuczarni. Procesom tym sprzyjają kontrakty umowne, które ujmują zobowiązania obu partnerów wiążących się tą formą umowy. Wyszczególnione w kontraktach umownych zobowiązania dotyczą obu stron tj. przemysłu mięsnego /integratora/ oraz producenta rolnego /jednostka integrowana/. Zobowiązania te muszą być w pełni realizowane przez wiążących się kontraktem partnerów. Zawarte kontrakty stanowią podstawowe ogniwo więzi między producentem rolnym, a przetwórczym przemysłem mięsnym. W latach 1970-1976 na terenie woj. radomskiego prowadzono kontraktację następujących zwierząt rzeźnych: trzody mięsno-słoninowej, młodego bydła rzeźnego, prosiąt i warchlaków oraz owiec.

Rozmiary dostaw kontraktacyjnych żywca do Zakładów Mięsnych w Radoniu w latach 1972-1976 w tonach.

Wyszczególnienie	1972	1973	1974	1975	1976
Trzoda mięsno-słoninowa	25.512	37.474	45.391	40.845	32.990
Bydło	4.155	5.207	6.579	6.936	7.619
Prosięta i warchl.	93	329	297	431	379
Ogółem	29.760	43.010	50.267	48.212	40.988
Wsk. dynamiki	100,0	144,4	168,8	162,0	137,7

Z tabeli tej wynika, iż na przestrzeni badanych lat dostawy kontraktacyjne wykazują tendencję wzrostową za wyjątkiem roku 1976. Spowodowane to było obniżeniem się hodowli zwierząt rzeźnych. Na zwiększenie ogólnej masy dostaw kontraktacyjnych dodatni wpływ wywierają powiększające się dostawy trzody mięsno-słoninowej podyktowane korzystną polityką cen. Uwidocznilo się to szczególnie w roku 1975, w którym to dostawy trzody mięsno-słoninowej w porównaniu z rokiem 1972 powiększyły się prawie dwukrotnie. Wpłynęło to na zwiększenie ogólnej sumy dostaw kontraktacyj-

nych, dla których wskaźnik dynamiki wzrostu w roku tym wynosił 168,8%. Nie mały wpływ miało także zwiększenie rozmiarów dostaw bydła rzeźnego. Przyczyną tego pozytywnego zjawiska było zniesienie z dniem 1 stycznia 1972 roku dostaw obowiązkowych.⁷ Obok skupu kontraktacyjnego uspołeczniony aparat skupu nabywa wszystkie rodzaje zwierząt rzeźnych na rynku za pomocą niekontraktowanych nadwyżek wykazywanych przez producentów rolnych, głównie gospodarstwa indywidualne. Ta forma skupu żywca w województwie radomskim w ostatnich latach uległa prawie zanikowi na korzyść skupu kontrolowanego - kontraktacji.

4. Organizacja skupu.

Głównym celem działalności przedsiębiorstw w zakresie skupu i obrotu żywcem jest przyjęcie całej towarowej produkcji zwierząt rzeźnych od rolników indywidualnych oraz gospodarstw państwowych i przekazanie jej w sposób planowy do zakładów mięsnych. Bazę techniczną do przeprowadzenia skupu i kontraktacji podaży zwierząt rzeźnych oraz czynności obrotu w województwie radomskim stanowią sieci punktów skupu gminnych spółdzielni zlokalizowanych w większych ośrodkach wiejskich i sieci baz zbiorczych, magazynów przemysłu mięsnego, zlokalizowanych głównie na peryferiach dawnych miast powiatowych przy większych zakładach mięsnych oraz w większych ośrodkach miejskich.⁸ Sieć punktów skupu w woj. radomskim jest tak zlokalizowana, aby każdy punkt mógł obsłużyć gospodarstwa chłopskie położone w promieniu 5 - 7 km. Obecny aparat skupu zwierząt kontraktacyjnych wychodzi naprzeciw rolnikom-hodowcom. Uwidacznia się to bardzo często poprzez bezpośredni odbiór sztuk kontraktacyjnych z zagród rolników. Wpływa to na zaoszczędzenie cennego czasu rolnika potrzebnego w gospodarstwie rolnym.

Na terenie woj. radomskiego znajduje się obecnie 83 punkty skupu.⁹ Ich wyposażenie w niezbędne środki produkcji oraz stan sanitarny pomieszczeń pozostawia wiele do życzenia. Całokształt prac związanych z karmieniem i pielęgnacją zwierząt rzeźnych jest zmechanizowany zaledwie w 12%, zaś jakość obsługi zootechnicznej i weterynaryjnej jest niedostateczna. Wiele z tych punktów posiada możliwość magazynowania zwierząt w przypadku wystąpienia szczytów skupu na okres 1-2 dni. Jeżeli chodzi o bazy zbiorcze i magazyny to spełniają one wiele zadań przede wszystkim amorfy-

zują sezonowe dysproporcje pomiędzy wielkością podaży żywca a zdolnościami przerobowymi zakładów mięsnych. Ponadto umożliwiają segregację i przygotowanie żywca do transportu w każdych warunkach atmosferycznych. Występuje to szczególnie przy dokonywaniu międzywojewódzkich przetrzutów oraz przy dostawach dla odbiorców zagranicznych. Umożliwiają one też zwiększenie rytmiczności dostaw żywca do zakładów mięsnych pod względem ilościowym i asortymentowym. Pozwala to na uniknięcie zbędnych przestojów.¹⁰ W chwili obecnej na terenie woj. radomskiego znajduje się trzy bazy żywca rzeźnego tj. w Smogorzowie, Grójcu i Żytkowicach. Bazy te służą do koncentracji masy towarowej przed wysłaniem pełnego transportu.

W działalności przedsiębiorstwa w zakresie skupu i obrotu żywcem należy wyróżnić kilka etapów. Pierwszym etapem jest skup, który obejmuje czynności organizowania podaży, oceny wartości rzeźnej dostarczonych zwierząt i obrotu. Organizowanie podaży zwierząt rzeźnych polega na nadzorze zootechnicznym i wychowie zakontraktowanych sztuk oraz dopilnowaniu, by producent dostarczył zakontraktowane sztuki w określonym terminie i określonej jakości klasowej. Istnieje tu możliwość wpływania na producenta w kierunku podjęcia przez niego określonego rodzaju produkcji hodowlanej, udzielania porad w celu uzyskania wymaganych efektów. Podstawą do wyceny doprowadzonych do skupu zwierząt rzeźnych jest waga oraz wyniki oceny wartości rzeźnej sztuki.

5. Kształtowanie się rozmiarów skupu.

Podstawowymi wskaźnikami charakteryzującymi działalność przedsiębiorstwa mięsnego w zakresie obrotu żywcem rzeźnym są: ubytki wagowe w obrocie, potrącenia za okarmienie, i przeciętne wagi w poszczególnych klasach towarowych.

Wskaźniki te posiadają poważny wpływ na kształtowanie się rozmiarów skupu żywca rzeźnego oraz wpływają na uzyskiwane efekty produkcyjne. Poziom wskaźników tych stanowi podstawę przy ustalaniu programu działania w następnych latach.

Realizacja planu skupu żywca rzeźnego przez Zakłady Mięsne w Radomiu w latach 1970-1976 /w tonach/

Rok	Ogółem zwierzęta rzeźne			Trzoda miesno-słoninowa			Bydło		
	plan	wykon.	% wykonania planu	plan	wykon.	% wykonania planu	plan	wykon.	% wykon. plan
1970	~	21.252	~	~	13.458	~	~	6.158	-
1971	21.200	26.238	123,8	13.551	18.505	136,6	6.195	5.810	93,8
1972	33.592	35.841	106,7	25.637	31.662	123,5	6.470	5.920	91,5
1973	50.070	48.641	97,1	41.910	39.752	94,8	6.810	6.827	100,2
1974	53.574	60.953	111,9	43.370	40.400	105,9	8.060	10.937	135,7
1975	63.670	60.222	94,6	50.422	44.899	89,0	10.459	12.821	122,6
1976	55.188	55.685	101,0	37.000	37.152	101,4	16.000	16.327	102,0

Rok	Cielęta			Owce			Prosięta i warchlaki			Konie		
	plan	wykon.	% wykon. planu	plan	wykon.	% wykon. planu	plan	wykon.	% wykon. planu	plan	wykon.	% wykon. planu
1970	~	927	~	~	277	~	~	~	~	~	~	~
1971	834	1.227	147,2	295	323	109,4	130	151	115,8	196	219	112,2
1972	871	753	86,5	264	264	100,0	156	146	93,7	187	187	100,0
1973	793	1.446	182,4	138	138	100,0	225	339	150,7	131	139	106,1
1974	1.230	2.231	181,3	106	106	100,0	370	318	86,0	-	95	-
1975	2.317	1.891	91,6	119	119	100,0	300	492	164,0	-	-	-
1976	1.750	1.762	100,7	63	63	100,0	375	383	102,2	-	-	-

Plan skupu żywca opracowany jest oddzielnie dla poszczególnych rodzajów zwierząt rzeźnych. Rozmiary skupu oraz wskaźniki dynamiki w latach 1970-1976 przedstawia tabela, z której wynika, iż w badanych latach plan skupu żywca ogółem został wykonany z nadwyżką. Wyjątek stanowi rok 1973, w którym wykonanie planu wynosiło 97,1 % oraz rok 1975, kiedy plan został zaniżony o 5,4 %. Niewykonanie planu skupu żywca w roku 1973, w tym podstawowego rodzaju żywca - trzody mięsno-słoninowej, związane było z zawyżonym planem przekraczającym możliwości produkcyjne rejonu. Natomiast niewykonanie planu w roku 1975 należy tłumaczyć nowym podziałem administracyjnym. W związku ze zmianą administracyjną od dnia 1 lipca 1975 r. zmienił się stan działania Zakładów Mięśnych w Radomiu. Na mocy tej reorganizacji przekazano punkty skupu żywca z byłego powiatu Opoczno i Końskie wraz z dwoma bazami oraz punkty skupu w byłych powiatach Grójec, Lipsko oraz częściowo w powiecie Starachowice z jedną bazą w Grójcu.

Dynamika wzrostu skupu żywca rzeźnego.

Wyszczególnienie	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Trzoda mięsno-słonin.	100	137,5	235,2	295,4	300,0	333,6	276,0
Bydło	100	94,3	96,1	110,8	177,6	208,2	265,1
Cielęta	100	132,3	81,2	155,9	240,6	203,9	190,1
Owce	100	116,6	95,8	49,8	38,2	42,9	22,3
Prosięta i warchlaki	100	142,4	137,7	319,8	300,0	464,1	361,3
Konie	100	67,1	57,3	42,6	-	-	-
Ogółem	100	123,4	168,6	228,8	286,8	283,3	262,0

Największy wzrost skupu żywca wystąpił w roku 1974 /186,8/. Przyczyną tego było poważne zwiększenie trzody mięsno-słoninowej /300,0/ oraz cieląt 240,6 %.

Na kształtowanie się rozmiarów skupu żywca poważny wpływ miała korzystna sytuacja paszowa na rynku oraz polityka cen. W roku 1974 skup był

prawie 3 razy większy w porównaniu do roku 1970. Natomiast w roku 1976 w porównaniu do roku 1974 nastąpił spadek skupu żywca o 24,8 % w tym skupie trzody mięsno-słoninowej o 24,0 %. Niekorzystna sytuacja paszowa występująca w pierwszym półroczu roku 1976 /zbyt wysokie ceny pasz treściwych i objętościowych suchych oraz trudności w ich zakupie przez rolników indywidualnych /spowodowały wysprzedaż trzody chlewnej, niejednokrotnie sztuk hodowlanych. W badanych latach uwidoczniło się wyraźne zmniejszenie wielkości skupu owiec i koni co związane jest z tendencją spadkową hodowli. Hodowla owiec w województwie radomskim nie posiada tradycji i brak jest pastwisk owczych.

Skup żywca w latach 1970-1976 wykazał tendencję wzrostową, a stały wzrost wielkości skupowanego żywca wynosił 7.014 ton rocznie. Średni skup żywca w poprzedzającym badany okres roku 1969 wynosił 16.057 ton. Średni lub standardowy błąd oceny wynosił \pm 5.747 ton rocznie.

6. Charakterystyka ubytków wagowych w obrocie żywcem.

Głównym wskaźnikiem charakteryzującym działalność Zakładów Mięśnych w Radomiu w zakresie obrotu żywcem są ubytki wagowe. Ubytki wagowe w obrocie są zmniejszeniem wagi pierwotnej, powstałe w czasie gromadzenia, przetrzymywania, przepędu i przewozu zwierząt. Powstanie tych ubytków jest zjawiskiem wynikającym z procesów fizjologicznych żywego organizmu. Ubytek wagowy wyraża stosunek wagi początkowej zwierzęcia pomniejszony o wagę końcową wyrażony w procentach.¹¹ Największy wskaźnik procentowego ubytku wagowego w trzodzie chlewnej wystąpił w roku 1975 - 2,30 % i 1976 - 2,25 % i przekraczał przewidziane normy. Podobna sytuacja przedstawia się w skupowanym bydło rzeźnym, gdzie ubytek w roku 1975 wynosił 1,81 %, zaś w roku 1976 1,63 %. Bezpośrednią przyczyną ubytków wagowych był brak transportu a skupowane zwierzęta przetrzymywano przez kilka dni w bazach i punktach skupu, często bez prawidłowej opieki i obsługi.

Brak przestrzegania odpowiedniej organizacji pracy oraz prawidłowej i fachowej obsługi sprzyjał tym procesom. Nadmierne ubytki wagowe żywca uwidoczniły się w pierwszym kwartale 1976 r. i spowodowane były niedoborem pasz treściwych, głównie dla trzody chlewnej. Brak paszy sprzy-

jał masowej sprzedaży oraz powstawaniu dużych nadwyżek zwierząt rzeź-
nych i przetrzymywania ich w bazach i w punktach skupu.

Duże ubytki wagowe zwierząt rzeźnych były też wynikiem wydłużenia się
czasu trwania pełnego obrotu zwierzętami oraz dużych odległości od
punktów skupu do miejsc odbioru oraz mało operatywnym i opóźniającym
się transportem.

7. Tucz trzody chlewnej.

Podstawowym zadaniem tuczu przemysłowego to produkcja żywca na
pokrycie zaopatrzenia rynku w mięso i jego przetwory. Prowadząc taki
tucz trzody chlewnej stwarzamy możliwości obniżenia społecznych kosz-
tów produkcji żywca, z uwagi na wykorzystanie niezagospodarowanych
odpadów żywienia jako paszy uzupełniającej. Uzyskuje się także poprawę
jakości rzeźnej zwierząt w przypadku sztuk wstawionych na dotuczanie.
Tucz przemysłowy pozwala na stymulowanie równomiernego rytmu pra-
cy Zakładów Mięsnych, a z drugiej strony może stanowić wariant badaw-
czy dla celów poprawnego organizowania nowoczesnych form tuczu trzody
oraz przekazania tych doświadczeń bezpośrednio do gospodarstw rolnych.
Produkcja tuchu przemysłowego winna kształtować się na poziomie 10 %
ogólnej masy tuczu trzody chlewnej w skali rocznej, z odpowiednim ukie-
runkowaniem w okresach mniejszej podaży zwierząt rzeźnych.¹² Tuczar-
nie w województwie radomskim prowadzi w zasadzie produkcję w oparciu
o żywiec wyjściowy zakupiony w gospodarstwach chłopskich. W niektórych
tylko przypadkach prowadzony jest własny wychów prosiąt i przygotowa-
nia tzw. materiału wyjściowego do produkcji własnej.

W województwie radomskim występują trzy rodzaje tuczu: tucz prze-
mysłowy, dla którego materiałem wyjściowym są prosięta i warchlaki,
dotucz, przy którym materiałem są sztuki dorosłe niedotuczone, oraz
tucz szalaśowy, który jest prowadzony wyłącznie w okresie zimy w ocie-
planych szalaśach.

Ubytki wagowe w obrocie żywcem /netto/ w latach 1970-1976 w %

Wyszczególnienie	1970		1971		1972		1973		1974		1975		1976	
	plan	wyk.	plan	wyk.	plan	wyk.	plan	wyk.	plan	wyk.	plan	wyk.	plan	wyk.
Trzoda chlewna	1,64	1,44	1,94	1,46	1,62	1,58	1,60	2,08	1,98	2,02	2,01	2,30	2,20	2,25
Bydło	1,04	0,92	1,35	0,97	0,94	0,89	0,90	1,31	1,30	1,48	1,51	1,81	1,75	1,63
Cielęta	1,84	1,13	1,46	0,75	1,29	1,21	1,26	0,85	1,00	0,77	0,73	0,61	0,60	0,36
Owce	1,12	1,05	1,10	0,54	0,60	0,61	0,70	0,48	0,60	0,47	0,58	0,79	0,77	0,65
Warchlaki	2,60	1,89	3,00	3,04	2,90	2,40	2,60	1,83	2,00	1,86	1,43	1,80	1,74	1,18
Konie	1,87	3,36	3,30	3,39	3,30	2,52	2,80	2,76	-	-	-	-	-	-

Realizacja planu uboju zwierząt rzeźnych w latach 1970-1976
w tonach wagi bitej ciepłej /wbc/

Rok	Uboje ogółem według w, b, c.			W tym: trzoda mięsna słoninowa			Bydło			Cielęta			Owce		
	plan	wykon.	% wyk. planu	plan	wykon.	% wyk. planu	plan	wykon.	% wyk. planu	plan	wykon.	% wyk. planu	plan	wykon.	% wyk. planu
1970	15600	16262,2	104,2	10700	11103,4	103,8	3800	3907,0	102,8	800	1059,3	132,4	200	141,2	70,6
1971	18690	19507,0	104,4	13759	14438,0	104,9	3867	3663,0	94,7	944	1240,0	131,4	120	165,9	138,3
1972	19600	20831,3	106,3	14500	17014,2	117,3	3680	3105,8	84,4	1260	621,5	48,6	140	89,8	64,1
1973	23000	23013,3	100,7	18490	18742,8	101,4	4000	3451,5	86,3	390	755,6	193,7	120	63,4	52,8
1974	23000	25698,3	111,7	18800	19477,9	103,6	3500	5265,5	150,4	600	908,3	151,4	100	46,6	46,6
1975	26130	26819,0	102,6	19495	19856,0	101,8	5400	6116,0	113,2	1200	789,0	65,8	55	58,0	105,5
1976	25254	26264,0	104,0	17994	18372,0	102,1	6748	7356,0	109,0	480	506,0	105,4	37	30,0	81,9

Stan ilościowy tuczarni i stanowisk w Zakładach Mięsnych województwa radomskiego w latach 1970-1976.

Rok	Ilość tuczarni	Ilość stanowisk	Ilość stanowisk na 1 tuczarnię
1970	3	7.420	2.473,3
1971	3	7.420	2.473,3
1972	3	7.420	2.473,3
1973	3	7.420	2.473,3
1974	3	7.420	2.473,3
1975	3	7.420	2.473,3
1976	2	5.850	2.403,3

Na przestrzeni badanych lat ilość tuczarni podległych Zakładom utrzymywała się na jednakowym poziomie, z wyjątkiem w roku 1976 gdy zlikwidowaną tuczarnię w Smagorzowie zamieniono na bazę zbiorczą żywca rzeźnego. Liczba stanowisk przypadających na 1 tuczarnię w latach 1970-1975 utrzymywała się na tym samym poziomie /2.473,3/, natomiast w roku 1976 spadła do 2.403,3.

Wielkością charakteryzującą tucz przemysłowy trzody chlewnej jest przyrost wagowy wstawionego do tuczu żywca, zależny od wielkości bazy produkcyjnej, jakości wstawionego do tuczu materiału wyjściowego, kierunku produkcji /w zależności, czy to będzie trzoda mięsna, mięsno-słoninowa czy bekonowa/, i przeciętnego dziennego przyrostu wagi żywej od jednej sztuki.

Przyrost wagi żywej przy tuczu trzody chlewnej w tonach i %.

Rok	Plan	Wykonanie	% wykon. planu	Wskaźnik dynamiki
1970	1.109	988	89,1	100,0
1971	1.343	1.454	108,3	147,1
1972	1.380	1.367	99,1	138,3
1973	1.414	1.375	97,2	139,1
1974	1.280	1.456	113,7	147,3
1975	1.326	1.325	99,9	134,1
1976	1.123	1.140	101,5	115,4

Plan tuczu przemysłowego został wykonany z niewielką nadwyżką w latach 1971, 1974 i 1976, natomiast w roku 1970 tucz trzody chlewnej przebiegał w niekorzystnych warunkach i uzyskano tylko 89,1 % planu.

Przyczyną słabych wyników w 1970 r. był przestój w tuczu w sierpniu i wrześniu z braku prosiąt i warchlaków.

W roku 1974 plan tuczu przekroczone o 13,7 %, a tym samym uzyskano najwyższy wskaźnik dynamiki - 147,3 %, dzięki stosowaniu zagęszczeń przy wstawieniu prosiąt i warchlaków do tuczu oraz ponadplanowanego przyrostu na 1 sztukę dziennie. Przyrost na 1 sztukę dziennie wynosił 578 gramów, na planowany 560 gramów. Uzyskano przyrost z powodu skarmiania odpadków ze spółdzielni mleczarskich w Radomiu, Ostrowcu i Zwoleniu oraz z browaru w Radomiu.

Przyrost wagi i zużycie jednostek karmowych w tuczarniach województwa radomskiego w roku 1976.

Tuczarnia	Produkcja-przyrost ogółem w tonach			Przyrost na 1 sztukę dziennie w gramach			Zuż. jedn. karm. na 1 kg przyrostu wagi żywej		
	plan	wyk.	% wyk. planu	plan	wyk.	% wyk. planu	plan	wyk.	% wyk. planu
Milejowice	445	468	105,2	565	556	98,4	5,10	5,45	106,9
Wośniki	678	672	99,1	565	556	98,4	5,10	5,35	104,3

Jak wynika z powyższej tabeli wszystkie wskaźniki obrazujące przebieg tuczu w roku 1976 kształtują się prawidłowo z wyjątkiem zużycia jednostek karmowych na przyrost 1 kg wagi żywej.

Przekroczenie zużycia jednostek karmowych na 1 kg przyrostu wagi żywej w stosunku do planu i norm żywienia wystąpiło w pierwszym kwartale, z powodu panującej biegunki u trzody chlewnej. Ponadto wpływ na zaniżenie przyrostów wagi żywej na 1 sztukę dziennie, a tym samym przekroczenie zużycia jednostek karmowych na 1 sztukę dziennie, miały niskie temperatury w pierwszym kwartale oraz małe zapasy słomy przeznaczonej na ściólkę. Przekro-

czenie zużycia jednostek karmowych na 1 kg przyrostu wagi żywej należy tłumaczyć również brakiem odpowiednich pasz treściwych i ńrutu zbożowej w drugim i trzecim kwartale.

W obecnie istniejących tuczarniach prace przy obsłudze trzody chlewnej są zmechanizowane zaledwie w 10-ciu procentach. Niezbędnym jest przeprowadzenie modernizacji pomieszczeń i gruntowna poprawa stanu technicznego oraz zoohigienicznego jak też organizacji produkcji.

8. Produkcja globalna jako miernik produkcji przemysłowej przedsiębiorstwa.

Szczególną cechą przemysłu mięsnego jest wielofazowość produkcji. Rozpoczyna się od uboju a następnie przechodzi przez rozbiórkę, peklowana mięsa i kończy się na przetwórstwie. Miernikiem produkcji przemysłowej przedsiębiorstwa jest produkcja globalna obejmująca wszystkie wyżej wymienione fazy. Rozmiary tej produkcji wyrażają się wartościowo i są one potwierdzeniem poniesionych nakładów na wytworzenie produktów w każdej z tych faz.¹³

W podjętych badaniach wyeliminowane zostały wszelkie zmiany cen jakie nastąpiły w rozpatrywanych latach. Do obliczeń przyjęto ceny porównywalne z roku 1976.

Produkcja globalna w cenach porównywalnych w latach 1970-1976 w tys. zł i %.

Rok	Plan	Wykonanie	% wykon. planu	Wskaźnik dynamiki
1970	595.550	624.158	104,3	100,0
1971	699.777	736.130	105,2	117,9
1972	737.648	781.907	106,0	125,3
1973	854.110	861.500	100,9	138,0
1974	864.602	956.376	110,6	153,2
1975	975.880	1.008.420	102,3	161,5
1976	985.960	986.221	100,3	158,5

Z tabeli wynika, iż w rozpatrywanych latach plan wartości produkcji globalnej według cen porównywalnych został wykonany z nadwyżką. Przekroczenie planu wartości produkcji globalnej o 4,3 % w roku 1970 i 5,2 % w roku 1971 powstało w wyniku przekroczenia planu uboju zwierząt rzeźnych. W roku 1974 plan produkcji globalnej został wykonany w 110,6 % z tytułu czego osiągnięto ponadplanową wartość z tej produkcji w wysokości 956.376 tys. zł.

Uzyskane wyniki były efektem pomyślnej sytuacji kształtującej się w skupie zwierząt rzeźnych, w uboju i w przetwórstwie. Skorygowany plan produkcji globalnej w roku 1976 wykonano w 100,3 %. Na przekroczenie planu wartościowego produkcji wpłynęły takie pozycje ilościowe jak ubój zwierząt oraz produkcji konserw. O pełnej realizacji planu rocznego zdecydowały głównie zwiększone uboje zwierząt rzeźnych w pierwszym półroczu roku 1976.

Analizując wskaźnik dynamiki wzrostu można stwierdzić, iż na przestrzeni badanych lat wartość produkcji globalnej wzrosła ponad półtora-krotnie. Dla głębszej analizy kształtowania się produkcji globalnej jako miernika charakteryzującego całą działalność Zakładów Mięsnych obliczono tendencję rozwojową tego wskaźnika. Na podstawie równania $Y' = 591,94 + 64,79x$ stwierdzono, iż wielkość produkcji globalnej za badane lata wykazuje tendencję wzrostową i gdyby nie działały przyczyny uboczne to z roku na rok wielkość produkcji globalnej wzrastała by średnio o 64.790.000 zł. Standardowy błąd oceny /Sy/ wynosi ± 31.560.000 zł.

Na wielkość produkcji globalnej jako miernika charakteryzującego całą działalność analizowanych zakładów decydujący wpływ mają: zdolność produkcyjna, wielkość zatrudnienia i wydajność pracy.

Chcąc ustalić wpływ zatrudnienia i wydajność pracy na wzrost produkcji oparto się na obliczeniu korelacji zwykłej, uwzględniając 3 zmienne: wielkość produkcji - y, wydajność pracy - x, wielkość zatrudnienia-z.

Dla pełnego przedstawienia związku i współzależności dokonano pewnych uproszczeń matematycznych. Podyktowane to było mnogością i różnorodnością czynników wpływających na rozmiary uzyskiwanej produkcji. Założono stałość zdolności produkcyjnej /wykorzystana ponad 100 %/ - zasada ceteris paribus conditionibus. W podjętych badaniach chodziło o usta-

lenie związku między produkcją globalną według cen porównywalnych a wydajnością pracy oraz między produkcją a zatrudnieniem. Z dokonanych obliczeń wynika, iż współczynnik korelacji liniowej Pearsona wynosi 0,97, a tym samym mieści się w przedziale 0,9 - 1,0 skali Gilforda.¹⁴ Oznacza to, że związek między produkcją globalną według cen porównywalnych a wydajnością pracy jest w badanych Zakładach bardzo silny, zaś zależność istotna. Natomiast obliczony następny współczynnik korelacji liniowej Pearsona kształtował się na poziomie 0,69, a tym samym mieści się w przedziale 0,4 - 0,7 skali Gilforda. Oznacza to, iż w badanych Zakładach związek między produkcją globalną /Y/ a zatrudnieniem /Z/ jest umiarkowany, zaś zależność wyraźna.

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, iż obliczone korelacje dla Zakładów Mięsnych kształtują się prawidłowo. Analizę efektywności omawianych czynników decydujących o produkcji globalnej wykryć można przy pomocy równań regresji, które to wykorzystane są w planowaniu bieżącym i perspektywnym. Z obliczeń wynika, iż w przypadku wzrostu wydajności pracy w badanym zakładzie o 1 jednostkę, produkcja globalna według cen porównywalnych wzrośnie o 1.456,54 mln zł.

$$y = a_0 + a_1 x_1$$

$$y = 153,91 + 1.456,54 x$$

Natomiast gdy zatrudnienie wzrośnie o 1 jednostkę /osobę/ to produkcja globalna wzrośnie o 1,455 mln zł.

$$y = a_0 + a_1 x_1$$

$$y = 927,35 + 1.455 x$$

9. Ubój zwierząt rzeźnych.

Realizację planu uboju zwierząt rzeźnych w latach 1970-1976 przedstawiono w tabeli, z której wynika, iż w badanych latach plan uboju zwierząt rzeźnych ogółem był wykonany z nadwyżką. Niewykonanie planu uboju bydła rzeźnego w roku 1971 spowodowane było brakiem żywca z uwagi na dużą wysprzedaż w dwu poprzednich latach. W roku 1972 plan uboju zwierząt wykonano w 106,3 %, w tym trzody mięsno-słoninowej 117,3 %.

Na realizację wykonania planu uboju zwierząt rzeźnych ogółem w latach 1975-1976 wpłynęło przekroczenie uboju bydła w roku 1975 o 13,2 % i w roku 1976 o 9,0 % z uwagi na zwiększone rozmiary skupu tego rodzaju zwierząt. Podstawowym wskaźnikiem określającym wykorzystanie surowca rzeźnego jest wskaźnik wydajności poubojowej. Oznacza on procentowy stosunek masy określonej jako "waga bita ciepła" do wagi przyjęcia żywca podczas skupu. Poziom wskaźnika wydajności poubojowej zwierząt rzeźnych zależy od klasy żywca, rasy żywca, wieku i płci zwierzęcia, pory roku, stopnia okazmienia, i stopnia ciężarności. Czynniki te są w zasadzie niezależne od zakładu mięsnego. Zależą natomiast od pracy zakładu; wypoczynek przedubojowy zwierzęcia, głodówka przedubojowa, technologia i technika uboju.

¹ Wskaźniki wydajności poubojowej zwierząt rzeźnych w %.

Rok	Trzoda chlewna	Bydło	Owce	Cielęta
1970	78,97	51,76	51,63	61,73
1971	79,13	50,55	51,97	62,15
1972	78,90	51,89	52,63	62,33
1973	78,99	52,18	51,94	62,11
1974	79,02	51,89	51,21	61,98
1975	79,33	51,71	51,42	61,88
1976	78,38	50,63	52,36	61,78

Najwyższe wskaźniki wydajności poubojowej trzody chlewnej zanotowano w roku 1975 /79,33 %/, natomiast najniższe w roku 1976 /78,38 %/. Natomiast u bydła rzeźnego najlepsze wyniki otrzymano w roku 1973 /52,18 %/, najgorsze zaś w roku 1971 - 50,55 %. Zasadniczym czynnikiem warunkującym kształtowanie wydajności poubojowej zwierząt rzeźnych - trzody chlewnej i bydła była prawidłowa technika i organizacja przyjęcia zwierząt do zakładów mięsnych. Większość zakładów o bliskim zapleczu punktów skupu /spędowych/ przyjmowało żywiec według wagi netto, nie zabezpieczało to osiągnięcia zadawalających wyników wydajności poubojowej.

10. Koszty skupu i obrotu żywcem.

Przy omawianiu kosztu własnego skupu i obrotu żywcem rzeźnym należy wrócić uwagę na fakt, iż w przeciwieństwie do innych działalności, oddziaływanie przedsiębiorstwa na kształtowanie kosztu własnego ogranicza się w zasadzie do kosztów handlowych. Koszt własny skupu żywca zależy od kształtowania się form skupu żywca. Na koszty handlowe ogółem składają się koszty kontraktacji, koszty przewozów, koszty magazynowania, koszty ubytków wagowych. Miernikiem kosztów handlowych jest koszt przypadający na jedną tonę skupu żywca.¹⁵

Koszty handlowe 1 tony skupu żywca.

Rok	Plan w tys. zł	Wykonanie w tys. zł	% wykonania planu	Wskaźnik dynamiki
1970	1.493,78	1.491,85	99,9	100,0
1971	1.532,83	1.452,72	94,8	97,4
1972	1.625,56	1.632,54	100,4	109,4
1973	1.637,40	1.702,14	103,9	114,0
1974	1.694,21	1.734,50	102,4	116,7
1975	1.749,17	1.833,16	104,8	122,9
1976	1.779,00	2.013,74	113,2	135,0

W badanym okresie plan dotyczący kosztów handlowych przypadający na 1 tonę skupu żywca został przekroczony we wszystkich latach z wyjątkiem 1970 i 1971. Decydującym czynnikiem, który wpłynął na obniżenie kosztów skupu i obrotu żywcem w 1971 r. było: zmniejszenie wysokości ubytków wagowych, skrócenie czasu obrotu żywcem, obniżenie kosztów magazynowania i uniknięcie bazowania bydła rzeźnego w punktach skupu przez dłuższe okresy. Przekroczenie kosztów skupu i obrotu żywca o 3,9 % w roku 1973 spowodowane było zwiększeniem niedoborów w związku ze zmianą warunków organizacji przyjmowania żywca ze skupu do uboju - zarządzenie nr 24 naczelnego dyrektora C. P. Ms. z 30 kwietnia 1973 r. Przekroczenie kosztów handlowych na 1 tonę skupu żywca w roku 1974 podyktowane było wzrostem kosztów magazynowania oraz zwiększeniem marży powstałej w wyniku przerzutów żywca

do innych jednostek C. P. Ms. w kraju, z powodu małej mocy przerobowej zakładu. Przekroczenie kosztów handlowych w roku 1975 o 4,8 % powstało przez zwyczaj kosztów transportu i ubytków wagowych. Nowy podział administracyjny spowodował wzrost ilości punktów skupu, a przez to wydłużenie tras przewozowych, co posiada duży wpływ na zwiększenie jednostkowych kosztów transportu. Poważne przekroczenie kosztów handlowych w roku 1976 nastąpiło w wyniku urzędowej zwyczajki cen za usługi transportowe świadczone przez Zakład Transportowy Przemysłu Mięsnego w Kielcach, a także w wyniku wprowadzenia podwyżki cen za paszę z dniem 14.07.1976 r. Na ogólny koszt produkcji zwierzęcej składają się koszty skupu zwierząt, koszty paszy, ściółki, koszty sanitarno-weterynaryjne, oraz płace.¹⁶

Koszty przyrostu 1 kg żywca przy tuczu trzody chlewnej.

Rok	Tucz trzody chlewnej			
	plan w zł	wykonanie w zł	% wykon. planu	wskaźnik dynamiki
1970	18,32	19,15	104,3	100,0
1971	22,47	21,06	93,7	110,0
1972	21,82	21,41	98,1	111,8
1973	22,97	21,64	94,2	113,0
1974	21,93	20,53	93,6	107,2
1975	21,56	20,80	96,5	108,6
1976	23,13	22,67	102,4	118,4

Koszt przyrostu 1 kg żywca przy tuczu trzody chlewnej został przekroczony tylko w roku 1970 i 1976, natomiast w pozostałych latach uległ obniżce w stosunku do planu. Przyczyną tej obniżki były oszczędności w ściółce, zmniejszenie zachorowań skupowanego żywca oraz kosztów paszowych. Zmniejszenie kosztów pasz nastąpiło w wyniku uzyskania wyższych wskaźników przyrostów na 1 sztukę dziennie przy niewielkim przekroczeniu skarmianych jednostek karmowych. Przekroczenie planu kosztów przyrostu 1 kg żywca przy tuczu trzody chlewnej w roku 1976 powstało w wyniku większego niż planowano skarmienia jednostek karmowych /plan 5,10 jednostek karmowych na 1 kg przyrostu wagi żywej, wykonanie zaś - 5,45/. Ponadto brak odpowied-

nich pasz treściwych w drugim i trzecim kwartale sprzyjał przekroczeniu zużycia jednostek karmowych na 1 kg przyrostu wagi żywej. Miernikiem kosztów produkcji przemysłowej jest wskaźnik udziału kosztów własnych w wartości produkcji towarowej według cen porównywalnych.

Udział kosztu własnego wartości produkcji towarowej w %.

Rok	Plan	Wykonanie	% wykon. planu	Wskaźnik dynamiki
1970	87,64	87,00	99,3	100,0
1971	92,92	99,43	107,0	114,3
1972	112,33	109,46	97,4	125,8
1973	113,85	115,46	101,4	132,7
1974	115,91	120,88	104,3	138,9
1975	124,14	103,07	83,0	118,5
1976	127,19	129,75	102,0	149,1

Na zwiększenie udziału kosztu własnego wartości produkcji towarowej w stosunku do planu wpłynęło zwiększenie kosztów materiałowych oraz kosztów przerobu i sprzedaży. Uzyskane wyniki świadczą o produkowaniu przez zakład artykułów mniej rentownych niż przewidywał plan. Obniżka kosztów wystąpiła w tych działach produkcyjnych, gdzie miała miejsce ingerencja kierownictwa na poziom pracy załogi. Natomiast niekorzystna sytuacja powstała w tych działach produkcyjnych, gdzie wyniki zależą od jakości surowca na przykład: rozbiórka żywca.

Koszt transportu przypadający na 1 tonę ładunku w zł.

Rok	Z. T. P. Ms.	PKS	Pozostały transport samochodowy
1973	120,79	138,27	123,41
1974	122,35	141,37	125,73
1975	190,54	149,63	199,77
1976	252,76	188,32	218,03

W podanych latach koszty transportu 1 tony ładunku realizowane przez poszczególne przedsiębiorstwa transportowe dla Zakładów Mięśnych w Radomiu wykazują tendencję zwyżkową. Było to wynikiem urzędowej zwyżki cen za usługi transportowe 1 tony ładunku.

11. Uwagi końcowe i wnioski.

Dotychczasowy rozwój produkcji globalnej ogółem w Zakładach Mięśnych w Radomiu, zwłaszcza w zakresie poprawy efektywności produkcji, jest dość duży. Dla ustalenia kierunków produkcji na najbliższe lata można wysunąć wnioski i sugestie, które mogą wpłynąć na poprawę wyników produkcyjnych Zakładów.

I. W zakresie skupu i obrotu żywcem:

- Zabezpieczyć dla zakupionego żywca należyłą opiekę przez cały czas obrotu /od zakupu do uboju/ co winno się przyczynić do:
 - zmniejszenia ubytków wagowych,
 - eliminowania padnięć, a przez to zmniejszenia strat,
 - ochrony przed urazami mechanicznymi.
- Wyciągać konsekwencje do winnych w przypadku stwierdzenia pobicia zwierząt.
- Czynić starania o prawidłową dyspozycyjność w obrocie.
- Eliminować straty spowodowane przestojem środków transportowych przy przewozie.
- Zabezpieczyć dzienną dostawę zwierząt rzeźnych w granicach wynikających z miesięcznych planów uboju.
- W okresach nasilenia skupu żywiec przetrzymywać w wytypowanych punktach skupu celem eliminowania kar za przetrzymywanie żywca.
- Sprawdzać ważność i aktualność świadectw zdrowia zwierząt a sztuki nie posiadające świadectw lub podejrzane o chorobę przyjmować warunkowo.

II. W zakresie tuczu przemysłowego:

- Zapewnić staranną opiekę w czasie trwania tuczu,

2. Stworzyć odpowiednie warunki higieniczno-sanitarne.
3. Prowadzić odpowiedni dobór prosiąt i warchlaków.
4. Sporządzić odpowiedni zestaw pasz pod względem norm żywienia i kosztów.

III. W zakresie produkcji przemysłowej:

1. W pełni realizować zadania rzeczowe w poszczególnych miesiącach /a przez to i roczne/ przy utrzymaniu jakości produkowanych wyrobów.
2. Dążyć do zmniejszenia udziału konfiskat w strukturze wagi bitej ciepłej przez zwiększenie opieki nad zwierzętami przetrzymywanymi w punktach skupu oraz prawidłową obróbkę podczas uboju.
3. Zwiększać nadzór i kontrolę ze strony majstrów i kierownictwa działów celem systematycznej poprawy jakości produkowanych wyrobów, /pracownicy komórek jakości winni w pełnym zakresie egzekwować obowiązujące w tym zakresie przepisy i zarządzenia/.
4. Dla wykonania w pełni zadań na odcinku eksportu, czynić starania aby utrzymywać systematyczne zlecenia wysyłkowe.

- 1/ B. Jarema: Organizacja i rekonstrukcja branży mięsnej. Warszawa 1971 s. 34.
- 2/ J. Więckowski: Analiza ekonomiczna w przedsiębiorstwie przemysłowym. Warszawa 1974 s. 67.
- 3/ W. Kwiecień: Metody statystyczne. Lublin 1969 s. 95.
- 4/ W. Kwiecień, ..., op. cit. s. 305.
- 5/ T. Kłosowski: Surowiec podstawowy w przemyśle mięsnym. Warszawa 1961 s. 27.
- 6/ B. Jarema, ... op. cit. s. 74.
- 7/ Materiały i sprawozdania działu księgowości Zakładów Mięsnych w Radomiu za 1972 rok.
- 8/ System rozliczeń w przemyśle mięsnym. Warszawa 1976 s. 70.
- 9/ Materiały i sprawozdania działu skupu i kontraktacji Zakładów Mięsnych w Radomiu za 1976 r.
- 10/ B. Jarema, ... op. cit. s. 201.
- 11/ System rozliczeń ... op. cit. s. 114.

12/ B. Jarema ... op. cit. s. 203.

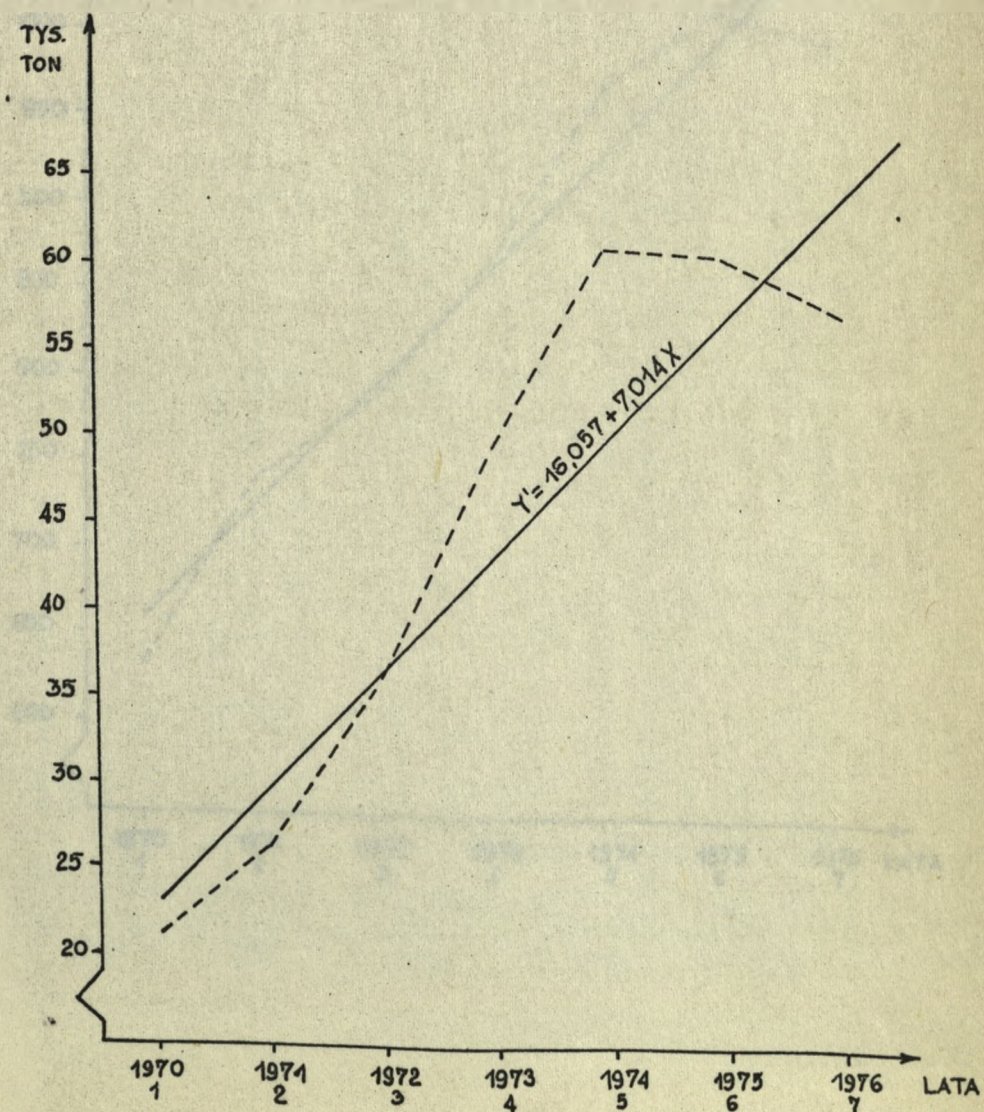
13/ J. Więckowski ... op. cit. s. 254.

14/ W. Kwiecień ... op. cit. s. 175.

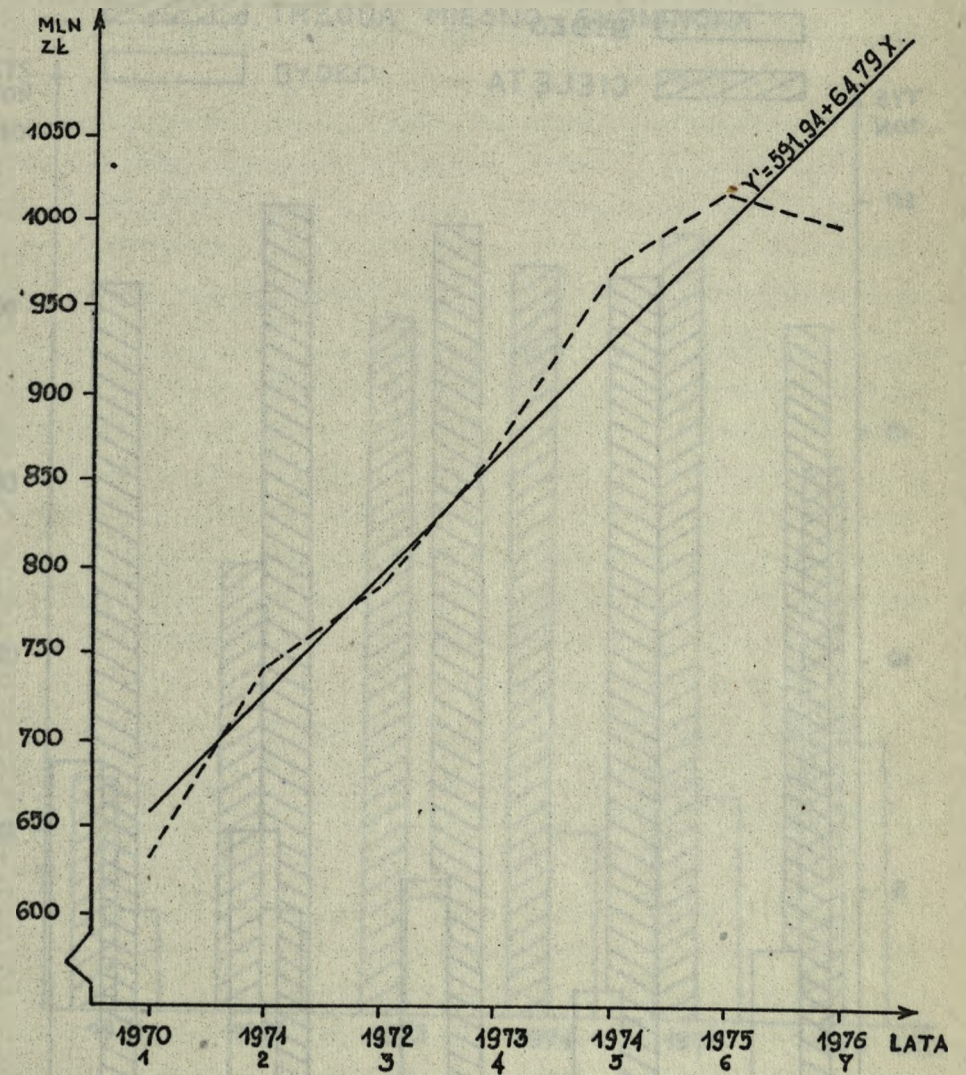
15/ Sprawozdania i materiały działu księgowości Zakładów Mięsnych w Radomiu za 1976 rok.

16/ Sprawozdania i materiały działu księgowości Zakładów Mięsnych w Radomiu za 1975 rok.

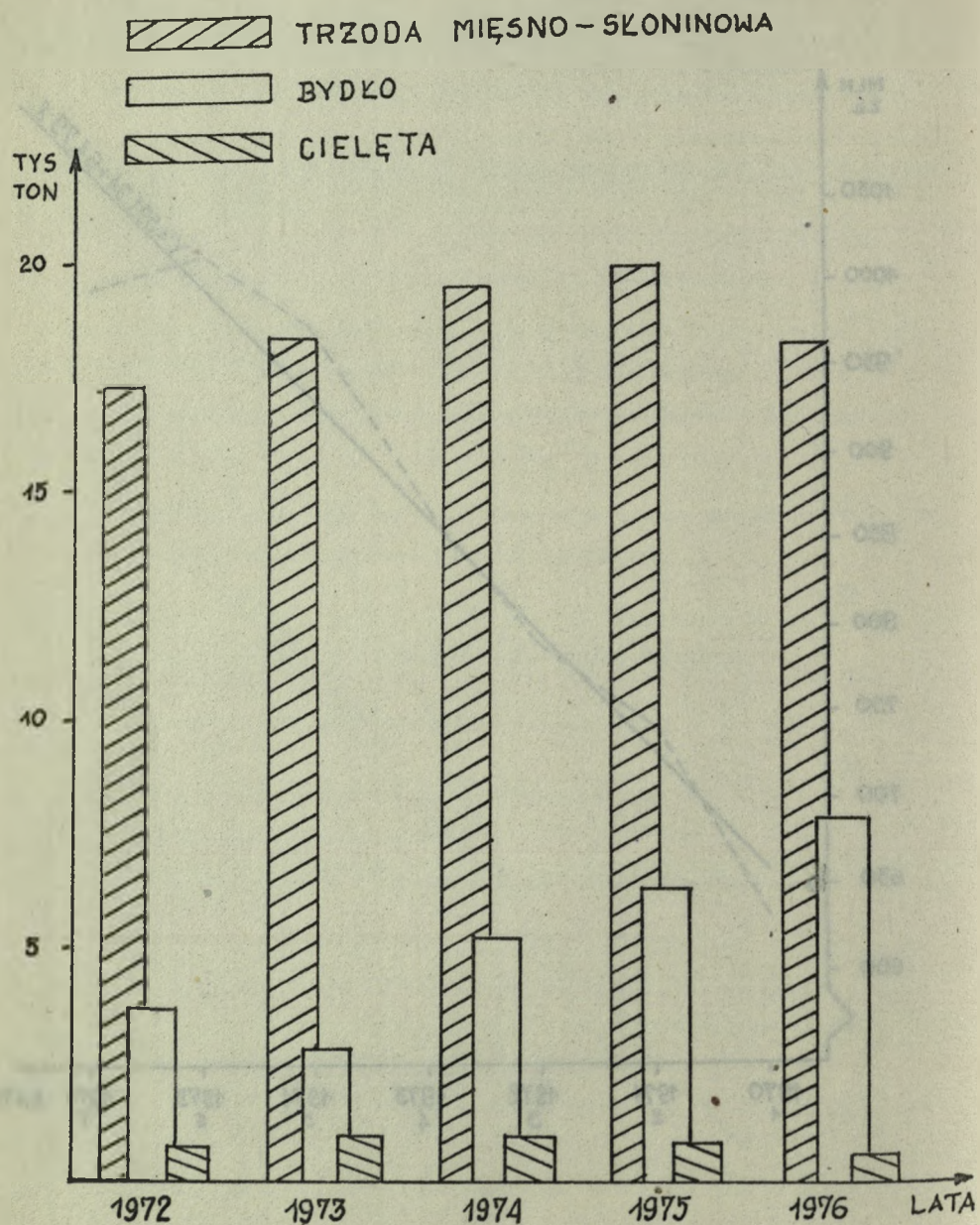
TENDENCJA ROZWOJOWA SKUPU ŻYWCA W LATACH 1970-1976 W TYS. TON WAGI ŻYWEJ

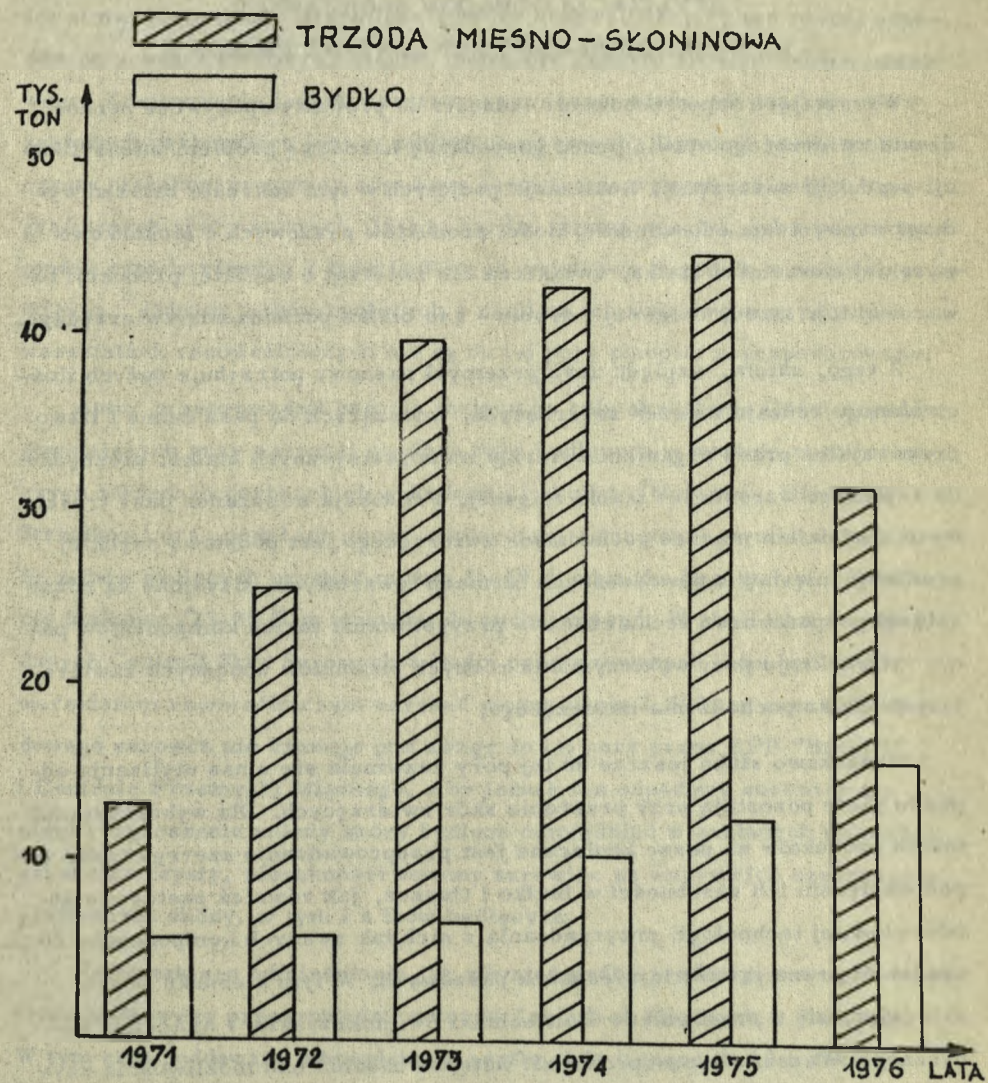
TENDENCJA ROZWOJOWA PRODUKCJI GLOBALNEJ W/G CEN
PORÓWNYWALNYCH W LATACH 1970-1976 W MLN. ZŁ.

UBOJE ZWIERZĄT RZEŻNYCH W LATACH 1972 - 1976
W TYS. TON

SKUP ZWIERZĄT RZEŻNYCH W LATACH 1971-1976
W TYS. TON

UTYLIZACJA ODPADÓW SKÓRZANYCH NA WYSOKOBIAŁKOWY KONCENTRAT PASZOWY

Wzrastające zapotrzebowanie ludności na produkty spożywcze pochodzenia zwierzęcego stawia przed gospodarką narodową problem intensyfikacji produkcji zwierzęcej. Realizacja podjętych w tym zakresie założeń wymaga zapewnienia odpowiedniej ilości produktów paszowych o stosunkowo wysokiej zawartości białka, zwłaszcza dla zwierząt o szybkiej produkcji towarowej t.j. trzody chlewnej i drobiu - i to białka pochodzenia zwierzęcego.

Z tego, zatem, względu nasz przemysł paszowy potrzebuje dużych ilości różnego rodzaju mączek zwierzęcych, wnoszących do pasz cenne i łatwo przyswajalne przez organizm zwierząt monogastrycznych białko, niezbędne do szybkiego wzrostu ich tkanki mięsnej. Produkcja mieszanek pasz treściwych z udziałem mączek pochodzenia zwierzęcego jest podstawą szybkiej produkcji mięsnej w nowoczesnych fermach towarowych. Czynnione są różne zabiegi gospodarcze i techniczne dla przygotowania takich komponentów paszowych w kraju przy wykozystaniu różnych produktów ubocznych zawierających białko pochodzenia zwierzęcego.

Stosunkowo słabo jeszcze do tej pory rozwinęła się u nas utylizacja odpadów jakie pozostają przy przerobie skór zwierzęcych. Dla wykorzystania takich produktów na paszę konieczne jest przeprowadzenie szeregu badań tak pod względem ich zasobności w białko i tłuszcz, jak również zastosowania odpowiedniej technologii przyrządzania z nich tak zwanych komponentów do produkcji przemysłowych mieszanek paszowych. W tym kierunku Zespół składający się z pracowników Politechniki Świętokrzyskiej i Akademii Medycznej w Warszawie przeprowadził wstępne badania nad możliwością uzyskania preparatu białkowego z warstwy tkanki przymięsnej skóry stanowiącej tzw. zbędne obciążenie. Ten rodzaj surowca odpadowego powstaje w wyniku obróbki skóry surowej w zakładach garbarskich i ze względu na zawartość białek niestrukturalnych /globulina, albumina/ nie nadaje się nawet do pro-

dukcji klejów skórnych. Tworzy on z innymi rodzajami odpadów skórzanych tzw. klejówkę maszynową z której produkuje się częściowo kleje z wydajnością 8 - 10%. "Bacutil" planuje w 1980 roku redukcję około 40 % produkcji klejów skórnych, co spowoduje powstanie około 21.111 ton odpadów zupełnie niewykorzystanych /w ciągu jednego roku/. Specyficzny rodzaj białek w warstwie tkanki przymięsnej skóry dyskwalifikujący ten rodzaj odpadów do produkcji żelatyn i klejów, może być cennym źródłem białka paszowego. Zdejmowanie jednak warstwy przymięsnej winno odbywać się nie w zakładach garbarskich lecz w zakładach mięsnych. Uzyskać wtedy można czysty niezakonserwowany odpadowy surowiec ze wszystkich części topograficznych skóry surowej. Jest to bardzo istotna sprawa, gdyż pozyskiwać można odpady również z łbów bydłowych wyjątkowo bogatych w warstwę przymięsną.² Odpady z łbów bydłowych z racji na ich wyprawę w prywatnych warsztatach rzemieślniczych nie są do tej pory planowo zagospodarowane.

Autor przeprowadził badania mające na celu określenie ilości odpadów powstających przy wstępnej obróbce łbów bydłowych w sześciu rzemieślniczych zakładach garbarskich w Radomiu i okolicy /Wolanów, Młodoć, Strzałków/ oraz podał ich ocenę analityczną. Otrzymane wyniki wskazują, że z łbów bydłowych uzyskać można 35-40 % odpadów bogatych w substancje białkowe /75-85 % w stosunku do suchej masy/. W skali kraju według danych Centrali Skór Surowych z ilości przekazywanych łbów bydłowych warsztatom rzemieślniczemu uzyskać można około 2.500 ton cennego odpadowego surowca nie branego pod uwagę do tej pory przez ZPP "Bacutil" i Centralę Przemysłu Mięsnego. Aby jednak ten odpadowy surowiec nie uległ rozproszeniu należy skóry bydłowe odmięśniać w zakładach mięsnych uzyskując czysty, niezakonserwowany surowiec ze wszystkich części topograficznych skóry, w tym i z łbów bydłowych.

Próby takiego odmięśniania jak również próby produkcji nowego koncentratu białkowego przeprowadził autor w Zakładach Mięsnych w Radomiu. W tym celu poddawano odmięśnianiu partie skór liczące po 10 sztuk skór bydłowych uzyskując przeciętnie 56,5 kg odpadu z każdej partii. Odpad ten charakteryzował się dużą czystością i nie zawierał środków konserwujących. Do operacji tej kwalifikowano skóry dokładnie umyte z częściowo usuniętym łożem. Skóry te leżakowały przez trzy godziny po umyciu i po tym czasie

zostały poddane odmięśnianiu. Uzyskany surowiec odpadowy był mielony na maszynie masarskiej /wilku/ i dokładnie wymieszany. W odpadzie tym zawartość tłuszczu w przeliczeniu na suchą masę wynosiła 43,38 % a białka 54,36 %. Produkcja mączki białkowej polegała na usunięciu nadmiaru tłuszczu surowego i wody poprzez wytapianie w temperaturze $t = 110 - 150^{\circ}\text{C}$ w czasie 2,5 - 4,5 godziny. Opis sposobu otrzymywania paszy białkowo-tłuszczowej autor przesłał do Urzędu Patentowego PRL, gdzie został zarejestrowany 30 stycznia 1975 roku pod numerem P 177688, i ogłoszony 17 stycznia 1976 r. w "Biuletynie" nr 2/76 jako patent tymczasowy.²

W skali laboratoryjnej proces wytapiania przeprowadzono na sitach o średnicy oczek 2 mm rozpiętych nad metalowymi kiuwetami w suszarce SUP-4. Ciężar branych do przetwórstwa próbek odpadu skórzanego wynosił 1,5 kg. W Zakładach Mięśnych w Radomiu autor przeprowadził badania wytopu tłuszczu z odpadów skór bydlęcych w skali półtechnicznej. W tym celu odmięśniono 10 sztuk skór bydlęcych o łącznym ciężarze 278 kg i izyskano 54,5 kg odpadowego surowca. Uzyskany odpad został zmielony i dokładnie wymieszany. Usunięcie nadmiaru tłuszczu przeprowadzono przez wytapianie w $t = 110^{\circ}\text{C}$ przez 2,5 godziny w kotłach otwartych dwupłaszczowych, ogrzewanych parą wodną o ciśnieniu 3-4 atm. /służących do wytopu smalcu/. Po zakończonym procesie uzyskano 12 kg masy białkowo-tłuszczowej w składzie:

Białko	-	73,1 %
Tłuszcze	-	23,2 %
Woda	-	0,5 %
Pozostałość	-	3,2 %
Razem	-	100,0 %

Masę białkowo-tłuszczową mielono na maszynie z siatką o średnicy oczek 2 mm, następnie otrzymany preparat homogenizowano. Nadmiar tłuszczu usuwano do zawartości 16 % poprzez wyciskanie gorącej masy białkowo-tłuszczowej. Optymalne parametry $t = 110^{\circ}\text{C}$ i czasu wytopu = 2,5 godz. ustalono doświadczalnie oznaczając w określonych temperaturach i czasie zawartość białka metodą Kjeldahla, w oparciu o przeprowadzoną analizę statystyczną wyników, jak i obserwacje ubocznych skutków związanych z przedłużaniem czasu wytopu polegających na spiekaniu się masy białkowej /zmiana barwy koncentratu z jasnobrązowej na ciemnobrązową/.

Sredni procentowy skład chemiczny odpadowego surowca ze skór bydlęcych

Elementy topograficzne skóry bydlęcej	Woda		Tłuszcz		Białko ogółem		Pozostałość		Razem	
	zawartość w %	zawartość w przeliczeniu na suchą masę %	zawartość w %	zawartość w przeliczeniu na suchą masę %	zawartość w %	zawartość w przeliczeniu na suchą masę %	zawartość w %	zawartość w przeliczeniu na suchą masę %	zawartość w %	zawartość w przeliczeniu na suchą masę %
Szczupak bydlęcy	63,68 ±2,18	-	15,58 ±1,07	43,18 ±2,52	20,18 ±1,02	55,28 ±2,56	0,56 ±0,12	1,54 ±0,19	100	100
Boki bydlęce + Łapy	64,19 ±2,38	-	15,50 ±0,94	43,38 ±2,33	19,51 ±0,88	54,56 ±2,35	0,80 ±0,08	2,06 ±0,23	100	100
Łeb bydlęcy	63,16 ±2,32	-	5,26 ±0,42	14,31 ±1,12	30,53 ±1,27	82,84 ±2,74	1,05 ±0,14	2,85 ±0,31	100	100

Na podstawie przeprowadzonych badań i analiz stwierdzono:

1. Odpady nie garbowanych skór bydlęcych z warstwy przymięsnej stanowią mogą źródło taniej paszy białkowo-tłuszczowej do tej pory w Polsce nie produkowanej, o pełnym składzie aminokwasowym, przyswajalnej przez organizm zwierzęcy.
2. Odpady te nie znajdują do tej pory w kraju żadnych praktycznych zastosowań, stanowiąc zbędny balast dla zakładów garbarskich.
3. Odmięśnianie skór bydlęcych przeprowadzone w zakładach mięsnych pozwoli na uzyskiwanie jednorodnych odpadów o dużej czystości, a także umożliwi uzyskiwanie odpadów ze skór z łbów bydlęcych bogatych w warstwę przymięsną, które to dotychczas garbowane są w sektorze prywatnym.
4. Odpady ze skór z łbów bydlęcych w decydujący sposób wpływają na poprawę składu chemicznego mączki paszowej z racji dużej ilości cennych białek niestrukturalnych i małą zawartość tłuszczów.
5. Produkcja mączek białkowych z odpadu skórzanego mogłaby się odbywać w kombinatach mięsnych bez większych inwestycyjnych nakładów.
6. Dodatkowym wynikiem tej produkcji byłby poszukiwany przez przemysł tłuszcz zwierzęcy.
7. Usuwanie w kombinatach mięsnych części skór, które przy dalszej obróbce w przemyśle garbarskim są zbędne, przyczyni się do łatwiejszego manipulowania surowcem, obniżenia odczynników i środków chemicznych potrzebnych do wyprawiania skóry.
8. Według danych Ministerstwa Przemysłu Spożywczego i Skupu o ilości bydła rzeźnego w tonach, stosując zaproponowaną technologię, można w skali rocznej otrzymać około 10.000 ton mączki białkowej /koncentrat 80 % białka/ z odpadów powstałych podczas odmięśniania tylko bydlęcych skór krajowych przy ich obecnej podaży.
9. Według danych uzyskanych z Zakładów mięsnych w Radomiu i Przedsiębiorstwa Obrotu Surowcami Włókienniczymi i Skórzanymi w Radomiu z ilości sztuk skór bydlęcych i cielęcych, w skali roku można wyprodukować w woj. radomskim około 250 ton koncentratu białkowego, z którego można otrzymać w mieszalniach pasz po uzupełnieniu innymi dodatkami ok. 2.500 ton paszy treściwej.

Województwo radomskie posiada wszelkie warunki do uruchomienia produkcji paszy białkowo-tłuszczowej z odpadów skórzanych. Wynika to z następujących faktów:

1. Pomysł wykorzystania odpadów skórzanych warstwy przymięsnej został podjęty przez pracowników Politechniki Świętokrzyskiej w Radomiu.
2. Temat został wstępnie opracowany i pilotażowo sprawdzony w skali praktycznej na bazie surowców i posiadanych urządzeń w zakładach radomskich.
3. Sposób otrzymywania pasz białkowo-tłuszczowej został opatentowany.
4. Województwo radomskie posiada bazę surowcową w postaci możliwości uzysku odpadów ze skór bydlęcych będących w posiadaniu Zakładów Mięsnych w Radomiu i Przedsiębiorstwa Obrotu Surowcami Włókienniczymi i Skórzanymi w Radomiu. /w/w przedsiębiorstwo zasięgiem swym obejmuje cztery województwa/.
5. W warunkach województwa istnieje możliwość opracowania i wykonania aparatury do wytwarzania koncentratu białkowego oraz utworzenia w adaptowanych obiektach zakładu produkcyjnego.
6. Zmiany organizacyjne w zakresie odmięśniania skór zmniejszyłyby ilość odpadów skórzanych w RZPS "Radoskór", z zagospodarowaniem których zakład ten ma poważne kłopoty, oraz usprawnią proces wyprawy skór.
7. Przerób odpadów na koncentrat białkowy umożliwi częściową eliminację produkcji klejów w Spółdzielni "Spoiwo", co z kolei pozwoli na rozszerzenie w tej Spółdzielni produkcji różnego rodzaju uszczelek gumowych dla przemysłu elektromaszynowego.

Politechnika Świętokrzyska przystąpi w styczniu 1978 r. do realizacji tematu: "Opracowanie technologii i norm analitycznych oraz określenie pełnowartościowego białka zwierzęcego do celów paszowych z odpadów skór bydlęcych nie garbowanych" mieszczącego się w problemie rządowym: "Optymalizacja produkcji i spożycia białka".

1. Prace Instytutu Przemysłu Skórzanego, Łódź, R.16:1972.
2. Patent tymczasowy P 177688 "Biuletyn Urzędu Patentowego" 1976 nr 2.
3. Żuchowski J.: Badania nad wartością użytkową paszy białkowej z odpadów skór bydlęcych nie garbowanych. Rozprawa doktorska w Instytucie Towaroznawstwa w Krakowie 1976.

SADOWNICZY ZAKŁAD DOŚWIADCZALNY W NOWEJ WSI

Sadowniczy Zakład Doświadczalny w Nowej Wsi powstał w 1951 roku i jest jedną z dwunastu terenowych placówek Instytutu Sadownictwa w Skierniewicach. Instytut działa w ramach resortu rolnictwa, a jego założycielem i długoletnim dyrektorem jest znany w świecie pomolog prof. dr S. A. Pieniążek.

Położenie Zakładu w centrum największego rejonu produkcji owoców w Polsce, w trójkącie Góra Kalwaria - Warka - Grójec daje szerokie możliwości bezpośredniego kontaktu z okolicznymi producentami oraz umożliwia wpływ na kształtowanie produkcji. Popularyzacja osiągnięć naukowych, wprowadzanie nowych technologii, szkolenie producentów i wzorcowa działalność produkcyjna miały bardzo poważny wpływ na rozwój produkcji w rejonie.

Sadownictwo w trójkącie Góra Kalwaria - Warka - Grójec istniało już w okresie przedwojennym. Po drugiej wojnie światowej wielkość globalnej produkcji w tym rejonie dochodziła do 10 tys. ton. Głównymi gatunkami występującymi tutaj były: jabłonie, grusze, czereśnie i śliwy. Już wówczas dało się zauważyć kilka mikroregionów oraz lokalnych ośrodków, gdzie sadownictwo rozwijało się bardziej. Były to rejony wsi: Konary, Nowa Wieś, Belsk i Błędów. W następnych latach te mikrorejony rozrastały się, że obecnie sady połączyły się w jeden ogromny kompleks. Zajmują one powierzchnię 30 tys. ha, a globalna produkcja przekracza 250 tys. ton. Obecnie głównie występujące tu gatunki to: jabłonie, grusze, wiśnie, czereśnie, śliwy, porzeczki, truskawki i m. aliny. Z powodu tak ogromnej bazy surowcowej zlokalizowano tu trzy zakłady przetwórcze: "Hortexu" w Górze Kalwarii, Zakłady Winiarskie w Warce i Zakład Przemysłu Owocowo-Warzywnego w Tarczynie, które przerabiają rocznie około 80 tys. ton surowca.

Wyniki produkcyjne niektórych sadowników są bardzo dobre. Osiągają oni wydajność dochoczącą do 50 ton jabłek z 1 ha sadu, a 20-30 ton z 1 ha

osiąga wielu. Znaczna większość gospodarstw sadowniczych jest wyposażona w podstawowe maszyny i narzędzia jak: ciągniki, opryskiwacze, kosiarzki rotacyjne i rozsiewacze nawozów. Większość gospodarstw posiada własne przechowalnie. Jest już kilkadziesiąt chłodni, w których przechowuje się owoce. Jakość produkowanych owoców jest bardzo wysoka. Około 25 % produkowanych tu jabłek jest eksportowane poza granice Polski. Najwięcej jabłek wysyła się do ZSRR, NRD i Czechosłowacji. Eksportuje się też owoce truskawek i gruszek.

Działalność popularyzacyjno-wdrożeniowa w terenie miała różny charakter. W początkach lat 50-tych pracownicy nauki Zakładu prowadzili szkolenia bezpośrednio w terenie. W szkołach wiejskich i świetlicach w czasie późnej jesieni i zimy uczyli się sadownicy. Poznawali nowe metody prowadzenia sadów, zapoznawali się z ochroną upraw sadowniczych przed chorobami i szkodnikami, poznawali nawożenie oraz uczyli się uprawy innych gatunków drzew owocowych. Później szkolenia odbywały się na terenie Zakładu. Producenci dojeżdżali do Nowej Wsi i tu na miejscu w Zakładzie od pracowników Zakładu oraz od zapraszanych specjalistów z Instytutu Sadownictwa w Skierniewicach przejmowali wiedzę. Innym sposobem szkolenia były i są dwuzimowe kursy kwalifikacyjne, kończące się egzaminem państwowym na tytuł mistrza sadownika. Tego rodzaju szkolenia są dalej kontynuowane i w dalszym ciągu znajdują wielu chętnych.

Przed kilkunastu laty na terenie regionu została zorganizowana sygnalizacja, przy pomocy której producenci informowani są o konieczności zastosowania opryskiwań upraw sadowniczych. Poprzez specjalne komunikaty wyszane u przodujących sadowników, posiadających telefony oraz przy pomocy specjalnych lamp sygnalizacyjnych powiadamia się producentów. Informuje się, czy i kiedy należy opryskiwać. W zasadzie obsługa sygnalizacyjna prowadzona jest przez stację kwarantanny i ochrony roślin, ale wszelkiego rodzaju konsultacje biologiczne serwowane są przez Zakład w Nowej Wsi. W roku 1973 w Nowej Wsi oddano do użytku i uruchomiono zespół szkół ogrodniczych. Pierwsi maturzyści ukończyli Technikum Ogrodnicze w Nowej Wsi w 1976 roku. W szkole jednorazowo uczy się około 400 dziewcząt i chłopców. Głównie są to dzieci okolicznych sadowników. Młodzież odbywa praktyki i uczy się zawodu sadownika w sadach Zakładu.

W roku 1945 Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie objęła w posiadanie pozostałe po reformie rolnej z majątku Nowa Wieś 88 ha, w tym cały sad i zabudowania - jako jedno z gospodarstw zespołu Krobów. Pierwsze lata powojenne były okresem bardzo ciężkim. Na całości gospodarki bardzo ujemnie odbijały się częste zmiany kierownika gospodarstwa.

W roku 1951, w związku z powołaniem Instytutu Sadownictwa, powstał projekt przejęcia gospodarstwa Nowa Wieś przez Instytutu i utworzenia terenowego Zakładu Doświadczalnego w tak ważnym rejonie sadowniczym jak grójecki. Z dniem 16 marca 1952 roku gospodarstwo Nowa Wieś zostało aktem prawnym przekazane Instytutowi Sadownictwa przez SGGW, a dyrektorem Zakładu został absolwent Wydziału Ogrodniczego SGGW, mgr Eligiusz Gajewski. Od tego momentu datuje się stałe polepszanie sytuacji gospodarczej Zakładu. Zwiększone dotacje pozwoliły już w pierwszych pięciu latach na przeprowadzenie koniecznych remontów, wybudowanie nowych budynków mieszkalnych i pomieszczeń gospodarczych oraz przechowalni na owoce. W roku 1954 staraniem Zakładu została przeprowadzona elektryfikacja majątku i wsi. W listopadzie 1954 roku przejęto resztówkę majątku Rytomoczydła, będącą w posiadaniu PGR, o podobnej jak Nowa Wieś powierzchni, jako zaplecze rolnicze Zakładu. Od tej chwili Zakład użytkował ogółem powierzchnię 175 ha, w tym ziemi ornej 70 ha oraz łąk i pastwisk 1° ha. W Rytomoczydłach wybudowano nową oborę na 60 sztuk bydła i uzupełniono stan inwentarza do tej ilości. Dysponowanie obornikiem pozwoliło w następnych latach na zakładanie nowych sadów oraz wpłynęło dodatnio na plony czterech podstawowych zbóż i roślin okołowych. W roku 1975 przejęto od Mazowieckich Zakładów Przemysłu Owocowo-Warzywnego resztówkę gospodarstwa Winiary w Warce o pow. 46 ha, w tym 27 ha sadów i jagodników, a w 1976 r. wykupiono od prywatnych rolników przylegające do sadu w Nowej Wsi 2 ha gruntu ornego.

Ogółem we wszystkich trzech gospodarstwach Zakład użytkuje 223 ha, w tym 198 ha użytków rolnych gleby przeważnie bielcowe, utworzone z utworów pyłowych, w znacznej części podmokłe, wymagające melioracji. Około 90 % stanowią gleby III i IV klasy bonitacyjnej a wskaźnik bonitacji gleb wynosi 1,94.

Struktura użytkowania gruntów

Sady	125 ha
Szkółki	1 ha
Jagodowe	11 ha
Trwałe użytki zielone	26 ha
Grunty orne	44 ha
Ogródki przydomowe	2 ha
Parki, budynki, drogi	14 ha

Stosunek areału kultur branzowych do ha użytków rolnych wynosi 70 %.

Struktura gatunków drzew i krzewów owocowych.

<u>Sady</u>	125 ha	<u>Jagodniki</u>	11 ha
Jabłonie	105 ha	Porzeczeki	4 ha
Grusze	7 ha	Maliny	2,1 ha
Wiśnie	8 ha	Truskawki	2,0 ha
Sliwy	5 ha	Winorośl	1,8 ha
		Bez czarny	1,1 ha

Średnia ilość drzew na 1 ha sadu wynosi 484 sztuki. Sady owocujące w wieku ponad 5 lat zajmują 90 ha. Większość sadów rośnie w rozstawie 6 x 4m. W młodych sadach nastosowano wszystkie możliwe rozstawy sadzenia, łącznie z sadzeniem pasowym. W jabłoniach przeważają odmiany: Jonatan, rodzina McIntoshá, Wealthy, Delicious i jego sporty oraz Idared.

W sadach młodych w wieku 3-5 lat stosuje się cięcie bardzo ograniczone. W późniejszym wieku nadaje się koronom kształt spłaszczony z otwartym wnętrzem. Na dwóch kwaterach jabłonie prowadzone są w formie szpalerowej. W ramach wdrażania postępu do produkcji wprowadzono formowanie szpalerów przy pomocy kosiarki konturowej.

Do trzeciego roku po posadzeniu stosuje się czarny ugór z ewentualną uprawą roślin okołowych, później pasy murawy w międzyrzędziach i ugór herbicydowy w rzędach drzew.

We wszystkich sadach prowadzona jest gospodarka bezobornikowa. Obornik daje się tylko przed założeniem sadu w ilości 60 ton/ha. W ostatnich latach stosowano nawożenie mineralne sadów owocujących w następujących dawkach:

N - 250 kg/ha, K₂O - 250 kg/ha, P₂O₅ - 60 kg/ha.

Obecnie stosuje się dawki nawozów na jeden hektar mniejsze, zgodnie z wynikami najnowszych badań:

N - 120 kg/ha K₂O - 120 kg/ha, P₂O₅ - 60 kg/ha.

W zwalczaniu parcha jabłoni i grusz wykonuje się 8-10 opryskiwań w okresie wiosennym, stosując:

Miedzian	1 x
Kaptan	3-5x
Syllit lub Topsin	2-3x
Sadoplon	2 x

Spośród szkodników na jabłoniach występują głównie przędziorki, mszyce, zwójki oraz piędzik przedzimek. W związku z tym przeprowadza się 3-4 opryskiwania preparatami owadobójczymi: Lebaycid, Owadofos, Metox, Roztoczol, Metasystox.

Gospodarstwo jest wyposażone w 10 ciągników, 10 opryskiwaczy, 4 kosiarki rotacyjne i 3 wózki - podnośniki widłowe. Zakład posiada jedną przechowalnię owoców o pojemności 100 ton oraz chłodnię na 400 ton, w tym trzy komory chłodnicze z kontrolowaną atmosferą o pojemności 300 ton.

Zakład zatrudnia średnio 74 osoby rocznie, w tym 13 pracowników umysłowych. W dziale naukowym pracuje jeden adiunkt i 3 specjalistów.

Sadowniczy Zakład Doświadczalny w Nowej Wsi, jako jeden z dwunastu terenowych Zakładów Instytutu Sadownictwa, realizuje swe zadania poprzez prowadzenie pracy naukowo-badawczej, upowszechniania wiedzy sadowniczej i nowych osiągnięć nauki wśród producentów swojego rejonu oraz prowadzi przykładowe sady i produkuje owoce dobrej jakości.

W ciągu 25 lat istnienia Zakładu realizowano szereg prac badawczych z zakresu ochrony roślin sadowniczych, oceny odmian, systemu uprawy gleby w sadach i jagodnikach, nawożenia, cięcia, zwalczania przemienności owocowania, mechanizacji prac w sadownictwie oraz przechowywania owoców. Wyniki tych prac są przekazywane do produkcji sadowniczej w postaci konkretnych zaleceń. Od roku 1976 istnieje w Nowej Wsi Ogrodniczy Uniwersytet Powszechny dla sadowników rejonu Warki, zorganizowany

przez Mazowieckie Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego oraz Koło Plantatorów MZPOW. Po dwuletnim okresie wykładów i zajęć praktycznych producenci otrzymują tytuł mistrzów sadowników. Około 400 producentów podnosi na tych kursach swe kwalifikacje.

Zakład przyjmuje również w ciągu roku kilkadziesiąt wycieczek producentów z różnych regionów Polski oraz z zagranicy. Średnia roczna liczba zwiedzających wynosi 1.800 osób.

Studenci i absolwenci szkół ogrodniczych odbywają w Zakładzie staż pracy oraz praktyki wakacyjne i 6-miesięczne. Staż pracy odbywało 65 osób, praktyki ponad 450 osób. Uczniowie zespołu szkół ogrodniczych w Nowej Wsi mają także w Zakładzie swoje obowiązuje zajęcia praktyczne w czasie roku szkolnego.

Sadowniczy Zakład Doświadczalny w Nowej Wsi jest od wielu lat zakładem rentownym.

SZKOLNICTWO ROLNICZE W WOJEWÓDZTWIE RADOMSKIM
1977 - 1978

Wstęp

Racjonalne wykorzystanie rosnącego dopływu nowoczesnych środków produkcji, realizowanie zadań w zakresie wzrostu produkcji rolnej i społecznej rekonstrukcji rolnictwa uzależnione jest w decydującym stopniu od poziomu kwalifikacji pracowników rolnictwa i jego obsługi. Wpływ wiedzy i kwalifikacji rolników na poziom produkcji jest w sposób oczywisty udokumentowany przez naukę i praktykę rolniczą. Producenci przygotowani do prawidłowego prowadzenia gospodarstwa produkują z tej samej powierzchni co najmniej o 50 % więcej i po znacznie niższych kosztach. Według wyliczenia Instytutu Ekonomiki Rolnej jeden rok wykształcenia właściciela gospodarstwa przynosi zwiększenie o 1.800 zł dochodu czystego z 1 ha, według źródeł amerykańskich nakłady na wykształcenie mają się jak 1 : 2,7 w stosunku do efektów przyrostu produkcji rolniczej z tego tytułu. Tak się efektywność nakładów na oświatę rolniczą jest wyjątkowo wysoka.

Poza tym braki w przygotowaniu zawodowym powodują tradycjonalizm i utrudniają upowszechnianie postępu, stąd też kształcenie kadr rolniczych, podnoszenie ogólnej wiedzy rolników jest nie tylko problemem społecznym polegającym na wyrównaniu szans młodego pokolenia wsi, ale także problemem ekonomicznym.

1. Stan przygotowania i problemy kadrowe.

Z przykrością należy stwierdzić, że rolnictwo charakteryzuje się najniższymi kwalifikacjami osób zawodowo czynnych ze wszystkich działów gospodarki, a stan przygotowania zawodowego rolników jest daleki od pożądanego. Poniższe zestawienie charakteryzuje stan przygotowania zawodowego pracowników rolnictwa w porównaniu z resztą gospodarki narodowej /według Rządowego Programu w sprawie kształcenia kadr dla rolnictwa na lata 1976-1990/.

<u>Poziom wykształcenia</u>	<u>w rolnictwie w %</u>	<u>poza rolnictwem w %</u>
niepełne podstawowe	40,1	6,0
podstawowe	50,0	39,0
zasadnicze	6,0	24,0
średnie	3,4	26,0
wyższe	0,5	5,0

Tak więc tylko około 10 % osób zatrudnionych w rolnictwie posiada wykształcenie ponadpodstawowe /poza rolnictwem 56 %/. Proporcje te w województwie radomskim są jeszcze bardziej niekorzystne. Stopniowe niwelowanie dysproporcji w nasyceniu rolnictwa wykwalifikowanymi pracownikami oraz osiągnięcie wykształcenia odpowiadającego współczesnym i perspektywnym potrzebom - to główne zadania oświaty rolniczej, jej szkolnych i pozaszkolnych form.

2. Nabór do szkół rolniczych w roku 1977/1978

Biorąc pod uwagę wzrastające zapotrzebowanie rolnictwa radomskiego na techników i rolników kwalifikowanych wykorzystano w tym roku szkolnym preferencje w naborze do szkół rolniczych, zwiększając liczbę uczniów klas szkół zasadniczych, techników i policealnych studiów zawodowych. Na przestrzeni trzech ostatnich lat nabór do szkół rolniczych wszystkich kierunków był największy, a dynamika wzrostu naboru w szkołach resortu rolnictwa przedstawiała się następująco:

<u>Rok</u>	<u>Uczniów ogółem</u>	<u>Uczniów w kl. I</u>
1975/1976	3.187	1.356
1976/1977	3.368	1.497
1977/1978	3.569	1.867

Dla pełniejszego obrazu należy dodać, że dla potrzeb rolnictwa kształcą również inne resorty m. in. Kuratorium Oświaty i Wychowania CRS. Z tym uwzględnieniem liczba uczniów kształcących się dla potrzeb rolnictwa jest większa i wynosi 3.934 w tym w klasie pierwszej 2.036.

Oczywiście nie chodzi tylko o samo wykształcenie odpowiedniej liczby absolwentów, ale także o to, aby absolwenci ci podjęli pracę zgodnie z wyuczonym zawodem. Praktyka w tym zakresie była również niepokojąca. Tak więc z jednej strony należy robić wszystko aby w sposób maksymalny zabezpieczyć

planowy nabór do szkół rolniczych, z drugiej natomiast trzeba tak kierować pracą wychowawczą w szkołach kształcących rolników aby możliwie największa liczba absolwentów pozostała w rolnictwie. Chodzi o to, abyśmy zarówno tym, których chcemy pozyskać do szkół rolniczych, jak również już znajdującym się w naszych szkołach umieli pokazać wizję przyszłej wsi o jakiej marzą, a której oni właśnie będą urzeczywistniać oraz walory zawodu producenta żywności w tym także szanse ekonomiczne. Napewno obecnie mamy więcej niż kiedykolwiek atutów do kształtowania przekonań wśród młodzieży o społecznej randze zawodu rolnika i jego ważności. Sojusznikiem w tej sprawie jest również polityka rolna z którą w odpowiedni sposób należy zapoznawać młodzież. Nie należy brać młodzieży na lep gładkich słów, najlepiej pokazywać wszystko na dobrych przykładach, konkretnych ludziach. Bardzo pozytywne motywacje może wywołać przemyślane zetknięcie młodego człowieka z autentycznym, dobrym warsztatem pracy i dobrze przygotowanymi ludźmi, potrafiącymi przybliżyć go do specyfiki zawodu, pokazać im smak, zapach i jego kolorystykę. Nadszedł czas, aby wyzbyć się utożsamienia zawodu rolniczego z mniejszymi aspiracjami życiowymi i zdolnościami. Możemy z satysfakcją powiedzieć, że w tym roku szkolnym każdy, kto chciał uczyć się w zawodach rolniczych, otrzymał odpowiednie miejsce w szkole.

3. Średnie szkolnictwo rolnicze.

Województwo radomskie należy do województw, w których sieć szkół rolniczych dla młodzieży niepracującej można ocenić jako dobrą, a sieć szkół dla pracujących jako średnią. Średnie szkoły rolnicze pod względem kierunków programowych i doboru specjalności są dobrze dostosowane do potrzeb rolnictwa. W kierunkach nie reprezentowanych w naszym województwie, zapewniamy młodzieży możliwość kształcenia się na terenie innych województw, w ramach makroregionu, na poziomie uzgodnionych limitów między zainteresowanymi kuratoriami.

Na terenie województwa występują następujące formy kształcenia:

- 5-letnie technika na podbudowie szkoły podstawowej
/Zwoleń, Borkowice, Radom-Wacyn/,
- 4-letnie technika i licea równorzędne na podbudowie szkoły podstawowej
/Chwałowice, Lipiny/,

- 4-letnie licea zawodowe-rolnicze na podbudowie szkoły podstawowej
/Szydłowiec/,
- 3-letnie technika na podbudowie szkoły zasadniczej
/Zwoleń, Borkowice, Chwałowice, Radom-Wośniki, Radom-Wacyn, Nowa Wieś, Lipiny/,
- 3-letnie technika zaoczne i wieczorowe na podbudowie szkoły zasadniczej, szkoły przysposobienia rolniczego, przysposobienia rolniczego, tytułu wykwalifikowanego rolnika
/Zwoleń, Borkowice, Nowa Wieś, Szydłowiec/,
- 2-letnie policealne studia zawodowe /Radom/
- 3-letnie średnie studia zawodowe dla pracowników rolnictwa po szkole podstawowej z conajmniej dwuletnim stażem zawodowym
/organizacja w zależności od potrzeb terenu/.

W roku szkolnym 1977/1978 powołane zostało po raz pierwszy Czteroletnie Liceum Zawodowe o kierunku rolniczym. Jest to nowy typ szkoły rolniczej o szerokim profilu, którego absolwenci uzyskiwać będą kwalifikacje rolnika oraz świadectwo dojrzałości uprawniające do podjęcia studiów wyższych. Wstępne obserwacje wskazują, że kształcenie młodzieży na tym poziomie odpowiada ich aspiracjom, co może mieć wpływ na zwiększenie rekrutacji. Dlatego też tam, gdzie istnieją odpowiednie warunki kadrowe i lokalowe, w miejsce zasadniczych szkół rolniczych lub obok nich, organizowane będą licea zawodowe.

Wychodząc naprzeciw potrzebom kadrowym rolnictwa, zgodnie z programem oświaty rolniczej na lata 1976-1980 powołane zostały dwie nowe specjalności nie reprezentowane dotychczas w szkolnictwie rolniczym naszego województwa, a mianowicie:

- 3-letnie Technikum Hodowlane w Borkowicach dla absolwentów szkół rolniczych,
- 3-letnie Technikum Ochrony Roślin w Chwałowicach dla absolwentów zasadniczych szkół rolniczych i ogrodniczych.

Przyjęły się, a nawet ulegają zwiększeniu policealne studia zawodowe. W tym roku szkolnym dokonany został nabór do dwóch klas pierwszych Policealnego Studium Mechanizacji Rolnictwa w Radomiu-Wacynie i Policealnego Studium Ogrodniczego w Wośnikach. Rozmiary i kierunki kształcenia na poziomie średnim w br. szkolnym w woj. radomskim obrazuje tab. 1.

Zawód	Specjalność	Podbudowa	Ogółem		w tym kl. I	
			oddziałów	uczniów	oddziałów	uczniów
Technik-rolnik	Uprawa roślin i hodowla zwierząt	Zasadnicza Szkoła Rolnicza	10	289	2	75
Technik-rolnik	Uprawa roślin i hodowla zwierząt	Szkoła Podstawowa	4	153	2	73
Technik-hodowca	Hodowla zwierząt	Zasad. Szk. Rolnicza	1	37	1	37
Technik-rolnik	Ochrona roślin	Zasad. Szk. Rolnicza i Zasad. Szk. Ogrodn.	1	38	1	38
Technik ogrodnik	Warzywnictwo, sadownictwo, kwaciarstwo, szkółk-arstwo	Zasad. Szk. Ogrodn.	16	527	6	223
		Liceum Ogólnokształc.	9	318	3	112
Technik Mech. Roln.	Mechanizacja Rolnictwa	Zasad. Szk. Rolnicza	2	63	2	63
		Liceum Ogólnokształc.	11	381	5	175
		Zasad. Szk. Mech. Roln. Szkoła Podstawowa	3	95	1	40
Technik ekonomista	Wiejski obrót towarowy	Liceum Ogólnokształc.	6	212	1	37
		Liceum Ogólnokształc.	3	96	2	69
		Liceum Ogólnokształc.	12	403	4	146
Technik budowlany	Ekonom. i organ. przeds. roln.	Sprzedawca, rolnik, magazyn.	3	101	1	30
		Zasad. Szk. Zawodowa Szkoła podstawowa	6	194	2	72
Razem we wszystkich zawodach	Budownictwo wiejskie		1	40	1	40
			49	1.656	19	686

4. Średnie szkolnictwo rolnicze dla pracujących.

W przygotowaniu kadr ze średnim wykształceniem dla potrzeb rolnictwa dużą rolę odgrywają zaoczne i wieczorowe technika rolnicze. W roku szkolnym 1976/77 kształciło się w nich 650 rolników i pracowników rolnictwa, w bieżącym roku liczba ta wynosi około 820 osób co stanowi 50 % kształcenia dziennego. Dość duża dynamika rozwoju tego kształcenia jest wynikiem coraz skuteczniejszego łagodzenia barier na jakie napotykają słuchacze szkół dla pracujących.

Do czynników dynamizujących ten proces kształcenia należą m.in. doskonalenie sieci szkół, organizowanie nowych placówek, filii i terenowych punktów konsultacyjnych, przybliżających szkoły do miejsca zamieszkania lub pracy uczących się, stwarzanie lepszych warunków materialnych, pomoc radia i telewizji i upowszechnianie semestru wstępnego, którego zadaniem jest udzielanie pomocy w przypomnieniu podstawowych wiadomości po długoletniej przerwie w nauce szkolnej, chodzi tu głównie o absolwentów szkół przysposobienia rolniczego, absolwentów przysposobienia rolniczego "PR" oraz rolników z tytułami kwalifikacyjnymi.

Ten kierunek kształcenia będzie rozwijany, bowiem jego realizacja odbywa się przeważnie bez powiększania bazy lokalowej z wykorzystaniem już istniejących możliwości lokalowych szkół, przedsiębiorstw i instytucji rolniczych. Poważnym argumentem w rozwijaniu tej formy kształcenia jest to, że korzystają z niej autentyczni rolnicy i pracownicy rolnictwa. Pod względem organizacji szkolnictwa dla pracujących nasze województwo odbiega znacznie od takich województw jak białostockie, bydgoskie, gdańskie, lubelskie, opolskie, szczecińskie.

5. Zasadnicze szkolnictwo rolnicze.

Kierunki i rozmiary kształcenia na poziomie zasadniczym w roku szkolnym 1977/1978.

Zawód	Ogółem		w tym w kl. I		Okres nauczania
	oddz.	uczni.	oddz.	uczni.	
Ogrodnik	15	511	9	310	2 lata
Mechanizator rolnictwa	13	435	10	327	2 lata
Mechanik maszyn rolniczych	9	224	3	99	3 lata
Rolnik	51	1.128	28	626	2 lata
Razem we wszystkich zawodach	88	2.298	50	1.371	

Jeśli kształcenie na poziomie średnim można przyjąć za zrównoważone z potrzebami, to kształcenie na poziomie wykwalifikowanego robotnika jest dalece od zrównoważenia potrzeb, zwłaszcza jeśli się przyjmie niski stan przygotowania zawodowego rolników indywidualnych. Na poziomie zasadniczym można się kształcić w następujących zawodach: Ogrodnik, rolnik, mechanizator rolnictwa i mechanik maszyn rolniczych. W tym roku powołana została dla potrzeb miasta Radomia Zasadnicza Szkoła Terenów Zielonych przy zespole szkół ogrodniczych w Radomiu.

Znacznie rozbudowane zostało kształcenie w deficytowym zawodzie mechanizatora rolnictwa, z dwóch szkół /w Radomiu i Jasięcu/ w 1976/1977 r. do siedmiu w bieżącym roku szkolnym, powstały nowe jednostki w Lipsku, Zwoleniu, Siennie, Drzewicy i Kozienicach. W tym roku szkolnym istnieje 24 zasadnicze szkoły rolnicze przy szkołach podstawowych, liceach ogólnokształcących i zespołach szkół zawodowych z 41 oddziałami i 843 uczniami. Szkoły te przeznaczone są przede wszystkim dla tej młodzieży wiejskiej, która ze względu na obciążenie pracą nie może oderwać się od rodziny i gospodarstwa. W tych miejscowościach gdzie była wymagana minimalna ilość kandydatów /co najmniej 15/ - została zorganizowana szkoła. W województwie radomskim nie posiadamy jeszcze zasadniczych szkół rolniczych wieczorowych i o skróconym okresie nauki /3 zimowe/ oraz bardzo mało bo tylko jedną ZSR zaoczną. Organizowanie takich form będzie dalszym dostosowaniem systemu kształcenia do sytuacji młodzieży pozostającej w gospodarstwach.

Upowszechnianie wyżej zorganizowanej formy doksztalcenia pracujących na poziomie zasadniczej szkoły rolniczej napotyka w wielu wypadkach formalną przeszkodę, ponieważ jeszcze kilka tysięcy ludzi pracujących w rolnictwie w wieku do 40 lat nie posiada ukończonej szkoły podstawowej. Wyjściem naprzeciw temu zjawisku organizowane są podstawowe studia zawodowe o kierunku rolniczym umożliwiające ukończenie szkoły podstawowej z jednoczesnym uzyskaniem przygotowania do złożenia egzaminu na tytuł wykwalifikowanego rolnika.

6. Kształcenie praktyczne i jego baza.

Jednym z głównych celów szkoły rolniczej jest przygotowanie absolwentów do przyszłej pracy zawodowej w nowoczesnym zakładzie, którym

nie rzadko będzie własne gospodarstwo zmieniające formy pracy w miarę postępu. Ten postulat zobowiązuje szkołę do nowoczesnego nauczania w ogóle, a praktycznej nauki zawodu w szczególności, co stanowi podstawę kształcenia w szkole rolniczej.

W zasadniczej szkole rolniczej wszystkich kierunków praktyczna nauka zawodu stanowi pokaźną pozycję w planie nauczania a rozmiary praktyk zawodowych sięgają 10 tygodni w dwuletnim cyklu kształcenia. Niejednokrotnie względy obiektywne, czasem jednak niedocenywanie przez nauczycieli tej części kształcenia, sprawiają, że ten odcinek nauczania w niektórych zasadniczych szkołach rolniczych - środowiskowych najwięcej pozostawia do życzenia.

W zasadniczych szkołach rolniczych internatowych i technikach specjalistycznych pierwszorzędą rolę w szkoleniu praktycznym odgrywa gospodarstwo szkolne, które powinno spełniać rolę naturalnej pracowni przyrodniczo-technicznej, a jego wartość dydaktyczna zależy od wyposażenia oraz stopnia organizacji procesów produkcji i procesów pracy. Powinno być wzorowym przykładem dla uczniów prawidłowe stosowanie teorii w praktyce produkcyjnej. Tylko wysoka i dobrze zorganizowana produkcja może uczyć i wychowywać. Autorytet szkoły i jej społeczna ocena zależy od tego jak ona przygotowuje młodzież do pracy zawodowej.

Przygotowanie młodzieży do zawodu od strony praktycznej odbywa się w oparciu o 4 gospodarstwa szkolne i warsztaty produkcyjne w przypadku szkół mechanizacji rolnictwa /Radom-Wacyn, Jasienice/. Niezależnie od praktyk zawodowych odbywanych w gospodarstwach szkolnych, uczniowie kierowani są także do innych przedsiębiorstw na terenie województwa radomskiego i kraju, zgodnie z kierunkiem kształcenia na praktyki specjalistyczne. Część uczniów szkół rolniczych, ogrodniczych i mechanizacji rolnictwa odbywa programowe praktyki specjalistyczne i produkcyjne na terenie Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Do tego czasu w praktykach na terenie NRD brało udział około 450 uczniów różnych szkół.

Gospodarstwa szkolne nie spełniają jeszcze w pełni roli nowoczesnego warsztatu dydaktycznego i odbiegają niejednokrotnie od innych państwowych przedsiębiorstw rolnych. Składa się na to m. in. słabe jeszcze w stosunku do potrzeb wyposażenie techniczne, większość starych i nie funkcjonalnych

Powierzchnia gospodarstw szkolnych i kierunki produkcji

Miejscowość	Powierzchnia w ha		Kierunki produkcji
	ogółem	uż. rolnych	
Radom-Wośniki	111,28	84,45	produkcja zbóż, hodowla trzody chlewnej i bydła, produkcja ogrodnicza
Zwoleń	161,06	140,01	produkcja zbóż, hodowla trzody i bydła
Borkowice	141,39	92,49	produkcja zwierzęca, produkcja zbożowa, produkcja stawowa, sadownictwo
Chwałowice	85,93	67,91	produkcja zbóż, produkcja zwierzęca
Razem	498	385	

Powierzchnia gruntów ornych wynosi 288 ha.

pomieszczeń, nie zawsze najnowsze technologie i organizacja pracy. Gospodarstwa szkolne nie tylko zresztą w naszym województwie nie mają zapewnionego w sposób programowy i zorganizowany dopływu informacji naukowej i ekonomicznej oraz postępu i nowoczesności, co stawia ich w gorszej sytuacji niż np. gospodarstwa zakładów doświadczalnych i wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego.

7. Kadra pedagogiczna.

W należyтым funkcjonowaniu szkoły rolniczej decydującą rolę odgrywa nauczyciel. Stan przygotowania kadry pedagogicznej w szkolnictwie rolniczym przedstawia się następująco:

- 45 % nauczycieli pełnozatrudnionych uczących przedmiotów zawodowych w środowiskowych zasadniczych szkołach rolniczych posiada wykształcenie wyższe, 48 % na poziomie studium nauczycielskiego, resztę stanowią nauczyciele z wykształceniem średnim zawodowym. Część nauczycieli podwyższa swoje kwalifikacje zawodowe w wyższych uczelniach rolniczych lub na skróconych kursach przygotowujących do egzaminu kwalifikacyjnego, dającego uprawnienie wyższych studiów zawodowych. Przedmiotów ogólnokształcących w tych szkołach uczą głównie nauczy-

ciele szkół podstawowych, posiadający w większości wykształcenie na poziomie studium nauczycielskiego.

- 90 % nauczycieli teoretycznych przedmiotów zawodowych w technikach i zasadniczych szkołach rolniczych internatowych posiada wykształcenie wyższe, a 10 % na poziomie studium nauczycielskiego.
- prawie wszyscy nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących - w technikach rolniczych i zasadniczych szkołach rolniczych internatowych posiadają wykształcenie wyższe,
- średnie zawodowe wykształcenie posiadają przede wszystkim nauczyciele nauki jazdy w szkołach internatowych i nauczyciele zawodu w warsztatach szkolnych Zasadniczej Szkoły Mechanizacji Rolnictwa w Jasińcu i Technikum Mechanizacji w Radomiu-Wacynie.

Nad przebiegiem realizacji harmonogramów doksztalcania i doskonalenia nauczycieli czuwają dyrektorzy szkół i nadzór pedagogiczny. Doskonalenie nauczycieli przedmiotów zawodowych organizuje Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr i Upowszechnienia Postępu w Pszczelinie w formie kursów wakacyjnych w zakładach doświadczalnych, instytutach resortowych, wojewódzkich ośrodkach postępu rolniczego i lepiej wyposażonych technikach rolniczych oraz w formie praktyk wakacyjnych w dobrze zorganizowanych przedsiębiorstwach rolnych w kraju i NRD. Zakłada się, że każdy nauczyciel przedmiotów zawodowych powinien raz na 5 lat odbyć praktykę wakacyjną aktualizującą jego przygotowanie praktyczne oraz uczestniczyć w kursie zawodowym.

ROLNICZE SPÓŁDZIELNIE PRODUKCYJNE
W WOJEWÓDZTWIE RADOMSKIM

Uspółdzielczenie rolnictwa radomskiego należy do najniższych w kraju. W roku 1977 na terenie województwa istniało 20 rolniczych spółdzielni produkcyjnych /RSP/, które zrzeszały ponad 1000 członków, przy czym od roku 1975 powstało 7 nowych spółdzielni i przybyło ponad 100 członków.

Liczba spółdzielni i stan członkowskiego w województwie radomskim w latach 1975 - 1977.

	1975	1976	1977	1977 1975 /%/
Liczba RSP	13	17	20	153,8
Stan członków	892	867	1.014	113,6

Zródło: Sprawozdania Wydziału Rolnictwa Urz. Woj. w Radomiu.

Wzrost liczby RSP w województwie wynika z łączenia się indywidualnych gospodarstw o formy kolektywne oraz przekazywania ziemi na rzecz Państwowego Funduszu Ziemi. Według danych Wojewódzkiego Związku Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych /posiadającego swoją siedzibę w Grójcu/ w ciągu roku 1978 powstanie 6 nowych RSP. Udział RSP w rolnictwie województwa jest niższy od udziału spółdzielczości rolniczej w rolnictwie krajowym.

W kraju powierzchnia użytków rolnych spółdzielni produkcyjnych wynosi 2,0% ogólnego arealu użytków rolnych a globalna produkcja rolnicza wyrażona wartościami stanowi 2,7%, w województwie radomskim, wynosi to odpowiednio 0,3% i 0,4%.

Podobnie niekorzystnie kształtują się inne wskaźniki charakteryzujące spół-

Wybrane wskaźniki rozwoju gospodarczego spółdzielni produkcyjnych w województwie i w kraju w roku 1976.

Lp.	Wyszczególnienie	Polska		Województwo radomskie		6:3 /%/	7:4 /%/
		ogółem	RSP	ogółem	RSP		
1.	Powierzchnia uż. rolnych w ha	19.151.000	390.200	512.100	1.659	2,7	0,4
2.	Globalna produkcja rolnicza w mln zł	596.500	16.100	9.766,4	34,5	1,6	0,2
3.	Towarowa produkcja roln. w mln zł	296.300	10.900	4.251,1	21,2	1,4	0,2
4.	Zbiory 4 zbóż w tonach	18.960.000	388.000	464.000	1.117	2,4	0,3
5.	Plony 4 zbóż z 1 ha w q	26,7	31,3	21,1	25,7	x	x
6.	Zbiory ziemniaków w tonach	50.012.000	554.000	1.730.000	1.754	3,5	0,3
7.	Plony ziemniaków z 1 ha w g	203	204	185	179	x	x
8.	Pogłowie bydła sztuk	12.879.000	278.800	263.586	838	2,0	0,3
9.	Pogłowie bydła na 100 ha użytków rolnych	67,2	71,5	51,5	50,5	x	x
10.	Pogłowie trzody chlewnej sztuk	18.847.500	512.700	462.174	3.844	2,5	0,7
11.	Pogłowie trzody na 100 ha użytk. rolnych	98,4	131,4	90,3	231,7	x	x

Zródło: Mały rocznik statystyczny 1977. Warszawa 1977.

Rocznik statystyczny województwa radomskiego 1977. Radom 1977.

dzielczość województwa, przy czym stosunkowo najwyższy jest wskaźnik obrazujący stan pogłowia trzody chlewnej, gdzie na 100 ha użytków rolnych przypada w kraju 231,7 sztuk, podczas gdy w województwie zaledwie 90,3 sztuk.

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne łącznie z filiami prowadzą działalność na terenie 26 spośród 61 gmin województwa. W latach 1975-1977 nastąpił niemal dwukrotny wzrost areału gruntów spółdzielczych, przy czym przyrost powierzchni użytków rolnych wyniósł 70 %. Jednocześnie nastąpił znaczny wzrost wartości spółdzielczego majątku trwałego z 107.455 tys. zł w roku 1975 do 358.120 tys. zł w roku 1977, a więc ponad trzykrotnie. Znajduje to uzasadnienie w wysokich nakładach inwestycyjnych, które w odpowiednich latach wzrosły z 10,4 mln zł do 188,0 mln zł. W tych warunkach tempo rozwoju spółdzielni należy uznać za niewspółmiernie małe w stosunku do możliwości i warunków tworzonych przez państwo na rzecz rozwoju tego sektora. Odnosi się to zarówno do sytuacji w województwie jak również i w skali kraju. Tymczasem nakłady na rolnicze spółdzielnie produkcyjne w latach 1981 - 1985 określono na sumę 1.995 mln zł gdy dla całej gospodarki uspołecznionej 7.695 mln zł.

Wyniki działalności gospodarczej rolniczych spółdzielni produkcyjnych województwa radomskiego w latach 1975 - 1977.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1975	1976	1977	1977 1975
1	2	3	4	5	6
Obszar gruntów	ha	1.400	2.072	2.702	1,9
w tym: użytki rolne	ha	1.368	1.659	2.332	1,7
Wartość majątku trwałego	tys. zł	107.455	178.155	358.120	3,3
Nakłady inwestycyjne	tys. zł	10.400	72.000	188.000	18,6
Dochód ogólny	tys. zł	27.879	51.622	60.000	2,2
Dochód na 1 ha uż. roln.	zł	20.379	28.839	30.000	1,5
Wartość produkcji towarowej	tys. zł	11.969	21.787	39.300	3,3
Prod. towarowa na 1 ha uż. rolnych	zł	8.749	13.132	16.852	1,9
Struktura zasiewów /głównych/ 4 zbóż	ha	193	394	860	4,5
ziemniaki	ha	52	73	120	2,3
pastewne	ha	191	200	360	1,9
rzepak ozimy	ha	6	12	14	2,3

1	2	3	4	5	6
Plony na 1 ha					
4 zboża	q/ha	24,0	25,7	25,1	1,0
ziemniaki	q/ha	176,0	179,0	198,2	1,1
rzepak ozimy	q/ha	20,0	18,0	18,0	0,9
Nawożenie mineralne NPK	kg/ha	317,0	341,5	360,0	1,1
Obsada zwierząt na 100 ha użytków rolnych					
bydło	sztuk	55,2	50,5	62,7	1,1
w tym: krowy	sztuk	0,6	1,3	9,0	16,4
trzoda	sztuk	149,0	231,7	500,0	3,4
owce	sztuk	23,5	68,6	70,6	3,0
Produkcja owocowo-warzywna	ton	1.748	3.458	5.300	3,0
Wartość produkcji owocowo-warzywnej	mln zł	35	70	125	3,6

Źródło: Materiały i sprawozdania Wydziału Rolnictwa Urz. Woj. w Radomiu.

Dochód ogólny spółdzielni w badanym okresie wzrósł o 120 % zaś w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych o 50 %. W tych sumach mieścił się dochód przeznaczony do podziału za opłatę pracy; który w roku 1975 wyniósł 18.971 tys. zł zaś w roku 1976 - 27.180 tys. zł. W roku 1976 rolnicze spółdzielnie województwa radomskiego znalazły się w grupie 5 województw, które osiągnęły w skali kraju najwyższe dochody na 1 pracującego.

Na uwagę zasługuje odnotowany w latach 1975-1977 ponad 3-krotny wzrost wartości produkcji towarowej z 11.969 tys. zł /1975 r./ do 39.300 tys. zł /1977 r./. Natomiast w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wartość produkcji towarowej wzrosła tylko o 90 % co świadczy, że wzrost produkcji spółdzielni wynika z udziału ekstensywnych czynników gospodarowania.

Istotne zmiany zachodzą w ostatnich latach w strukturze upraw i zasiewów. I tak powierzchnia uprawy 4 zbóż wzrosła z 193 ha w roku 1975 do 860 ha w roku 1977, a rośliny pastewne stanowią 33 % powierzchni. Wzrost powierzchni zasiewów zbóż nie pociąga jednak za sobą wzrostu pło-
nów z 1 ha. Obsada trzody na 100 ha użytków rolnych wzrosła z 149 sztuk w roku 1975 do 500 sztuk w roku 1977. Wzrost pogłowia bydła ogółem na

100 ha użytków rolnych wyniósł 10 %. Udział krów w obsadzie bydła wzrósł w tym okresie 16-krotnie, lecz mimo to stanowi zaledwie 11 % pogłowia bydła.

Stan organizacyjny i gospodarczy spółdzielni na terenie województwa jest wyraźnie zróżnicowany. W roku 1977 do najstarszych należały spółdzielnie w Woli Gosteckiej i Regowie Starym, zaś najwyższą dynamikę wzrostu gospodarczego wykazały w Odrzywołku, Brzostowcu, Dębnowoli i Mirowie.

Pomimo wyraźnych i znacznych zaniedbań gospodarstwa uspołecznione osiągają na ogół wyższe plony ziemiopłodów niż sektor gospodarki indywidualnej, wyższą dynamikę wzrostu pogłowia zwierząt i większą produkcję w przeliczeniu na 1 zatrudnionego.

W przyszłości przewiduje się rozwój ilościowy uspołecznionych form gospodarowania w województwie.

- T. 1: 1964 z. 1.
T. 2: 1965 z. 1, 2, 3/4.
T. 3: 1966 z. 1, 2, 3, 4.
T. 4: 1967 z. 1, 2, 3, 4.
T. 5: 1968 z. 1, 2, 3/4.
T. 6: 1969 z. 1/2, 3/4.
T. 7: 1970 z. 1/2, 3/4.
T. 8: 1971 z. 1/4.
T. 9: 1972 z. 1/2, 3/4.
T. 10: 1973 z. 1/2, 3/4.
T. 11: 1974 z. 1/2, 3/4 + dod.
T. 12: 1975 z. 1/2, 3/4.
T. 13: 1976 z. 1/2, 3/4.
T. 14: 1977 z. 1, 2, 3, 4.

WYDAWNICTWA ZWARTE
RADOMSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W LATACH 1968 — 1978

1. Radomska Wytwórnia Telefonów 1938 — 1968. Red. Stefan Witkowski. Radom 1968 s. 107.
2. Zabytki Ziemi Radomskiej. Gromadzenie i ochrona. Red. Wojciech Kalinowski. Radom 1969 s. 95.
3. Przemysł Radomia. Red. Stefan Witkowski. Lublin 1970 s. 202.
4. Bróz Edward, Cieśliński Stanisław. Przewodnik przyrodniczy po okolicach Radomia. Radom 1971 s. 92.
5. Powiat lipski. Geograficzno-ekonomiczne problemy współczesne. Red. Stanisław Berezowski, Jan Gruszka, Stefan Witkowski. Łódź 1972 s. 255.
6. Witkowski Stefan, Zwierzchowski Krzysztof. 25 lat Radomskich Zakładów Wyrobów Skórzanych i Odzieżowych Spółdzielni Pracy „Sport” w Radomiu 1948 — 1973. Radom 1973 s. 34.
7. Radomskie Towarzystwo Naukowe 1963 — 1973. Red. Jan Boniecki. Radom 1973 s. 149.
8. Radom. Praca zbiorowa pod red. Jana Bonieckiego. Warszawa 1975 s. 34, nlb. 2, tabl. 30.
9. Spółdzielnia Chemiczno-Wytwórcza „Spoiwo” 1950 — 1975. Pod red. Czesława Tadeusza Zwolskiego. Radom 1975 s. 56.
10. Zieliński Stanisław: Bibliografia rozpraw habilitacyjnych i doktorskich o województwie kieleckim za lata 1959 — 1972. Radom 1975 s. 40.
11. Zieliński Stanisław: Bibliografia Radomia i Ziemi Radomskiej za 1974 rok. Radom 1975 s. 35.
12. Zieliński Stanisław: Bibliografia województwa radomskiego 1975. Radom 1976 s. 45.
13. Zieliński Stanisław: Bibliografia województwa radomskiego 1976. Radom 1978 s. 40.